

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Львівський національний університет імені Івана Франка

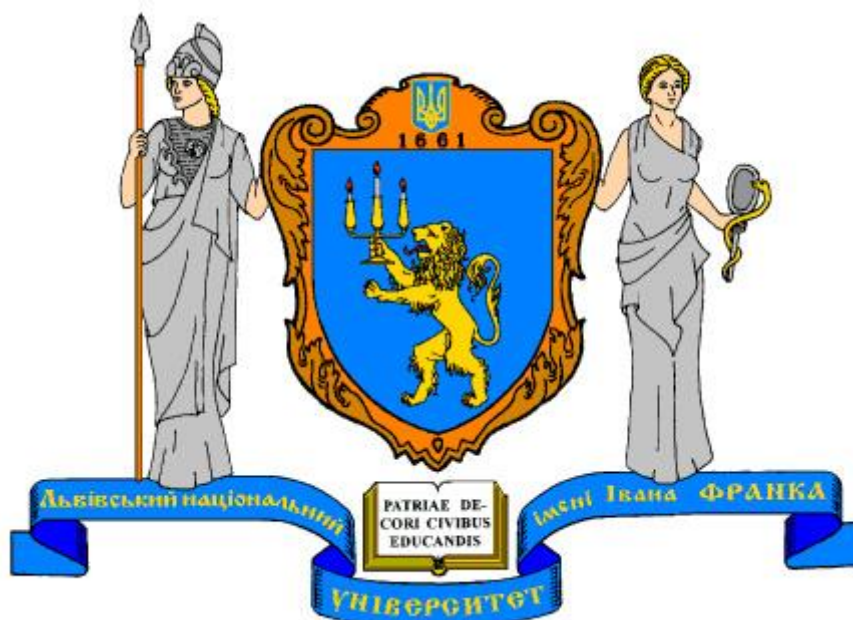
Філософський факультет

у кооперації з Студентським науково-практичним товариством психологів,
Студентським науково-культурологічним товариством "Гілея",
Політологічним клубом, Політичним клубом, студентським товариством
"Лібертарні студії" та Студентською радою філософського факультету

Т Е З И

студентської наукової конференції філософського факультету

«ДНІ НАУКИ 2016»

Львів – 2016

Рекомендовано до друку
Вченою Радою філософського факультету
Протокол № 196/7 від 14 червня 2016 року

Відповідальні за випуск:

Рижак Л.В., декан філософського факультету, доцент кафедри філософії;
Литвин В.С., заступник декана філософського факультету з наукової роботи,
доцент кафедри політології
Бойко І.М., завідувач лабораторії етики та естетики філософського факультету

Тези студентської наукової конференції філософського факультету «Дні науки 2016» / Відп. за випуск Л.В. Рижак, В.С. Литвин, І.М. Бойко. – Львів : Малий видавничий центр філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, 2016. – 76 с.

Матеріали опубліковано в редакції авторів (на підставі рецензування тез конференції науковими керівниками) та без додаткового редагування.

Формат 60X84/16 Папір друк.А4. Тираж 50 екз.
Малий видавничий центр філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, Львів, вул. Університетська, 1

ЗМІСТ

СЕКЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ	5
БОРИСЕНКО ЄЛИЗАВЕТА. Концепт долі нації у теоретичному доробку І. Я. Франка	5
MAZIARZ DAMIAN. Stanisława Ehrlicha krytyka neopozytywistycznej filozofii prawa.....	8
СИДОРАК АНДРІЙ. Архимандрит Софроній Сахаров та феномен вічності – відображений у людській свідомості та переживаний людською особистістю	9
ТИМОШЕНКО ОЛЬГА. Соціальна епістемологія: визначення напрямку	12
БОГУН ОЛЕГ. Можливості тіла як необхідна умова свободи: практична філософія Спінози .	14
ІВАНИЦЬКА ОЛЕНА. Філософія буденної мови: концепції К. Вітгенштайна та представників британської школи	16
ЩУР ПАВЛЮ. Санський собор: перехід від ідеоціональної культури до чуттєвої	18
САБАДАШ МАР'ЯНА. Інформаційні війни крізь призму комунікативної філософії Габермаса	20
ГРУБА ОЛЕНА. Мова, влада і політика	23
КОВАЛЬЧУК МИХАЙЛО. Свобода, як умова відбуття діалогу (М. Бубер та Г. Марсель).....	25
ПАЛВОДА МАРІЯ. До питання розуміння самовілля в давньогрецькій філософії	26
СИМОНОВА КСЕНІЯ. Гіпотеза «лінгвістичного релятивізму» Сепіра-Уорфа з погляду філософії втіленого розуму	28
КОЛОТАЙ ОРЕСТ. Діяльність у філософії Шеллінга	30
ТКАЧУК БОГДАНА. Переосмислення української національної ідеї в контексті сучасності .	31
КОВАЧ-ПЕТРУШЕНКО АНАСТАСІЯ. Смерть автора як одна з ознак постмодернізму у сучасній українській блогосфері	33
МАРТИНЮК АНАСТАСІЯ. Екофільний чинник в системі традиційних міфологічно-релігійних уявлень японців та українців: компаративний аналіз.....	34
ПРОЦІВ РОМАННА. Особистість як суб'єкт соціокультурних трансформацій: релігійний контекст	36

СЕКЦІЯ ПОЛІТОЛОГІЇ	39
ЧОРНЯК ЗАХАР. Трансформація структури Лейбористської та Консервативної партій Сполученого Королівства наприкінці ХХ ст.: порівняльний аналіз.....	39
ПЕЛЕЩУК ІГОР. Незалежна Україна: між радянською традицією та європейською модернізацією	40
ГНАТЮК ВОЛОДИМИР. «Класичний» та «некласичний» підходи у визначенні суб'єктно-об'єктних відносин у соціумі: теоретико-методологічне визначення.....	42
ГУЦАЛ ВАЛЕНТИН. Інтерпретація концепції прав людини в ліберальному підході Людвіга фон Мізеса.....	45
БУРОВ МАКСИМ. Вплив консервативних ідей на сучасну політику України.....	48
МАКСИМИЧ НАЗАР. Антоніо Грамші та концепт «змагального авторитаризму»	49
СИЧОВА ЯНА. Політична реальність «кінця світу» у теорії З. Баумана.....	51
ГНАТЮК ВОЛОДИМИР. Закон елементного ускладнення антропологічної системи та концепт «ефект симфізу» у політогенезі	53
ІЛЬНИЦЬКА ДІАНА. Інститут омбудсмена у системі захисту прав і свобод людини й громадянина	55
РЕЗЕНЧУК ОЛЕКСАНДР. Взаємозв'язок інформаційних потоків та суспільних змін в епоху глобалізації.....	58
ДРОЖАК МАРІЯ. Інструментарій Soft Power в контексті політичного маніпулювання свідомістю адресата в ЗМІ	59
БАРШІВСЬКА ГАЛИНА. Феномен «паралізованого левіафана» або чому Strong State трансформується в Failing State	61
ПРИХОДЬКО ЯРОСЛАВ. Концептуальний аналіз феномену тероризму.....	63
ШЕСТОПАЛОВА АЛЬОНА. Кількісний аналіз парламентських партійних систем регіону Латинської Америки (на основі світ-системного підходу та індексу ефективної кількості парламентських партій)	65
ДОМАШИН ЄВГЕН. Феномен статусу «негромадянина» на прикладі Латвії та Естонії: актуальність подібної практики в умовах сучасної України	67
РУСИНЯК АНАСТАСІЯ. Українська неформальна пострадянськість як різновид соціально-політичної мутації.....	68
ІВАНЦІВ ОКСАНА. Вплив міжнародних організацій на розв'язання конфлікту на сході України	73

СЕКЦІЯ ФІЛОСОФІЇ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Єлизавета Борисенко

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

КОНЦЕПТ ДОЛІ НАЦІЇ У ТЕОРЕТИЧНОМУ ДОРОБКУ І. Я. ФРАНКА

Серед науковців то стихають, то пожвавлюються дискусії з приводу поняття «нація». Проте заперечити те значення, яке відіграли й продовжують відігравати нації все ж досить важко. Із початком глобалізації думки дослідників з цього приводу розділилися. Одні – впевнені, що така категорія як нація скоро має зникнути разом із національною державою, адже остання, вирішивши всі поставлені перед нею задачі, не здатна впоратися із новими викликами. Натомість інші – навпаки вважають, що крах нації ми побачимо не скоро. Справді, звертаючись до історії, ми бачимо, що всілякі спроби створення наднаціональних об'єднань зазнавали краху. Навіть зараз, попри всі глобалізаційні процеси, національна ідентичність продовжує існування. За взір тут можуть правити українці діаспори, які не лише ідентифікують себе з українською нацією, але беруть активну участь у культурному, громадському й політичному житті рідної країни. Тому нам варто уважніше придивитися до виникнення й формування нації, зокрема, й української.

Нині фактично неможливо знайти країну, яка б не позиціонувала себе як національна. Проте ще у XVIII ст. «розчакловування світу» (Вебер) призвело до пошуків нових форм згуртованості та нових виявів ідентичності. Вирішенням цієї проблеми й стало виникнення нації, яка «...має колективну культурну ідентичність, або колективну політичну ідентичність або і ту, і ту» [4, с. 38]. Ідея нації передбачала згуртованість на базі спільного походження, історії, культури, законів тощо. Таким чином і виникають нації, як «уявлені спільноти, при тому уявлені як генетично обмежені і суверенні» [1, с. 22]. До такого тлумачення нації Андерсеном можна додати, що це є також «пережиті та відчуті спільноти» (Е. Сміт). Таке переживання можливе завдяки спільності мислення, адже соціальна реальність, на думку Л. Грінфелд, є реальність культурна. Натомість ми маємо широке поле міфотворчості, яке, як вважає К. Хюбнер, є по суті віддзеркаленням народного мислення. Приналежність до певної нації вже трактується як «трансцендентний фатальний збіг обставин» (Хюбнер), де особиста доля пов'язується з долею нації.

За такої ситуації, закономірно, що кожна нація прагне до самовизначення й українці тут не є винятком. Становлення української нації, її самопізнання і самовизначення – досить тривалий і складний етап вітчизняної історії. Як відомо, становлення більшості націй відбувалося відносно самостійно, адже вони мали власні суверенні держави, у той час як українці були не лише під тиском інших держави, але й були фактично «розірвані» між двома імперіями. У цьому й полягала найбільша складність – об'єднання українців із заходу і сходу у єдину націю. Відтак по обидва боки Дніпра ми знаходимо спроби визначення української нації. Як відомо, учасники Кирило-Мефодіївського братства й «Руської трійці» були першими з-поміж тих, хто намагався означити українську націю як виокремлену спільноту. Їхню справу успішно продовжували народовці й громадівці. Проте досить часто українська нація розглядалася нерозривно з польською чи російською. При цьому варто наголосити, що найвиразніші відмінності між українцями й росіянами були окреслені уже М. Костомаровим. Він одним із перших звернув увагу, на особливості українського мислення та світосприйняття. Саме такі особливості обумовлюють появу й власної національної філософії у якій, на думку Ж. Дерріда, і обґрунтовується самовизначення нації.

Він пише: «Самовизначення, самоотожднюваність нації завжди має форму філософії... Ця філософія, як структура національності не конче має форму ... сформульовану професіоналами...» [3, с. 136]. І справді, бачимо, що наша національна ідея оприявнюється у всій вітчизняній культурі, тому й не дивно, що часто наші митці виступали і як громадсько-політичні діячі. Однією з таких видатних особистостей і був Іван Франко, який відіграв значну роль у становленні української національної ідеї.

І. Франко жив у часи, що передували вирішальним змінам, тож сам мислитель добре відчував, що «приходить велика доба» [7, с. 402], тому своє завдання й завдання для наступних поколінь він убачав у приготуванні до цих подій, бо «...горе нам, і нашій нації, коли велика доба застане нас малими і неприготованими!» [там само]. Це були часи, які мали на меті – «витворення в поза державних умовах зрілої... української політичної нації, як окремішнього, свідомого й самосвідомого суб'єкта історії...» [5, с. 16]. Франко досить добре відчував те скрутне становище, у якому знаходилася тогочасна українська нація.: «Наша суспільність надто ще молода, надто пізно почала жити самостійним життям і повертатись за власною думкою, щоб у неї міг виробитись ясний і здоровий суд про себе саму...» [10, с. 140]. І справді, у ті часи українська нація активно усвідомлювала себе, тому «ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурнім і політичнім, лежить для нас поки що, з нашої теперішньої перспективи, поза межами можливого» [8, с. 284].

Головним завданням для прийдешніх поколінь він вважав перетворення народних мас в українську націю, де кожен має навчитися «чути себе українцями... без офіційних кордонів» [7, с. 405]. Таке самовизначення має вийти з пізнання українцями своєї народності, розуміння її культурних, історичних та інших особливостей – «...ми повинні ... поперед усього пізнати ту свою Україну...» [7, с. 405]. Ці свої заклики він спрямовує до молоді, як рушійної сили змін. Конкретніше – до освіченої молоді, адже саме інтелектуали найбільш здатна до рефлексії складова нації, саме вона є носієм «високої» культури (Гелнер), яку і має прищепити своєму народові. Саме їх Франко вважає поводитирами нації, тому критично ставиться до поглядів М. Драгоманова, який, на його думку, недооцінював вклад інтелігенції в національну справу. Саме в інтелігенції наш філософ вбачає головну рушійну силу, тому він і закликає її: «Вперед з народом!».

Головною проблемою свого часу, Франком вважав те, що інтелігенція віддалилася від народу, спокушена різноманітними західними та проросійськими впливами. Тут можна навести приклад критики Іваном Яковичем М. Драгоманова, який, як «продукт свого часу» піддався західноєвропейським соціал-демократичним впливам, ігноруючи інтереси нації на противагу інтересам держави. Націотворча функція інтелігенції, на думку Франка, полягає у тім, що вона має стати «...і адвокатом, і лікарем, і вчителем, ... і добрим помічником у всякій нужді. Інтелігенція повинна жити з народом... як невідлучна часть народу» [10, с. 148].

Як відомо, історію просувають маси. Це розумів Франко, адже інтелігенція без народу насправді ні на що не здатна і творення нації неможливо без участі, власне, самої нації. Саме народ є «джерелом особистої ідентичності» (Грінфельд). Для Франка він був потужною силою, яку потрібно лишень спрямувати у визначене річище. Таке розуміння народу можна порівняти з розумінням натовпу у Г. Тарда: «...в утворенні натовпу індивіди беруть участь лише своїми подібними національними рисами, які складаються й утворюють єдине ціле, але не своїми індивідуальними відмінностями, які нейтралізуються; при створенні натовпу кути індивідуальності взаємно згладжуються на користь національного типу, який проривається назовні» [2]. Тому в такій ситуації досить легко об'єднати народ, який уже ніби підсвідомо відчуватиме свою спільність. І тоді уже такий народ можна сподвигнути на досягнення національного ідеалу. Без правильного керівництва народ послуговується лише «жолудовими ідеями», які й спонукають його до певних дій. Саме ця простота, чи, навіть, примітивність мислення часом доводила Франка до крайнощів, відтак в

одному з творів він говорить: «не люблю русинів» [6, с. 30]. Така його фраза витлумачена надто буквально, цей його крик душі, швидше крик розпачу і відчаю. Через численну людську дріб'язковість і егоїзм він не бачить справжніх характерів, які можуть провести націю у «світлу будучину». Саме тому, не бачачи майбутнього, Франко і вдається до такого відчайдушного вислову. Без майбутнього ж не має ніякого сенсу і у нації, бо, як писав Х. Ортега-і-Гассет: «Нації утворюються і живуть, доки мають програму на завтра» [11, с. 145].

У іншому ж випадку Франко критикує Драгоманова за «занадто вузьке розуміння нації як плебсу» [9, с. 430], тоді як у Франка народ здатен на культурні досягнення. Тому ж під мудрим керівництвом інтелігенції народ повинен рухатися до досягнення ідеалу у сфері політичного і соціального життя – «А тут синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного життя і розвою нації» [8, с. 284].

Івана Яковича Франка безперечно потрібно віднести до одного із найвизначніших представників вітчизняної культури. Відчуваючи швидкий кінець російського і австрійського абсолютизму, він передчував настання вирішального для України часу, і не помилився. Уже згодом постали УНР та ЗУНР, проте ці держави все ж виявилися не готовими до тривалої боротьби за свій суверенітет. Спроби витворити з етнічного народу українську націю розбилися об чергову перепону. Замість швидкого об'єднання та проголошення чіткої національної політики Центральна Рада довго вагалася, чим, по суті, й згубила всі намагання на створення національної держави. Акт злуки лишився лише на папері.

Проте через довгі десятиліття, долаючи усі перепони Україна, як незалежна національна держава нарешті з'явилася на мапі світу. У цьому є також і беззаперечна заслуга Івана Франка, який у своїй творчості окреслив той національний дух, ту національну ідею, яку й має нести справжній інтелігент.

Список використаних джерел:

1. Бенедикт Андерсон. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. – К. : Критика, 2001. – 273 с.
2. Габриэль Тард Мнение и толпа [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uf.kgsu.ru/lib/doc.php?path=Kafedra%20Sociologii%20i%20SR/Psihologiya%20mas%20sovogo%20soznaniya/Gabriel%20Tard.%20Mnenie%20i%20tolpa.doc.htm&name=%C3%00%E1%F0%E8%E5%EB%FC%20%D2%E0%F0%E4.%20%CC%ED%E5%ED%E8%E5%20%E8%20F2%EE%EB%EF%E0>
3. Деррида Ж. Национальность и философский национализм // Позитив / пер. с фр. В. В. Библихина. – М. : Академический Проект, 2007. – С. 127-146.
4. Ентоні Д. Сміт Культурні основи націй. Ієрархія. Заповіт і республіка. Наукове видання. – К. : Темпора, 2009. – 312 с.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К. : Основи. – 1993. – 126 с.
6. Франко І. Дещо про себе самого // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка. – Т. 31. – С. 28-33.
7. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка. – Т. 45. – С. 401-410.
8. Франко І. Поза межами можливого // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка. – Т. 45. – С. 276-286.
9. Франко І. Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка. – Т. 45. – С. 423-439.

10. Франко І. Чи вертатись нам назад до народу? // Збір. творів : у 50 т. – К. : Наук. думка. – Т. 45. – С. 140-151.
11. Хосе Ортега-і-Гассет. Безхребетна Іспанія // Вибрані твори ; Перекл. з іспанської В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. – К. : Основи, 1994. – С. 140-196.

Damian Maziarz

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

STANISŁAWA EHRLICHA KRYTYKA NEOPOZYTYWISTYCZNEJ FILOZOFII PRAWA

Odkąd schedę władzy w Polsce przejął Jarosław Kaczyński, zwykle się mniemać, że czerpie on inspiracje z twórczości niemieckiego filozofa prawa, Carla Schmitta. Teza ta nie jest na wskroś bezzasadna – rzeczywiście, podobna dopatrzeć się w działaniach PiS-u oddźwięku myśli Schmitta, wszelako źródeł przekonań Kaczyńskiego winno się upatrywać w filozofii Stanisława Ehrlicha. W latach 60. i 70. XX wieku Ehrlicha darzono dużą rewerencją wśród naukowego i akademickiego audytorium. Jego pisma wschodziły w poczet lektur obowiązkowych studentów prawa. Dziś dla prawniczego gremium częstokroć niestety jego postać pozostaje anonimowa. W kręgach akademickich i intelektualnych dorobek Ehrlicha nie jest należycie wyeksponowany, zachodzi więc potrzeba przybliżenia jego myśli. Tym bardziej, że Jarosław Kaczyński niejednokrotnie wzmiankował, iż istnieją dwie postacie, w których znajduje wyjątkowe intelektualne upodobanie: Józef Piłsudki i właśnie Ehrlich¹. Ehrlich sprawował pieczę nad pracą magisterską i doktorską Kaczyńskiego na Uniwersytecie Warszawskim.

Stanisław Ehrlich jawi się jako wielce ambiwalentna postać. Jego życiorys znaczą wydarzenia, które – zważywszy na to, że stał się obiektem admiracji Kaczyńskiego, polityka skądinąd o aksjologicznie konserwatywnej proveniencji – mogą rodzić konfuzję. Ehrlich bowiem odbył służbę w Ludowym Wojsku Polskim, stawał w szranki z „Żołnierzami Wyklętymi”, legitymizował proces tworzenia się elit komunistycznych i partycypował weń. Jego myśl znamionowała atencja wobec heglizmu i marksizmu. Tym niemniej początkowa estyma względem marksizmu nie wyczerpała intelektualnego spektrum przekonań Ehrlicha; gwoli ścisłości uwypuklić należy, że z biegiem czasu Ehrlich począł nieco z rezerwą ustosunkowywać się do ideologii marksistowskiej.

Clue przekonań Ehrlich manifestowało się w wymierzaniu ostrza krytyki w dogmatyzm prawny, który można ująć jako: „metodę polegającą na ograniczeniu się do formalnej analizy obowiązującego ustawodawstwa, z wyłączeniem badań nad prawem jako zjawiskiem społecznym”. Ehrlich jawi się jako antagonistą orędowników neopozytywizmu prawnego. Pozycjonował się on jako nieprzejednany antynaturalista. Społeczeństwo ujmował jako byt cechujący się dynamiką, zmiennością. Dogmatyzm prawny, przez wzgląd na afirmację językowo – logicznych aspektów, ujmuje tymczasem byt społeczny jako rzecz stateczną. Jego przedstawiciele hołdują procesowi, w którym kwintesencję stanowienia prawa dokonuje się poprzez rekonstrukcję języka prawniczego. Ma to redukcjonistyczne znamię, gdyż apoteozuje aspekt językowy, deprecjonując pozostałe, w tym społeczne i politologiczne, komponenty implementacji prawa. Aparat poznawczy w postaci metody logiczno – językowej nie koresponduje ze złożonością procesów społecznych, wiedzie przeto do ich zubożonej recepcji. Ehrlich tymczasem podnosi postulat nacechowania prawodawstwa pierwiastkami interdyscyplinarnymi, scalającymi składniki właściwe dla szerokiego spektrum nauk humanistycznych i społecznych. Zjawiska prawne są emanacją procesów społecznych, toteż na

kanwie teorii prawa nie wolno abstrahować również od perspektywy historycznej, socjologicznej tudzież ekonomicznej.

Dogmatyzm prawny implikuje wyalienowanie się nauk prawnych od pozostałych nauk, stawia tamę korelacjom pomiędzy poszczególnymi dyscyplinami. Jest to rzecz karkołomna, ponieważ nauki prawne jawnie korespondują z innymi naukami – prawo jest wszak stanowione w ramach państwa, czyli bytu politycznego, i opiera się na społeczeństwie, czyli bycie socjologicznym. Wyzucie z nauk prawnych wiedzy o instytucjach polityczno-społecznych jest kolejną manifestacją redukcjonizmu neopozytywistycznej dogmatyki. Ahistoryczność wiedzy do tego, że egzegeza tekstów prawnych sprowadza się jedynie do ich wymiaru logiczno-językowego, a ponadto rodzi zjawisko atoretyczności, czyli procesu, w którym zamiast badać wątki empiryczne, następuje koncentracja jedynie na aspekcie normatywnym – tym, jak być powinno. Umyka tym samym sposobność do badania tego, co jest; na znaczeniu traci funkcja objaśniająca rzeczywistość.

Ehrlich hołdował ponadto przekonaniu, że prawo winno obowiązywać przez wzgląd na swą słuszność, nie zaś z uwagi na aspekty pozytywności. Prawo tworzone w paradygmacie pozytywistycznym nie jest zdolne stworzenia systemu czystych norm. Niepodobna twierdzić, że norma może ustanowić samą siebie. Tego rodzaju legalizm nie jawi się w optyce Elricha za probierz obowiązywalności prawa. Kodyfikacja wybranych reguł jawi się jako rzecz ze wszech miar niewystarczająca. Prawo nie oznacza jedynie afirmacji wybranego przepisu prawa, lecz winna uwzględniać, jakie reperkusje rodzi ona na niwie społecznej. Ujęcie teoretyczne winno ustąpić ujęciu implementacji i stosowania prawa w praktyce, zaś perspektywa idealistyczna, czyli interpretacja prawa jako czegoś, co stanowi porządek, a nie jest wypadkową działania grup interesu – interpretacji realistycznej.

Niezmiernie cennym wkładem w filozofii Erlicha była konstatacja, że prawo jawi się jako pochodna zmagających środowisk wpływu, nie jako obiektywna norma, ukierunkowana na zabezpieczenie dobra wspólnego. Ten stan rzeczy można określić mianem jurystokracji. Elrich zwraca uwagę, że ustanowienie przepisu prawnego nie może stanowić źródła jego legitymizacji, albowiem u jego źródeł leżą przeróżne intencje określonych sił: biznesowych, związkowych, prawnych, politycznych. Napomknąć ponadto należy, że Elrich piętnował wąskość horyzontów aparatu sądowiczego i prawnego, konstatując, iż owe środowiska ujmują prawo na wskroś redukcjonistycznie, kazuistycznie, dewaluuując komponenty socjologiczne i politologiczne.

W mniemaniu Elricha dogmatyzm prawny pozwala bowiem kształtować wpływom grupom interesu prawo pod kątem swoich intencji. Należy w tym miejscu poczynić konstatację, iż Elrich nie jest przeciwnikiem występowania środowisk interesu – jest to dlań naturalna emanacja demokratycznego pluralizmu. Zwraca wszelako uwagę na to, iż częstokroć dochodzi od wyklarowania się procesu predominacji, czyli uzyskania prymatu przez jedną z grup nad pozostałymi, i dążenia przezeń do modelowania prawa pod jej auspicjami.

Андрій Сидорак

Український Католицький Університет

**АРХИМАНДРИТ СОФРОНІЙ САХАРОВ ТА ФЕНОМЕН ВІЧНОСТІ –
ВІДОБРАЖЕНИЙ У ЛЮДСЬКІЙ СВІДОМОСТІ ТА ПЕРЕЖИВАНІЙ ЛЮДСЬКОЮ
ОСОБИСТІЮ**

Пережиття феномену вічності часто є тим спільним переживанням, яке однаково є притаманне як для релігійної людини, так і для людини, яка стоїть на позиціях агностицизму

чи атеїзму. Саме тому вивчення цього феномену може послужити відкриттю нових горизонтів для подальшого конструктивного діалогу між представниками різноманітних світоглядних позицій.

Важливим свідченням пережитого досвіду вічності ми зустрічаємо у розділі "Благодать смертної пам'яті" головного твору архимандрита Софронія Сахарова («Бачити Бога таким, який Він Є»). Зацікавлення феноменом вічності було у майбутнього архимандрита вже у дитинстві, проте переломним моментом, коли проблема вічності стала домінуючою – був початок Першої Світової війни (1914-1918). Як Він сам зазначає: "новини про тисячі тих невинних людей, які гинули на фронтах поставили мене впритул перед явищем трагічної дійсності. Неможливо було змиритись з тим, що велика кількість молодих життів переривається, і при тому з безумною жорстокістю" [2, с. 10].

Саме ці події історії були тим зовнішнім механізмом, який з усією очевидністю загострив пережиття феномену скінченності усього феноменального буття. Даний феномен є одним із найважливіших у буддійському сприйнятті світу. Також, він є дуже близьким до того, що у Ясперса супроводжує пережиття так званих граничних ситуацій. Для останніх характерним є те, «що – завжди у роздвоєному на "суб'єкт-об'єкт" предметного світу, – нічого немає надійного, ніякого сумніву щодо Абсолютного, ніякої опори, яка б міцно трималась якогось пізнання і якогось мислення. Усе тече, усе міняється в неспокійному русі становлення ...» [6, с. 214].

У великій мірі таке "стояння свідомості" перед усім що виникає лише для того щоб зникнути, є одночасним дотиканням і того, що стоїть за зовнішньою мінливістю повстаючих феноменів. Нова реальність, яка приходить з усвідомленням відсутності опори в усьому звичному, вимагає від людини екзистенційної відповіді. Людина повинна вирішити, як вона буде далі "з усім цим" жити.

Відповідь на дані ситуації будуть інакшими у людини віруючої, яка має ще якусь іншу перспективу життя, яка стоїть за обмеженістю світу. І буде інакшою у представників такого типу світогляду, який відказує у праві існування усьому тому, що людина не зустрічає у повсякденному феноменальному вимірі. Прикладом такого замкненого лише на цьому вимірі підходу може бути світоглядна позиція А. Камю: "Якщо б я був деревом, або твариною, життя отримало б для мене сенс. Вірніше, проблема сенсу зникла б зовсім, тому що я б став частиною цього світу. Я був би цим світом, якому нині протистою усією своєю свідомістю ..." [1, с. 51-52].

Майбутній архимандрит усвідомлював всеоб'ємлючу онтологічну трагічність всього скінченого існування, яке відображене у людській свідомості «помирає» з її смертю. Онтологічний факт огортання людською свідомістю цілого світу свідчить про аксіологічну глибину людської особистості. Як відмічає С. Сахаров: "темрява загубленої свідомості лякала мене: якщо я дійсно помираю, то що буде з усім, що я пізнав? А мені було дано жити в той час величну картину космічного буття. І для мене, в межах моєї персони, помирає весь світ, якщо є смерть. Вона була для мене подією надзвичайної важливості, через яку я сприймав буття світу: є життя чи є лише смерть, коли все – і Бог, і космос – лише перехідні явища" [4, с. 47].

До кінця не усвідомлюючи того, що з ним відбувається С. Сахаров все ж інтуїтивно відчував усю важливість та глибину свого досвідчення. Він розумів, що зіткнувся з вічністю, навіть якщо ця вічність була із знаком мінус. Як сам зауважує: ««під знаком мінус» розкривалось у мені глибинне буття. Матеріальний світ втрачав свою консистенцію, час – протяжність» [2, с. 13].

Уже після довгих років свого активного християнського та монашого життя, особливо коли він вів пустинницьке життя, міг уже більш глибоко переосмислити явища вічності, простору і часу, але тепер уже під «знаком плюс». Як він зауважує – «живучи в пустелі людина молиться про все людство. Розширюється її ум, і він від часу переходить до

вічності. Від меж різного роду до безмежності Божественної. В пустелі цінним є те, що вічність стає відчутною. І немов би такою, що змушує забути час. У мене особисто появилася дивна думка по відношенню до вічності: якщо б не було вічності, часу також не було б. І Бог, який перебуває у вічності, сотворив світ таким, що форма буття цього світу є пов'язаною з часом, із змінами: підйоми, падіння, любов і зворотня до неї ненависть – усе проходить людина» [3, с. 208-209].

Саме факт існування Бога, його діяльність по відношенню до світу – його сотворення та підтримка і є тим центральним орієнтиром, який допомагає пережити феномен усвідомлення конечності людини та світу. Як зауважує архимандрит: "Для мене як християнина весь світ живе лише тому, що Господь вимовив відомі слова: "Нехай буде світло", "Нехай буде твердь" і так далі. І весь світ є не що інше, як результат Його волі, Його мислення. І з усього розвитку подій ми бачимо, що для сотворення безсмертної людини потрібно, щоб вона пройшла і негативний досвід. Згідно сенсу Одкровення і як говорить Василій Великий у своїй Анафорі, "в зберіганні заповідей було наше вічне життя". І якщо ми порушуємо заповідь, то втрачаємо Бога та вічне життя" [4, с. 48].

Життєвий шлях С. Сахарова був шляхом формування його розуміння буття людини, розуміння феномену людської екзистенційності. Він пройшов усі щаблі у процесі формування зрілого християнського розуміння людського буття перед обличчям вічності. Початком цього процесу були перші зустрічі з кінечністю та вічністю, які були болючими, і яких він прагнув уникнути. Як сам він свідчить, що «реальність іншого порядку, неземного, незрозумілого оволодівала мною не зважаючи на усі мої спроби ухилитись від неї» [2, с. 12]. Таке оволодіння майже не лишало йому шансів зійти з цієї дороги. Він стояв перед важкою задачею дати відповідь на все, що він переживав. Проте дана ситуація була така, що дати на неї відповідь, яка б його задовольняла, він, залишаючись у тій самій ситуації щоденного бування людини без виходу за її межі видимого, ніяким чином не міг. Зрештою, усе його життя було цим виходом.

Внаслідок такого виходу, йому вдалось переосмислити людське існування, вічність, простір, час. Стосовно людської екзистенції він зауважує, що «по-різному люди пояснюють наше бування-existence; але для нас, християн, звичайно, основою для всіх рішень – Сам Христос, і ми слідуємо по Його стопам» [4, с. 49]. Стосовно простору і часу, ми знаходимо у нього – «Час і вічність – у розумінні подвижника є два відмінні образи буття. Перше т. і. час є образ сотвореного, безперестанно виникаючого і в своєму руху буттям, яке розгортається незбагненно Богом творимого із нічого. Друге т. і. вічність, є образом Божого буття, до якого не можна застосувати наші поняття протяжності та послідовності. Вічність – єдиний не протяжний, неосягненої повноти акт Божественного буття, яке будучи над створінням, непротижно обіймає всі протяжності сотвореного світу. Вічний по сутності – Єдиний Бог. Вічність не є чимось абстрактним або окремим суцям але Сам Бог у Своєму бутті» [5, с. 192-193].

Підсумовуючи все вищенаписане, ми можемо констатувати існування певної динаміки розвитку переживання вічності в С. Сахарова. Вічність, яка на початках його духовного життя відкривалась своєю негативною стороною, жахаючи його та спонукуючи із все більшим завзяттям шукати відповіді про її сенс в людському існуванні, внаслідок довшого періоду пошуків, роздумів та молитви, привела до усвідомлення того факту, що дати позитивну відповідь на її виклик є можливим, лише із перспективи існування трансцендентного виміру, у якому згідно із християнським переконанням перебуває Бог. Саме Бог, який є за межами іманентного світу надає сенс усьому, що зустрічають наші органи чуття протягом нашого бування, нашого екзистенціювання. І тому будь-яка відповідь, яка б давалась поза межами усвідомлення цього факту, до кінця не зможе задовольнити вічно неспокоїного запиту людського ества.

Список використаних джерел:

1. Камю А. Миф о Сизифа. Эссе об абсурде // Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство ; Пер. з фр. – М. : Политиздат, 1990. – С. 23-100.
2. Сахаров Софроний, архимандрит. Благодать смертной памяти // Видеть Бога как Он есть : Изд. 3-е, исправленное. – Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2006. – С. 9-19.
3. Сахаров Софроний. Вечность и время во Христе проблема календаря // Духовные беседы : Том 2-й. – Изд. 1-е. – Свято-Иоанно-Предтеческий монастырь, 2007. – С. 204-213.
4. Сахаров Софроний, архимандрит. О смертной памяти, слове Христа и богоподобии. // Духовные беседы : Том 2-й. – Изд. 1-е Свято-Иоанно-Предтеченский монастырь, 2008. – С. 47-54.
5. Старец Силуан. Акафист преподобному Силуану Афонскому / Издательство «Тираж 51»: 2-е изд., стер. – Краматорск : Тираж-51, 2009. – 671 с.
6. Ясперс Карл. Психология світоглядів / З нім. пер. О. Кислюк, Р. Осадчук. – К. : Юніверс, 2009. – 464 с.

Ольга Тимошенко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СОЦІАЛЬНА ЕПІСТЕМОЛОГІЯ: ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМКУ

Соціальна епістемологія – одна із сучасних стратегій пізнавального процесу, яка останні тридцять років активно розвивається, продукує нові підходи. Її концептуальним ядром є теза про соціальну природу та соціальну обумовленість пізнання, яка у різних дослідників отримує власну інтерпретацію і з якої робляться різні висновки. Проблематика і теоретичні узагальнення в галузі соціальної епістемології почали формуватися лише декілька десятиріч тому і цей напрям – відносно недавнє доповнення до філософії пізнання та епістемології. Отже, незважаючи на те, що дослідження соціальної епістемології набирають обертів і навіть існують спеціальні дослідницькі установи, основне питання щодо предмету соціальної епістемології залишається відкритим та дискусійним [3, с. 5–31]. Єдине, про що можемо говорити з упевненістю, це те, що підгрунтя варто шукати в особливому характері взаємостосунків між соціальним контекстом і науковим пізнанням. Предмет цієї нової дисципліни можна спробувати визначати так: соціальна епістемологія – це напрям у соціології пізнання, який виходить з того, що традиційні епістемологічні проблеми мають вирішуватись соціологічними методами та засобами. Вперше термін «соціальна епістемологія» був запропонований Джес Хаук Шерою. Вона трактувала соціальну епістемологію як ту, що вивчає як пізнання функціонує в суспільстві. На противагу такій думці, російський філософ Е.А. Мамчур вважає, що таке визначення нічим не буде відрізнятися від соціології пізнання і те, що соціальна епістемологія повинна брати шлях розгляду як епістемологічний, так і соціальний.

Сучасний розвиток соціальної епістемології привів нас до трьох представників. Британський філософ та соціолог науки – Девід Блур. Американський професор – Елвін Голдман, Американський філософ науки-соціолог Стів Фулер.

Існує декілька підходів до розуміння стратегії соціальної епістемології. Перший – соціальна епістемологія має зберегти основну установку класичної епістемології, враховуючи втім те, що остання була занадто індивідуалістична. Цей підхід зустрічається у самого Е. Голдмана. Інший підхід полягає в тому, що соціальна епістемологія має бути більш радикальним відходом від класичної і при цьому взагалі замінити її на посту даної дисципліни. Цей підхід характерний для представників Единбурзької школи, зокрема Д. Блура, Б. Барнса та ін. Навіть визначення терміну соціальна епістемологія різнилися у цих трьох представників, тому що, Д. Блур називав соціальною теорією пізнання, Е. Голдман – соціальна епістеміка, С. Фулер – соціальна епістемологія.

Розвиток соціальної епістемології прослідковується і в Росії. Вагомий внесок зробили завдяки журналу «Епістемологія та філософія науки». Один з представників соціальної епістемології в Росії, російський філософ І. Касавін вважає, що для розуміння даного напрямку, ми повинні зрозуміти, про яку соціальність йде мова. Він виділяє три типи соціальності (зовнішня, внутрішня, відкрита), але російський філософ Д. Дубровський не погодився з концепцією І. Касавіна, вважаючи, що в типології соціальності немає зв'язку з типологією знання.

Очевидно, що ключ до розуміння предмета соціальної епістемології слід шукати, аналізуючи зміст розробок, які здійснюються під рубрикою соціальної епістемології і автори яких позиціонують себе як її представники. Соціальна епістемологія – це дійсно особлива дисципліна, за своїм характером подібна до таких наук, як біофізика, біохімія, соціобіологія. Біофізика, наприклад, не є ні біологією, ні фізикою, ні простим з'єднанням цих дисциплін. Мабуть, аналогічним чином, це стосується і соціальної епістемології. Її суть – у застосуванні соціологічних засобів і методів до традиційної епістемологічної проблематики. [2, с. 44–53].

Підхід соціальної епістемології до розгляду епістемологічних проблем бачиться не тільки не суперечить задачам епістемології, але, навпаки, відповідним її актуального стану. Цей стан характеризується тим, що пошук вирішення сучасних епістемологічних проблем неможливий без аналізу їх соціальних аспектів. Причому, має місце не тільки орієнтація на виявлення тих соціальних умов, які сприяли успіху пізнавального процесу, але і, навпаки, гальмували його. Успіх в науці – здійснення відкриття – це багато в чому випадок, результат ненавмисних дій ученого, інтуїції, тоді як невдача, провал, омана – звичайна справа. Така позиція може бути досить продуктивною, оскільки її результатом буде виявлення більш стійких соціальних регулярностей, що перешкоджають позитивному протіканню науково-пізнавального процесу, що впливають на відхилення вектора його поступального розвитку [1].

Список використаних джерел:

1. Касавин И. Т. Социальная эпистемология // Энциклопедия эпистемологии и философии науки. – М. : «Канон», 2009. – 1232 с.
2. Мамчур Е. А. Еще раз о предмете социальной эпистемологии / Е. А. Мамчур // Эпистемология & философия науки. – 2010. – Т. XXIV. – №2. – С. 44–53.
3. Мотрошилова Н.В. «Социальная эпистемология»: новые проблемы, дискуссии и дихотомии / Н.В. Мотрошилова // Ценности и смыслы. №5. – М. : Институт эффективных технологий, 2011. – С. 5–31.

Олег Богун

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОЖЛИВОСТІ ТІЛА ЯК НЕОБХІДНА УМОВА СВОБОДИ: ПРАКТИЧНА ФІЛОСОФІЯ СПІНОЗИ

Запитуючи «що може тіло?», «на що воно здатне?», Спіноза відповідає, що людина не знає відповіді на це запитання, можливості тіла перевершують наше знання про нього. Душа, свідомість, воля та її дії, способи якими тіло приводиться в дію і якими здійснюється панування над тілом, цікавило європейську традицію філософування незмірно більше, ніж тіло саме по собі. Спіноза пропонує новий погляд на їхнє взаємовідношення: по-перше, душу він розуміє як *ідею*, замінюючи полілогічне *anima* (душа, дух, дихати, повітря) на більш конкретне *mens* (розум, мислення, дух, свідомість); по-друге, душа для нього – це *ідея тіла*. Під ідеєю Спіноза розуміє «поняття, що породжує душа через те, що вона є річ мислездатна (*res cogitans*)» [4, с. 402]. В «Етиці» він наголошує, що «об'єктом ідеї людської душі є людське тіло» [4, с. 413]. Відповідно, щоб пояснити особливості людської душі нам потрібно звернутись до того, як влаштований та як діє її об'єкт – тіло: «для визначення того, чим душа людини відрізняється від інших та перевершує інші душі, нам необхідно пізнати, як ми сказали, природу її об'єкта, тобто людського тіла» [4, с. 414]. Виходячи з цього визначаються і межі нашого пізнання: «Людська душа здатна до сприйняття багатьох речей і тим здібніша, чим у більше число різних станів може приходити її тіло» [4, с. 420]. Ніхто інший, як Спіноза, чи не першим побачив в мисленні форму предметної діяльності, що є адекватною формам зовнішніх речей, – стверджував Є. Ільєнков, – «а це і є свобода. Чим людина активніша, чим більша кількість зовнішніх тіл вона залучає до своєї діяльності, тим більша міра її свободи» [2, с. 105].

Сама сутність субстанції є причиною, і вона ж є активністю. Але активність тут не рівнозначна з діяльністю в звичному сенсі слова. Для пояснення відмінності між активним та пасивним станом тіла Спіноза вводить поняття адекватної ідеї. Коли людина активна, вона є актуальною діючою причиною і відтак адекватною причиною, а коли вона діє з часткових причин, або діє за якимись зовнішніми причинами і за заданим їй зразком, то вона постає як пасивна або така, що страждає. Тобто страждання – це коли людина не може адекватно діяти, діяти з розумінням ідеї, яка не визначається зовнішніми причинами, але тільки внутрішніми зв'язками [4, с. 403]. Не погоджуючись, з одного боку, із домінуючою в Середньовіччі концепцією свободи волі, згідно з якою інтелект в своїх діях не пов'язаний з жодними попередніми станами, Спіноза не стає і на позицію механістичного детермінізму (або деїзму) фізики Нового часу, згідно з якою всі речі із самого початку визначаються у своїх станах як рухомі елементи певного цілого, а всі зміни в їхніх станах пояснюються як зміни в їхньому русі. Спіноза пише про інше, про «один індивідуум, частини якого, тобто всі тіла, змінюються нескінченно багатьма способами без всякого зміни індивідуума в його цілому» [4, с. 419], тобто субстанції. Він не вважає, що речі, за своєю природою перебувають в абсолютно вільному стані в тому сенсі, як це розуміли Галілей чи Декарт. В метафізичному плані Декарт, як зауважує М. Гайдеггер, заклав метафізичний фундамент нової людської свободи як впевненого в собі творця власних законів [6, с. 120]. Як зауважує український філософ Р. Димерець, у Спінози свобода речі обмежена, з одного боку, в тій мірі, в якій ця річ потребує інших речей для свого існування, а з іншого – в тій мірі, в якій сама ця річ є засобом для існування інших речей. Інакше кажучи, свобода речі

обмежена, з одного боку, у тій мірі, в якій вона є результатом дій інших речей як діючих причин (*causa efficiens*) її існування, а з іншого боку, – в ті мірі, в якій сама вона є діючою причиною існування інших речей [1, с. 43].

Найповніше людський розум проявляється у діях тіла, за допомогою якого людина співвідноситься з іншими тілами в природі. «Хто має тіло, здатне до багатьох дій, той має душу, більша частина якої є вічною» [4, с. 614].

Існує думка, що, ніби парадоксальним чином поєднуючись, свобода і необхідність у Спінози залишає за межами його системи поняття особистості та творчої волі. «Він наполегливо намагається усунути особу, що діє за цілями, так само як і волю, тим самим нівелюючи поняття Бога, коли ним оперує» [3, с. 115]. Часто це доповнює те розуміння вчення Спінози, яке прийнято вважати матеріалістичним чи атеїстичним. Але, на нашу думку, все не зовсім так. Кожне тіло несвобідне відносно до тієї речі, чи до тієї дії, якими воно необхідно визначається, і свобідне відносно до тієї речі, чи до тієї дії, які необхідно визначаються нею. Людина відтак залишається поміж безкінечною несвободою і безкінечною свободою. «А зі всіх модусів субстанції осмислювати ці відношення може, за Спінозою, лише людина, яка володіє здатністю (*potentia*) до пізнання (*cognitio*) чи розуміння (*intelectio*)» [1, с. 45]. Саме ця здатність спрямована на пізнання зовнішніх тіл та дій.

Для Спінози будь-яка дія душі *відповідає* будь-якій дії тіла, і навпаки: в цьому суть паралелізму душі і тіла. Але водночас не варто забувати про те, що душа безпосередньо не може *діяти* на тіло, так само як і тіло не має можливості діяти на душу. Все тому, що, як підкреслює Спіноза, це одне і те ж, тоді як вступати у взаємодію здатні лише різні (зовнішні відносно одна одної) речі. Ті, хто стверджує, що душа здатна керувати тілом, визначати його дії, не знають реальних причин, які керують і нею самою, і її тілом. В розумінні Спінози, субстанції властива постійна зміна, і постійність та збереженість субстанції (оскільки вона безкінечно й вічно одна і та ж) – це її закони. Загальні правила залишаються одними й тими ж, тоді як форми переходять одна в одну, причому, як підкреслює Спіноза, безкінечно різними способами. Ми можемо також чітко помітити, як принципи «Етики» залишаються принципами тієї частини «Теологічно-політичного трактату», що присвячена, власне, політичним питанням: «В якій би державі людина не була, вона може бути вільною. Бо людина, безсумнівно, постільки вільна, поскільки вона керується розумом. Але розум пропонує мир; а останній може втриматись лиш в тому випадку, коли загальні права держави зберігаються не порушуваними» [5, с. 281].

Вічні закони субстанції є умовою миру, а мир є реалізацією свободи, – ось логіка Спінози. А те, що зменшує чи збільшує нашу індивідуальну свободу, Спіноза позначає через афекти: «Під афектами я розумію стани тіла (*corporis affectiones*), які збільшують чи зменшують здатність самого тіла до дії, сприяє їй чи обмежує її, а також ідеї цих станів» [4, с. 456]. Та водночас людина для Спінози здатна усвідомлювати власні афекти. Усвідомлений потяг до чогось є бажання. І людина, яка діє з бажанням, існує, вона є, вона – людина. І кожен афект, як показує Спіноза, керується людиною в тій мірі, в якій вона здатна подивитись на своє бажання з точки зору всезагальних зв'язків та місця тих чи інших причин в універсальній взаємодії. І тому людина може бути настільки вільною і настільки ж людиною, наскільки її погляд є всезагальним *sub specie aeternitatis*.

Список використаних джерел:

1. Дымерец Р. К вопросу о концепции творения в философии Бенедикта Спинозы // *Sententiae VIII-X* (№ 1-2/2003, 1/2004).

2. Ильенков Э.В. Опередивший свое время. – Философия и культура. – М. : Политиздат, 1999.
3. Бенедикт Спиноза : pro et contra. Введенский А. И. Об атеизме в философии Спинозы. – СПб. : РХГА, 2012.
4. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2-х томах. Т. 2. – М. : Госполитиздат, 1957.
5. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2-х томах. Т. 1. – М. : Госполитиздат, 1957.
6. Хайдеггер М. Европейский нигилизм // Хайдеггер М. Время и бытие. – М. : Республика, 1993.

Олена Іваницька

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФІЛОСОФІЯ БУДЕННОЇ МОВИ: КОНЦЕПЦІЇ Л. ВІТГЕНШТАЙНА ТА ПРЕДСТАВНИКІВ БРИТАНСЬКОЇ ШКОЛИ

Прийнято вважати, що бере свій початок від ідей так званого «пізнього» періоду творчості Л. Вітгенштайна і розвивається, перш за все, представниками Британської школи осередком якої є Оксфордський університет: П. Стросоном, Г. Райлом, Дж. Остіном та ін. Рушійною інтенцією для них в питанні природи мови і мовлення виступає критика *загальної форми пропозиції*, що передбачає початкове формулювання «справа полягає таким-то чином» [1, с. 58]. Це первинне розміщення реальності у рамках логічної форми заперечується представниками лінгвістичної філософії: за допомогою логічної форми можна описати світ, але цей опис можливий лише в якості *ідеальної* схеми, що не відповідає наявному вживанню мови в повсякденному мовленні, а відтак – обмежує способи вивчення її *реального* функціонування. Логічна форма очищує знак настільки, що він втрачає значення, яке залежить від його вживання у контексті. В цьому полягає основна відмінність проблематики мови в межах лінгвістичної філософії на відміну від логічного позитивізму. Врешті-решт, мова не є кришталеву чистою, вона не містить того правильного зв'язку, який, за Г. Фреге, мав би бути між смислом та значенням: всебічне знання значення передбачає, що ми вирішуємо, як кожен смисл відноситься чи не відноситься до даного значення. Але в такому «винесенні спільного знаку за дужки» і полягає, на думку представників лінгвістичної філософії, причина філософської плутанини.

Остання ж має на меті прояснити дану плутанину і заперечує класичне розуміння смислу і значення, але не припиняє пошуку зв'язку між ними. Смисл завжди висвітлюється лише з одного боку і замість побудови *ідеальної логічної картини світу* філософія буденної мови досліджує ті смисли, які є наявними реально, і якими ми можемо оперувати. Тому йдеться радше не про значення, а про *вживання* знаку, слова, пропозиції. «Функції істинності лише частина мовних ігор, адже вони не можуть визначити всіх пропозицій».- наголошує Л. Вітгенштайн [1, с. 114]. Він наводить велику кількість прикладів мовних ігор та їх трансформації у хаотичному порядку. Дж. Остін так само відмовляється сприймати твердження як єдині можливі пропозиції, якими оперує наша мова. На його думку, значно раніше з погляду еволюції мови виникли *перформативні висловлювання*, які є не констатацією факту, а його творенням – дією. У своїй праці «Слово як дія» Дж. Остін класифікує перформативні висловлювання, намагаючись ідентифікувати їх за різними дієсловами, які використовуються при вживанні перформативів, тобто в іллокутивних діях Інший представник Британської школи Г. Райл, який у своїх дослідженнях зблизив

лінгвістичну філософію із біхевіоризмом, наголошував, що наші ментальні стани можуть аналізуватися через нашу поведінку та нашу мову, де вони відображаються. Найголовнішим у такому аналізі є *гнучкість* нашої мови, «можливість руху, яка відноситься ще тісніше до самого руху, ніж картина до того, що вона відображає» [1, с. 138]. В усіх наведених прикладах йдеться про те, аби зрозуміти *логіку живої мови*, яка часто функціонує незалежно від формальних логічних законів. А сама дійсність, відтак, більше не може бути фіксована пропозиціями, які б відповідали на питання так чи ні, розподілена на істинне та хибне значення.

Це зміна кришталеві поверхні логічного простору який мав би накладатись на мовну гру, шорсткою землею, де немає окремо логіки і дійсності, але де ми можемо пересуватись, хоча небезпека спіткнутися чекає на кожному кроці. Безперечно виникає і нова задача філософії: не впорядкувати мову, а позбутися всіх штучних надбудов. «Філософія – боротьба проти зачарованості нашого інтелекту властивостями нашої мови» [1, с. 107].

Є також дещо, що лінгвістична філософія дістає у спадок від ідей логічного позитивізму. Твердження Логіко-філософського трактату про те, що «світ – це не середовище речей, а середовище фактів» [1, с. 26], залишається орієнтиром: творення фактів розглядається як безперервний процес. Тому будь-які спроби виміряти світ і зафіксувати його, призводять до хибних результатів. Тотожність як одна з найважливіших тем Логіко-філософського трактату таким чином абсолютно нівелюється. Відтак Вітгенштайн наголошує, що проблема знаку і позначуваного буде існувати доти, доки з'являтимуться нові мовні ігри, які постійно провокують рухливість тотожності, в яких завжди прихована несподіванка, невловима зміна правил. В той же час, для лінгвістичної філософії одним з основних питань постає *впізнання*, особливо важливого для буденної мови. Впізнання одного й того ж самого завжди вимагає від нас зусиль: чи тотожний «червоний» «червоному» завжди? Чи це залежить від ситуації? Наскільки точно ми можемо описати факт? Ми можемо знати це лише тоді, коли ми розуміємо культурну систему, з якою цей факт пов'язаний. Від можливості впізнання залежить успішність перформативів. Дж Остін для перформативних висловлювань замість значення істинності та хибності вводить поняття *успішності* та *неуспішності*. Перформатив є успішним тоді, коли він вписаний у правила мовної гри, коли він є частиною нашої життєвої форми: ми маємо впізнати ту ситуацію, яка вимагає того чи іншого вживання (перформатив «я згоден» під час шлюбної церемонії успішний, лише якщо виконані всі умови до проведення такої церемонії [5, с. 28]).

Знак невіддільний від ситуації, знак без інтерпретації та конкретної ситуації, тобто його аналізу у перспективі різних мовних ігор, – не несе в собі ані значення, ані змісту. Від слів ми можемо навчитися лише словам (див. Августин), але посередництвом знаку в ситуації ми навчаємося, як вони корелюються між собою та реальністю.

Можемо підсумувати наслідки виникнення поняття Мовних Ігор і Перформативності. Всі вони є допоміжними факторами у основній діяльності лінгвістичної філософії, яку дуже вдало окреслив Л. Вітгенштайн: повернення до живої мови 309 «повинно показати людині вихід з мухоловки» [1, с. 254]. Коли людина починає філософувати вона претендує на вихід з повсякденного використання мови у певний трансцендентний або метафізичний рівень. І тоді мова онтологічно перестає функціонувати як частина нашого організму, починають виникати непорозуміння. Ми начебто вириваємо зі звичного нам моря нашої мови і намагаємось подивитись на нього відсторонено на поверхні, але кожен раз не можемо втриматися на хвилях. Таким чином, філософуючи, ми змінюємо форму життя, але не можемо встановити правил для мовної гри притаманній цій формі.

Список використаних джерел:

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-philosophicus. Філософські дослідження / з нім. перекл. Попович Є. – К. : Основи, 1995р. – 311 с.
2. Августин (Блаженый) Аврелий. Исповедь / Пер. М.Е. Сергеев // Богословские труды. – 1978. – С. 71-264.
4. Витгенштейн Л. Дневники 1914-1916 / с нем. перев. Суровцев А.П // Дневники 1914-1916. – С. 29-150 ; Заметки по логике (1913). – С. 150-177. ; Лекция об этике (1929 или 1930) // Пер. А.Ф. Грязнова. – С. 330-343. – М. : Изд. «Канон», 2015. – 398 с.
5. Остин Дж. Как производит действия при помощи слов / перевод с англ. В. П. Руднева. – М. : Изд. Дом Книги, 1999. – 206 с.
6. Райл. Г. Понятие Сознания // Общая научная редакция В.П. Филатова. – М. : Идея-Пресс, 2000. – 254 с.
7. Фреге Г. «Смысл и денотат» // СиИ. – 1977. – № 8. – С. 181-210.

Павло Щур

Львівський національний університет імені Івана Франка

САНСЬКИЙ СОБОР: ПЕРЕХІД ВІД ІДЕОЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ЧУТТЄВОЇ

Чимало мислителів намагалися схопити суть історичного процесу, і тим самим зробити історію предметом свого дослідження. Термін «історія» я вживатиму як «... реальний процес розвитку суспільства в цілому, його різновидів, окремих цивілізацій, етносів, країн, а також форм, сфер, явищ та інших виявів життєдіяльності суспільства». Двома класичними підходами до розуміння історії, є ті, в межах яких пропонуються методологічні засновки, з одного боку ідеалізму, а з іншої – матеріалізму.

Найбільш репрезентативним представником ідеалізму у сфері філософії історії є концепції «Всесвітньої історії», яку пропонує нам засновник діалектичного методу. «З погляду Гегеля, саме Ідея “є водієм народів і світу, і саме дух, його розумна і необхідна воля, курував і керує ходом світових подій”». Для Георга Гегеля *світова історія* відбувається виключно у сфері духу, матерія ж залишається незмінною.

На відміну від нього, Карл Маркс стає на матеріалістичну позицію. У відповідності до останньої, як зазначав 28 червня 1883 року у передмові до «Маніфесту комуністичної партії» Фрідріх Енгельс, «... економічне виробництво і необхідно слідує з нього уклад суспільства будь-якої історичної епохи формує основу її політичної та інтелектуальної історії».

Проте, не дивлячись на увесь блиск цих теорій, ми повинні констатувати те, що обидві, по великому рахунку, зазнали краху. У свої доповіді я спробую запропонувати альтернативу в особі Пятіріма Сорокіна. Російський мислитель пропонує розглядати історію як чергування, в основному, домінуючих форм культури: *ідеаціональної* та *чуттєвої*. Попередньо слід зауважити, що поряд із *чуттєвою* формою культури як домінуючою, можуть існувати також і інші форми культури.

Зокрема, ще в 1926 році у роботі «Соціальна і культурна динаміка», російський соціолог говорячи про кризу сучасної йому епохи сказав зокрема наступне, «ми зараз знаходимося між двома епохами: вмираючою *чуттєвою* культурою нашого блискучого вчора і наступаючою *ідеаціональною* культурою нашого завтра». Але які були передумови? Як розвивалась історія до цього часу? Як діагностували минуле?

Перший діагноз: звичайна криза, подібна до тих, які траплялися в західному суспільстві в кожному столітті (протистояння ідеологій чи «поганих», на кшталт Гітлера та Сталіна, людей). Другий діагноз: песимізм, – передсмертна агонія культури західного суспільства (Освальд Шпенглер). Нічим не можна зарадити.

Сорокін спростовує обидва діагнози. Дана криза не є звичайною, а екстраординарною, це не лише криза у політичній та економічній сферах. «Це криза мистецтв і науки, філософії та релігії, права та моралі, способу життя і звичаїв. ... ця криза полягає в розпаді основоположних форм західної культури¹ і суспільства останніх чотирьох століть». Суть цієї кризи полягає у переході від *чуттєвої* культури до її іншої домінантної форми. Такі переходи трапляються вкрай зрідка, щось подібне відбулось у Середньовіччі.

Середньовічна культура буда *ідеоціональною*, найкращим репрезентантом цього є «Символ віри». «Така уніфікована система культури, що базується на принципі понадчуттєвості та позарациональності Бога, як єдиної реальності і цінності, може бути названа *ідеоціональною*». Занепад *ідеоціональної* культури розпочався у кінці XII століття, саме у цей час зароджується принцип, у відповідності до якого, «... об'єктивна реальність і її смисл є чуттєвими». Іншими словами можна сказати, що саме у цей період з'являються паростки *чуттєвої* культури. Перед остаточною перемогою цього нового принципу, ще два століття Європа жила в межах симбіозу двох культур: *ідеоціональної* та *чуттєвої*. Тому у цей період культура була *ідеалістичною*. Лише у XVI столітті *чуттєва* культура стала домінантною².

Чуттєва культура – це культура сенсорна, емпірична, світська і «така, що відповідає цьому світу». Її принцип – *об'єктивна дійсність і її смисл є чуттєві*.

Спростування другого діагнозу є наступним. Песимісти, вважає Сорокін, не можуть дати визначення «смерті» чи «старіння» культури. На противагу їм Пятірім Олександрович вважає, що «сучасна криза не є передсмертною агонією західної культури і суспільства, ця криза не означає ні руйнування, ні кінця їх історичного існування. ... ця криза являє собою лише руйнування чуттєвої форми західного суспільства і культури, після якого настане нова інтеграція ...». Така зміна, якою болючою вона б не була, є *необхідною умовою* для будь-якої культури, щоб бути творчою на усьому проміжку її творчого розвитку.

Спростовуючи два діагнози, Сорокін пропонує третій, суть якого є наступною: «... наші труднощі є наслідком руйнування чуттєвої форми західної культури та суспільства, яка розпочалася у кінці XII століття і поступово замінила собою *ідеоціональну* форму середньовічної культури».

На завершення я спробою коротко зупинитися на суперечці, яка мала місце на Санському соборі (1140 рік), її головними героями були Абеяра та Бернара, а понятійними формами: *віра* та *знання*. Припускаю, що зміст цієї суперечки був першим сигналом який сповіщав про наближення нової форми культури.

П'єр Абеяра представляв раціональний стиль мислення. «Раціональність – це універсальність знання, об'єктивність, логічно чітка аргументованість, доказовість, аналітичність, рефлексивність і самокритичність». А віра представляє собою «... надчуттєву впевненість понадчуттєвого світу. Середньовіччя представляло собою систему, в якій Істина уже дана, «питання полягало лише у тому, як до неї відноситися».

Абеяра був представником *раціоналістичного* відношення до істини. Він був переконаний у тому, що чим складнішими є питання віри, тим сильнішими аргументами її слід підпирати. Іншими словами «... вірити потрібно лише в таку істину, яка стала зрозумілою для розуму». Для Абеяра кожна людина повинна шукати докази, а не сліпо

¹ Сорокін вважає, що «саме цінності є основою та фундаментом будь-якої культури».

² Підтвердженням цього може слугувати ситуація, що мала місце «... у французькій філософській традиції XVII – XVIII століть – шлях від деїзму Декарта і енциклопедистів (Вольтера, Рессо, Монтеск'є) до атеїзму Ляметрі, Гольбаха та ін.».

покладатися лише на авторитет. Основними характеристиками його позиції є *часовість, сенсуалізм та історичність*. Діалектик із Пале вважав, що «... віра, не підкріплена доказами розуму, не оправдана строгою, раціоналістичною рефлексією, пуста і формальна».

Бернар Клервоський, крайній аскет і самітник, був прихильником *ірраціонального* ставлення до істини. Свою критику Бернар вибудовує на понятті *вільного вибору*, тобто в одному випадку людина за допомогою розуму робить добрі вчинки, а в іншому – злі. Розум є амбівалентним, він є лише порадиником при вірі. «... завдання роздумів не раціонально обґрунтувати віру, але вказати єдиний вірний шлях до Бога – любов і споглядання. Єднання із Творцем може бути лише ірраціональним, а не на основі розуму».

Іншими словами можна сказати, що на Санському соборі дві світоглядні концепції, які були предтечами зміну *ідеаціональної* культури *чуттєвою*. «Понятійно-дискурсивному аналізу протиставляється екстаз містичного споглядання, безпосередня інтуїція, містичне поза чуттєве єднання душі із верховним началом буття. Строго логічним роздумам протиставляється безпосередній досвід релігійних переживань, діалектиці схоластів – ... пристрасні молитви, медитація, афекти».

Список використаних джерел:

1. Вопросы философии. – 1988. – № 10 (1). – С. 176.
2. Габріелян О. А. Філософія історії / О. А. Габріелян, І. І. Кальной, О. П. Цветков. – К. : Академвидав, 2010. – 216 с.
3. Маркс К. Манифест Коммунистической Партии / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Ленинград : Госполитиздат, 195. – 72 с.
4. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согамонов : Пер. з англ.. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. Сцю Сковороди ; редкол. : В. І, Шинкарук (голова). – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

Мар'яна Сабадаш

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ КРИЗЬ ПРИЗМУ КОМУНІКАТИВНОЇ ФІЛОСОФІЇ ГАБЕРМАСА

Однією з найважливіших проблем сьогодення постає проблема інформаційних ігор-війн, які на пряму зв'язані з попитом та пропозицією інформаційного буму, що спрямований на активну комунікативну дію, адже ХХІ століття – це століття нестабільності та масовості інформації, яка швидко, і часто, не очікувано, змінює напрямок дискурсу та його актуальність.

Вперше поняття “інформаційна війна” зустрічається у 1985 році в Китаї. Інформаційне протиборство цієї країни іде за прикладом їхнього (давньокитайського) військового діяча, який говорив, що: “У будь-якій війні, як правило, найкраща політика зводиться до захоплення держави в цілому...Здобути сотні перемог у бою – це не межа мистецтва. Підкорити супротивника без бою – ось це вінець мистецтва” [9]. Наступна задка, про це поняття, яка часто видається за першу, – це Директив Міністерства оборони США DOD S 3600.1 від 21 грудня 1992 року, де поняття “інформаційна війна” вжилося у вузькому сенсі як різновид радіоелектронної боротьби. Більш цікавим і близьким для сучасності

виступає термін “стратегічна інформаційна війна” чи “інформаційне протиборство”, який увійшов у вжиток з 1996 року у звіті американської корпорації “Ренд” MR-661-OSD [6]. “Інформаційне протиборство” отримує визначення як війна, у якій використовується як державний інформаційний простір, так, й інфраструктура, усе це зосереджено на стратегічні воєнні дії та збільшення міри впливу власного комунікативного потоку. Однак, незважаючи на те, що визначення поняття, було подане лише на кінці ХХ століття, комунікативна діяльність прослідковується вже з початку зародження людства. Зокрема, у більш ранній час ще не визначене поняття “інформаційної війни” розглядалось у метафоричному значенні (як приклад: війна слів). Полеміка, яка походить від Polemos (бог битви і супутник бога війни Ареса, з грецької перекладається як битва, або війна) [11], є наукою про війну, або як подає словник “це дискусія в пресі, на диспуті, на зборах, зіткнення різних поглядів під час обговорення будь-яких питань” [10].

Сучасна людина вже не уявляє світ без інформаційних технологій, вона прямо чи опосередковано пропускає через себе різні інформаційні потоки, тому будь-яка війна що зв’язана з інформацією, її стратегічним викладом постає як прихований маніпулятором ХХІ століття, який неспроможний існувати без комунікації.

Комунікація – це соціальна стала, процес обміну інформацією та універсальне надбання усього людства. І знову ж таки, будь-яка взаємодія людей, яка спрямована на обмін не можлива без комунікативних дій, її опосередкованого колективного обговорення, тобто легітимізації комунікації. Відповідно, комунікативна дія є спрямованою на два смисли: з одного боку це “складова ідеалу соціального єднання суспільства” [1], з іншого – об’єкт політичної та психологічної маніпуляції.

Будь-яка комунікативна дія затребувана в інформації, так само як інформація у комунікації, відповідно за одним із визначень “Інформація – це те, що виходить, а Комунікація – це те, що проходить (Information – what is going out. Communication – what is going through)” [14]. Сучасний масив інформації не може бути абсолютно контрольованим та в одній мірі затребуваним і актуальним для загалу населення, тому, будь-які завади, які зв’язані з інформаційним простором, не бачать свого існування без 1) комунікації, як того, що сприймається, 2) певного дискурсу, дієвість масиву інформації залежить від компетентного спрямування його певну публіку, 3) синтаксичного та символічного наповнення, що сприятиме позитивній відповіді на запит.

Зрозуміло, що маніпулятивні впливи, як певні стратегічні дії у керуванні при розповсюдженні чи поданні інформації можуть бути спрямовані як на розвиток свободи думки та преси, розвитку громадянського суспільства, так і на знищення цієї ж свободи. Для уникнення насадження стереотипів та міфологізмів певної “інформаційної війни” ключовим у розвитку громадянського суспільства повинне виступати чітке розрізнення та відокремлення “між комунікацією, як процесом обміну інформації, та організаціями чи фізичними особами, як носіями чи суб’єктами обміну цієї інформації” [11]. Пропускання інформації крізь себе, спілкування та взаємовіддача робить індивіда соціальною особою. Тему суспільної комунікативної взаємодії, принципу “міжсуб’єктивних” відносин розглядав у своїх працях Габермас, саме тут він звертається до таких понять як “комунікативна дія” та “етика дискурсу”. Як зазначає у своїй монографії Карась А.Ф. філософ вказує на те, що “Суспільна взаємодія людей залежить від встановлених норм взаєморозуміння, що й собі виникають у процесі раціональної комунікації. Комунікація, що розгортається на рівні міжсуб’єктного ставлення до людини як до партнера, прокладає дорогу до консенсусу, який виникає внаслідок аргументованого мовлення” [7]. Відповідно, звертаючись до поняття консенсусу, мислитель вводить ще одне поняття “життєсвіт”, за яким на його думку формується комунікативний контекст, який виступає “ресурсом інтерпретації”, аби можливо було б отримати певні норми для досягнення того ж консенсусу. Ю. Габермас виділив три

основні сфери людської діяльності, які присутні як в інструментальній, так і в комунікативній дії, – праця, мова і влада. Їхнє співвідношення залежить якості соціального.

Комунікативна система, яка завжди приховує за собою певну гру, колорит інтерпретацій, все ж потребує певної організації. Відтак виділяють три моделі: соціальну сферу (система певних інституцій, для яких функція комунікації є головною), суспільну систему (раціональна комунікація є невід’ємною частиною політичної системи), сфера дискурсів (власне комунікація як необмежений інституційними рамками процес творення суспільних цінностей, громадської думки). Під дискурсом розуміємо практику “комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної згоди. Дискурс щодо норм і цінностей співіснування є найвищою інстанцією суспільного життя” [10]. Перша модель звернена на соціальну сферу, найчастіше відповідає ліберальній моделі публічної сфери. Друга система побудована на основі поглядів Арістотеля-Канта, тут громадянське суспільство виступає нормативним проектом дискурсивної системи (функціонально-дискурсивна система). Третя модель зосереджена на відмінності дискурсу від функціональної системи, саме сюди відноситься вплив громадянської думки на владу, яка повинна виступати як певна опозиція. Такий варіант дає можливість протидії маніпулятивних впливів, таких як інформаційні забави можновладців для насадження громадам собі вигідних переконань. Відповідно, стає зрозумілим негативне ставлення

Ю. Габермаса до суспільної сфери комунікації та прийняття рішень, яка все перекручує, інтерпретує так, що більшість населення не розуміє про що йдеться, так би мовити “перебуває у цілковитому невіданні стосовно реального розподілу влади та контролю у даному суспільстві” [7] (як приклад: політичні дебати зводяться до чисто технічного рівня, втрачається можливість на рівні моралі та справедливості брати участь та впливати на їхній результат). Мислитель робить акцент на потребі публічної відкритості держави, дискурсивній комунікації, в якій громадяни прагнуть до “вільної від примусу дискусії, коли всі учасники здійснюють принцип рівності” [7]. У випадку, коли комунікативна дія виступає як об’єкт політичної та психологічної маніпуляції, перспективи, на досягнення яких спрямований вектор руху Габермаса втрачаються. Відповідно, комунікація, може виступати зброєю, яку використовують в реальних, віртуальних, економічних, інформаційних війнах. Вона стає джерелом влади, у якій є чітко сформульовані як стратегічні, так і тактичні ходи.

Окрім цього, слід зазначити, що інформаційна війна має свій інструментарій: пропаганда (використовують тоталітарні держави), комунікація в позитивному значенні (демократичні, зокрема за теорією Габермаса), паблік рілейшнз, реклама (бізнес). Відтак, “інформаційне протиборство” пронизує усе суспільне життя, кожної людини та цілого світу. Воно може приносити, як позитивні та негативні результати. Часто така боротьба спрямована на зовнішні відносини (в негативному випадку: пропаганда “Рускава міра” що до України; в позитивному: такі організації як ООН), збереження взаєморозуміння в межах певної держави (комунікативний взаємобмін, намагання зрозуміти одне одного), так і на боротьба бізнесу, що створює конкурентність на ринку, де ефектніше запропонований товар користується більшим попитом.

Список використаних джерел:

1. Висоцька О. Є. Постраціональна комунікація : витоки та сутність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/1/Downloads/gumc_2007_2_3%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/1/Downloads/gumc_2007_2_3%20(1).pdf)
2. Габермас Ю. Демократія. Розум. Моральність [Текст] / Ю. Габермас – М. :Academia 1995. – 256 с.
3. Габермас Ю. Теорія комунікативного дії [Текст] / Ю. Габермас // Вестник Московского университета. – Серія 7 : Філософія. – 1993. – № 4. – С. 43-63.

4. Гарбадин А. Теорія комунікативної дії Ю. Габермаса : теоретична спорідненість з ідеями демократії [Електронний ресурс]. – Доступ : <http://postua.info/garbadyn.htm>
5. Денисюк С. Г. Маніпулятивна комунікація : теоретичні підходи і політична практика [Електронний ресурс]. – Доступ : <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Denysyuk.php>
6. Інформаційна війна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B0
7. Карась А. Філософія громадянського суспільства у класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях : Монографія. – Київ-Львів, 2004.
8. Лайон Д. Інформаційне суспільство : проблеми та ілюзії // Сучасна зарубіжна соціальна філософія. – К., 1996.
9. Липкан В. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до запропонованої в дослідженні наукової інформації : http://mobile.pidruchniki.com/15800119/politologiya/ponyattya_zmist_zagroz_informat
10. Людмила Ситниченко. Першоджерела комунікативної філософії [Електронний ресурс]. – К. : Либіть, 1996.
11. Міфологічний словник від А до Я [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації : <http://mify.org/dictionary/polemos.htm>
12. Принципи моделювання громадянського суспільства як системи соціально-політичних відносин 2006 года : Автореф. дис... канд. політ. Наук : 23.00.01 / М.З. Буник ; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2006. – 19 с.
13. Словник іншомовних слів Мельничука [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації : <http://slovopedia.org.ua/42/53407/288214.html>
14. Prometheus [Електронний ресурс]. – Режим доступу о запропонованої в дослідженні інформації : http://courses.prometheus.org.ua/courses/NaUKMA/CI101/2014_T1/about

Олена Груба

Львівський національний університет імені Івана Франка

МОВА, ВЛАДА І ПОЛІТИКА

Розглядати взаємозв'язок між владою, мовою та політикою краще на прикладі, котрий ми всі здатні спостерігати і котрий безпосередньо стосується кожного громадянина. Це приклад конфлікту двомовності в Україні. У державотворчому процесі у мови є дві функції – об'єднавча та відокремлююча (об'єднати населення всередині країни і відокремити від сусідів). Спільна мова є одним із факторів які забезпечують солідарність населення і, відповідно, стабільність держави. Варто охарактеризувати явище двомовності (білінгвізму) та її вплив на суспільство.

Можна виділити індивідуальний і масовий білінгвізм. Індивідуальний – це використання двох мов індивідами одномовної спільноти, друга мова застосовується для того щоб порозумітися. Масовий білінгвізм спричиняється як правило колоніальною залежністю країн, коли спільнота вимушена вчити мову загарбника. В такій ситуації одна з мов прагне стати домінуючою і через відсутність інформації національною мовою це найчастіше вдається мові колонізаторів.

Мова – живий організм, нерозривно пов'язаний із суспільством. Писемність не може нормально функціонувати без усного підґрунтя (куди входить і сленг). Усна народна мова народу – рухливий, постійно оновлюваний і здатний до самоочищення могутній потік [2].

На підставі нездорово, нав'язливого впливу чужої мови з'являється мовна хвороба – суржик. Підґрунтя виникнення суржика в намаганні вихідців з одного мовного середовища пристосуватись до іншого, без ґрунтового вивчення мови. Таке бажання пристосуватись виправдане, адже тривала радянська політика за котрої українська мова вважалась "мужицькою" чи "селянською" залишила глибокий слід у національній свідомості.

Поширення суржика передбачає повільну руйнацію мови, її спрощення. А оскільки мова і мислення перебувають у нерозривному зв'язку – процес спрощення мови веде до послаблення енергії думки [3].

Двомовність і суржик паралізують механізми словотвору й зводять усі новації до запозичень. Питомі моделі словотвору залишаються без ужитку і забуваються, їх витісняють іншомовні (у нашому випадку російські) моделі.

Тиск іншомовності також негативно впливає і на емоційний стан людини. Усвідомлення неповноцінності свого звичного мовлення пригнічує людину, а тривале перебування у стані мовно-культурного шоку робить невпевненість домінантною рисою поведінки особистості, а це, в свою чергу, призводить до деформації масової свідомості.

Також у цьому контексті існує таке явище як асиміляція. Асимілювати народ – це змусити його відмовитися від своєї мови, звичаїв, традицій, культури і змусити перестати бути собою, злити з народом -колонізатором.

З нав'язуванням любові до чужої мови руйнується основний психологічний механізм колективного самозахисту. Пригнічена національна самоідентифікація породжує тип конфліктної мовної свідомості й поширює явище "ненависті до самого себе", "самоприниження", а штучна ідентифікація себе мовою котра переважає – може викликати агресію через підсвідоме почуття провини. Одним із поширених способів компенсації власної мовної неповноцінності стала популярна серед деяких верств населення теза, що "мова не має значення", "російською мовою можна любити не менше ніж українською". Кожне гасло протиставляє мову "справжнім цінностям" "відкритого суспільства". Що ж до цінностей відкритого суспільства, то вони не виключають, а навпаки, святкують кожну національну мову, як головний вияв індивідуальної і колективної людськості, без якої людина не може мати гідності.

Часто навіть через багато років після проголошення незалежності психологічно нація ще довго лишається пригніченою, хоч думає що готова до самостійності. Тут проблема полягає ще в неспроможності суспільства змінити засоби масової інформації з-під впливу "колишніх бійців ідеологічного фронту" [2], котрі заблокували процес деколонізації. Засоби масової інформації сьогодні є основним засобом впливу. Це символічна влада, форма культурного і соціального панування, непрямого і дуже ефективного насильства. Первинно головним інструментом здійснення символічної влади була освіта. Тепер це телебачення, кінематограф, радіо, котрі закріплюють і вживають у свідомість суспільства те що двомовність це природний, прогресивний і єдино можливий стан речей, спосіб суспільного порозуміння, "деполітизації" мовного питання, а вихід за ці уявлення розцінюється як демонстративна ворожість, виклик.

Згідно з тезою Бориса Ларіна долю мови визначають три чинники: культурна вага, характер соціальної бази і втручання політичних сил. Тривалий чай третій чинник активно протидівав функціонуванню і розвитку української мови. Хоча асиміляція і не досягла своєї остаточної мети, але значно послабила стійкість нації.

Функціонування українського мистецтва обмежене елітарною сферою, тоді як масове штампується російською мовою здебільшого для російського ринку. І цей мовний бар'єр між

елітарною та масовою культурою теж гальмує і ускладнює становлення нового суспільства. Це ще раз підтверджує нерозривний зв'язок мови, культури та свідомості.

Жодна культура не може розвиватися в ізоляції, проте повинна бути чітко визначена межа за якою вплив перетворюється у поглинання. Діалог двох культур можливий тільки у рівних умовах, коли кожна сторона зберігає свою іншість, але чомусь найчастіше "взаємодія" полягає у "ми вичавимо з вас усе – і заповнимо собою" [3].

Список використаної літератури

1. Забужко О. "Мова і влада".
2. Масенко Л. "Мова і політика".
3. Потєбня О. "Мысль и язык".
4. Шевчук Ю. "Мовна шизофренія".

Михайло Ковальчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

СВОБОДА, ЯК УМОВА ВІДБУТТЯ ДІАЛОГУ (М. БУБЕР ТА Г. МАРСЕЛЬ)

Поняття «діалог» має своє місце там, де є присутніми не менше, як двоє. Трактуючи ж діалог, як лише комунікацію між двома, і лише між людьми – ми обмежуємо та «поміщаємо» діалог у рамки комунікації. «Обрізаючи» таким чином усю повноту значення цього явища. Діалог – це акт стосунку між двома, якому повинна передувати зустріч на трансцендентному рівні, під час якого може відбутися або не відбутися акт комунікації.

Іншим у діалозі, згідно з концепцією Мартіна Бубера, може бути не лише людина, але й природа, включаючи будь-який вияв живої природи, а також духовні сутності. Вербальний аспект відбуття діалогу не несе важливого значення для його здійснення у концепції філософа. Адже сам діалог розуміється ним, я дозволю собі сказати, на метафізичному рівні. Він має своє відбуття не на раціональному, а скоріше позараціональному, або навіть метараціональному рівні. Та буде помилкою вважати що тут мається на увазі ірраціональний рівень.

Зустріч, як передумова та умова діалогу, може відбутись лише тоді, коли учасники діалогу, нехай це буде «Я» та «Інший», прагнуть до зустрічі. І це прагнення обов'язково повинно бути вільним. Тільки свобода «Я» та свобода «Іншого», при русі на зустріч, можуть гарантувати здійснення справжнього діалогічного стосунку, а не лише акту комунікації. Діалог – місце не подавлення однієї свободи іншою, а місце зустрічі цих свобод. Тільки вільно «Я» може вийти за межі зосередженості на собі та увійти у сферу міжособистісного, яка є уособленням справжнього стосунку, до якого веде діалог.

Для французького екзистенціаліста Габрієля Марселя, у його розумінні діалогу – не притаманний настільки потужний теологічний контекст, хоча і він розумів діалог, як щось більше за комунікацію двох індивідів. Свобода у концепції французького мислителя теж займає одну з ключових позицій, але він робить більший наголос на свободі «Я». Філософ розвиває ідею про те, що лише свободне «Я» здатне увійти у світ діалогу та витримати його. Адже лише розуміння своєї індивідуальності та індивідуальної свободи, дає можливість не приносити себе в жертву співрозмовнику, а виступити на рівні з ним, таким чином усвідомлюючи та плекаючи свободу свого «Я», та свободу «Іншого». Загалом, філософ і виводить можливість діалогу з іншим, лише за умови відбуття діалогу з власним «Я». Тут

обґрунтовується розуміння себе, і своєї власної свободи, але в цей же момент – розуміння себе як «Іншого», тобто стосунок «Я-Я». Лише усвідомлюючи свою свободу, та вмюючи її цінувати та не прогавити, ми можемо усвідомлювати та зберігати свободу іншого, таким чином не порушуючи її та не зазіхаючи на неї. Тільки такий порядок речей дає нам можливість бути рівним нашому «Іншому», та бути у відношенні відкритості з ним. Саме відношення відкритості є стосунком, у розумінні Мартіна Бубера, цим місцем зустрічі двох свобод, які не заперечують одна одну, а прагнуть до розуміння одна одною. З огляду розуміння діалогу Мартіном Бубером та Габріелем Марселем, можна зробити висновок, що відведення свободі одного з основних місць у діалогічному стосунку є спільним для обидвох. Але французький мислитель наголошує на вихідній точці стосунку, як стосунку «Я-Я». В той час як Мартін Бубер вважає лише діалог «Я» із «вічним Ти», як такий, що є основою для міжособистісної сфери.

Марія Палівода

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДО ПИТАННЯ РОЗУМІННЯ САМОВІЛЛЯ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Проблему самовілля, в тій чи іншій мірі, зачіпали античні філософи, починаючи ще з Геракліта. Секст Емпірик, зокрема, наводить таке його висловлювання: «Τοῦ λόγου δ' ἕντος ζῶντο οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν» [4, с. 1]. Переклади цієї цитати дещо різняться між собою: «Though the logos is common, the many live as if they had a wisdom of their own» [4, с. 1] – «Но, хотя логос всеобщ, большинство людей живет так, как если бы имело собственное понимание» [2, с. 41] – «Но глагол сей хотя и всеобщ, люди живут словно у них личное есть разумение» [1, с. 156]. Слово «самовілля» присутнє мов би на тлі цього висловлювання – давньогрецьке «ἡ φρόνησις» означає розсудливість, здоровий глузд, розум; згадане у фрагменті співвідношення «всезагальне»-«власне» наштовхує на думку, що власна розсудливість, власний розум є чимось близьким до самовілля, оскільки, зважаючи на контекст, передбачає неузгодженість, дію всупереч всезагальному логосу. В давньогрецьких міфах є два яскравих приклади самовільних вчинків: Тантал та Сізіф. Вчинок Тантала – це історія одиничного бунту проти богів, намагання дізнатися межі їхнього всезнання (λόγου δ' ἕντος), чи існує в принципі така межа. За однією із версій, він вбиває свого сина та використовує його плоть як частування на бенкеті, куди він запрошує прихильних до нього богів. Лише з однієї причини – перевірити чи вдасться йому обдурити тих, які знають *все*, і таким чином надати достатніх підстав для своєї гордості та зухвалості (ἡ ὕβρις), а відтак – і власного самовілля (ἡ φρόνησις). З іншого боку, не розуміти можливі наслідки свого вчинку Тантал не міг, він знав, що його чекає покарання. Отже, єдина можлива спроба самому визначати свою долю, не підкоряючись її непохитному здійсненню, означає прирікати себе на вічні муки.

Так само і Сізіф не уникає покарання за свій вчинок. Його покарання за самовілля сприймається як *абсолютне* покарання за *абсолютне* самовілля. Сізіф змінює завдяки своїй природженій хитрості звичний порядок життя і смерті. Те, що завжди визначало межі людської свободи, раптом зникає – люди перестають помирати, Сізіф відтерміновує власну смерть. Він не просто не підпорядковується загальному, він сам підпорядковує його, на мить стаючи рівним богам, його самовілля стає абсолютним саме в божественному сенсі. Але таке утвердження можливе лише як *акт*, воно не приносить бажаного звільнення, не приносить абсолютної *свободи*. Самовілля супроводжується каменем, що постійно скочується вниз і

який постійно треба викочувати на гору. Власна воля вимагає не зречення, а набуття, воля носить позитивний характер, вона спрямована за свої межі. І ця воля не може існувати не будучи волею *до*. Саме тому ми бачимо посмішку на вустах Сізіфа: він отримує покарання богів за самовілля, але чи не обманує він богів і тут? Чи не є це покарання саме його волею, його абсолютною волею, що перетнула поріг долі?

Приклади Тантала та Сізіфа – міфічні, вони доведені до крайньої форми сприйняття. Те власне розуміння (ἡ φρόνησις), що притаманне більшості людей просто не знає про всезагальне, не пам'ятає про нього, а тому й не може сприйматись як рівнозначне йому. В той час, Сізіф і Тантал намагаються власне розуміння *утвердити* в якості всезагального, зробити його єдиною можливою причиною власного існування, не розуміючи, що вони через свою природу не здатні охопити всезагальне. Останнє перетворюється на свою ж ілюзію, яка мерехтить перед очима власного розуміння Тантала, що, стоячи по горло у воді, не може напитись, чи Сізіфа, якому вершину гори постійно заступає його ж камінь.

Не можна оминати інше відоме висловлювання Геракліта, що може пролити світло на проблему самовілля: «ὄβρις χρὴ σβεννύναι μᾶλλον ἢ πυρκαϊήν» [4, 14] – «Wantonness needs to be extinguished even more than a conflagration» [4, с. 14] – «Своеволие следует гасить скорее, чем пожар» [2, с. 45] – «Наглость надобно гасить попроворней, чем пожар» [1, с. 164]. «ἡ ὄβρις» означає гордовитість, зарозумілість, зухвалість; це слово також перекладають як примха, нахабність та свавілля. Відповідно, воно є близьким до слова самовілля. Висловлювання можна трактувати як свавілля у державі, бунт, який необхідно якомога швидше зупинити, бо «за закон (νόμος) народ повинен битися, як за стіну власного міста». [1, с. 165]. Самовілля робить волю людини єдиною можливою причиною всього, весь світ замикається цією волею, він перестає для неї існувати. Тому не лише самовілля, а перші його паростки – гордість, нахабність потрібно вихолощувати. Зухвалість чи свавілля розноситься швидше, аніж пожежа. Цікаво як близько ці образи пов'язані з Геростратом, який спалив храм Артеміди лише задля того, щоб навіки прославитися. Цей прояв гордості та зухвалості в чомусь нагадує Тантала і Сізіфа: з одного боку, метою Герострата є увіковічення свого імені, тобто в певному сенсі – подолання смерті (Сізіф); з іншого ж боку, він це здійснює через посягання на святиню богині, мов би кидаючи Артеміді безглуздий за своєю зухвалістю виклик (Тантал). Є вагомими підстави вважати, що Герострат жив насправді, на відміну від міфічних Сізіфа і Тантала, але сила їхнього самовілля перетворюється в його випадку на звичайну людську безглуздість.

Деяко інакше питання самовілля ставиться Платоном. У полеміці Сократа із Протагором висловлюється думка про те, що ніхто добровільно не чинить зла: «ніхто з мудрих людей не вірить, що хто-небудь може добровільно творити гидкі й погані діла; вони добре знають, що всі, хто коїть ганебні та підлі вчинки, чинять це супроти своєї волі» [3, с. 130]. Мудрі люди розуміють, що знання передує вольовому вчинку, воно уможливорює узгодження власної волі з тим, на що вона спрямована. Протилежним до Герострата є приклад Едіпа. Він намагається бути хорошим царем і припинити мор у Фівах, не розуміючи, що він сам є його причиною. Едіп чинить зло через власне незнання, а тому чинить без власної волі. Тобто і в діалозі «Протагор», і в трагедії про Едіпа йдеться про те, що воля людини визначається можливостями вибору, які залежать від обізнаності. Самовілля є неможливим, оскільки його дії визначаються чимось зовнішнім, а не лише власною волею. Приклад вчинку самого Сократа утверджує неможливість самовілля там, де є місце підпорядкуванню чомусь загальному. Йдеться про пропозицію Крітона засудженому до смерті Сократу щодо втечі з в'язниці. Однак, Сократ відмовляється, пояснюючи це тим, що «такий вчинок ніхто не визнає ані гарним, ані справедливим, ані добродесним <...>. Якщо ж тепер піде із життя, то будеш покривджений не Законами, а людьми. А якщо знехтує Законами, то заподіє зло тим, кому менше всього слід було його заподіяти – собі самому, Батьківщині, друзям і самим Законам» [3, с. 67]. Таким чином, слова Сократа можна

співвіднести з першим наведеним висловлюванням Геракліта: самовілля немає місця у всезагальному, законі, – а це те, до чого нас веде розум. Тому в понятті *λογος* й зливається воедино поняття закону та розуму.

Список використаних джерел:

1. Гераклит Эфесский : все наследие : на языках оригинала и в рус. пер. : крат. изд. / подгот. С.Н. Муравьев. – М. : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012.
2. Материалисты Древней Греции : Собрание текстов Гераклита, Демокрита и Эпикура [ред. Дынника М.А.]. – М., 1955.
3. Платон Діалоги : пер. З давньогрецької Й.Кобів. – Харків : Фоліо, 2008
4. Heraclitus Original Greek text : Diels ; English translation : John Burnet (1912).

Ксенія Сімонова

Львівський національний університет імені Івана Франка

ГІПОТЕЗА «ЛІНГВІСТИЧНОГО РЕЛЯТИВІЗМУ» СЕПІРА-УОРФА З ПОГЛЯДУ ФІЛОСОФІЇ ВТІЛЕНОГО РОЗУМУ

Із виходом робіт Дж. Лакоффа і М. Джонсона започатковується концепція “втіленого пізнання” або “втіленого розуму” (*embodied mind*), яке стверджує обумовленість мови та мислення будовою нашого тіла. Втілене пізнання є образним; у практиці мовленнєвого спілкування воно реалізується через ідеалізовані когнітивні моделі, а саме, метафоричні структури, які можуть бути конвенційними або новоутвореними. Конвенційні засоби спілкування включають спільні, а можливо й універсальні, образи-схеми, завдяки яким ми структуруємо та розуміємо оточуючий світ. Таким чином, уявлення про світ формується за допомогою концептуальної метафори, до того ж нові знання засвоюються через вже привласнені старі концептуальні моделі.

Існування численних мов, що значно відрізняються одна від одної за своєю граматичною будовою та лексичним складом, слугувало підставою для виникнення теорій, що вважають мову визначальним фактором по відношенню до мислення, його пізнавальної діяльності. У тій чи іншій формі подібні теорії розвивались у деяких напрямках мовознавства та семіотики, а також філософії та соціології. У мовознавстві ця точка зору була детально розроблена неогумбольдтіанством у двох його розгалуженнях – американському та європейському. Сама назва вказує, що ці напрямки опираються на ідеї німецького вченого Вільгельма фон Гумбольдта.

В. Гумбольдтом вперше в достатньо чіткій формі було сформульовано положення про те, що мова є не тільки засобом спілкування, але й необхідною умовою здійснення процесів абстрактного мислення. Згідно з В. Гумбольдтом, мова є основним фактором, що визначає характер мислення, його становлення та розвиток. З цієї тези неминуче випливає висновок, що мова визначає також характер пізнавальної діяльності людини, її результати в цілому.

Ці положення концепції В. Гумбольдта отримали подальший розвиток в американській етнолінгвістиці. Основоположниками американського неогумбольдтіанства, відомого як гіпотеза лінгвістичної відносності, є Едуард Сепір та Бенджамен Лі Уорф.

Гіпотеза Сепіра-Уорфа висуває такі основні положення. По-перше, стверджується, що мова визначає характер (тип) мислення, саму його логічну будову. Згідно з Б. Уорфом, граматики сама формує думку, є програмою і керівництвом розумової діяльності індивідуума, засобом аналізу його вражень та їх синтезу [4]. Інакше кажучи, гіпотеза Сепіра-Уорфа заперечує загальнолюдський характер мислення, наявність загальної для всіх людей логічної будови мислення.

Звичайно, не можна заперечувати того, що мислення індивідуума може бути якимось чином обумовлене конкретною мовою, але мислення людей, що розмовляють різними мовами, у своїх обрисах залишається схожим або ж однаковим. Пояснюється це фізичною природою людини, функціями її головного мозку, вищої нервової діяльності.

По-друге, згідно з гіпотезою Сепіра-Уорфа, характер пізнання дійсності залежить від того, якою мовою мислять суб'єкти, так що при докорінних відмінностях мов, якими вони користуються, процес їх пізнавальної діяльності та його результати також будуть суттєво відрізнятися. Б. Уорф вважає, що людина розчленовує природу в напрямку, підказаному їй рідною мовою. Людина виділяє у світі явища ті чи інші категорії і типи зовсім не тому, що вони (ці категорії і типи) самоочевидні; навпаки, світ постає перед людиною як "калейдоскопічний потік вражень" [4], що має бути організований її свідомістю, а це значить в основному – мовною системою, що зберігається в її свідомості.

Згідно з третім принципом гіпотези Сепіра-Уорфа, людське пізнання не носить об'єктивний, загальнозначимий характер. Б. Уорф формулює його як принцип відносності, який говорить, що схожі явища дозволяють створити схожу картину всесвіту лише при подібності або, принаймні, при співвідносності мовних систем.

Б.Л. Уорф цікавився не лише тим, як мови членують реальну дійсність, а й визнавав метафоричне мислення, існування притаманного лише мові звукового символізму, але передусім займався категоризацією внутрішньої реальності чуттєвого досвіду.

Насправді, єдиною дійсністю, про яку ми можемо сказати, що вона є нам відомою в онтологічному сенсі, є власне досвід, і розуміння цього факту Б.Л. Уорфом підтверджує його погляд на зовнішній світ як на неструктурований "потік чуттєвого досвіду" [4].

Б.Л. Уорф, який у великій мірі є відповідальним за популяризацію проблеми лінгвістичного релятивізму в ХХ ст., декларував настільки радикальну відмінність між концептуальними системами природних мов, що вони, за його висловом, не можуть бути "калібровані", тобто порівняні між собою на основі певного спільного стандарту. Сформульована ним гіпотеза лінгвістичної відносності зазнала спустошуючої критики з боку послідовників об'єктивізму. Гіпотеза Сепіра-Уорфа, як і лінгвістичний релятивізм узагалі, вважалася дискредитованою як наукова теорія принаймні в межах лінгвістичної антропології та етнолінгвістики. Однак у 80-х рр. ХХ ст. вихідні положення викладеної Б.Л. Уорфом концепції були вписані в контекст нових теоретичних розвідок, об'єднаних когнітивним підходом до вивчення мови. Зміна парадигми наукових досліджень, а також перехід від розгляду "мови в собі і для себе" до уявлення про мову як про засіб передачі думки та кодування знання про світ, уможливили здійснення "реінтерпретації" основних тез лінгвістичного релятивізму, пропагованого Б.Л. Уорфом, у межах сучасної когнітивної лінгвістики.

У світлі сучасних експериментальних розвідок за темою лінгвістичної відносності вихідні положення гіпотези Сепіра-Уорфа здобувають нове емпіричне підтвердження. Очевидним є те, що коло охоплених гіпотезою питань виходить далеко за межі суто лінгвістики і зачіпає сферу таких наук, як психологія, філософія,

антропологія. На стику саме цих дисциплін формується нове уявлення про людський розум, осмислення досвіду та роль мови в організації наших знань.

Список використаних джерел:

1. Богданова Т. Про роль мови в пізнавальній діяльності людини // Вісник Запорізького державного університету. – 2001. – № 3.
2. Комар О.В. Концептуальна схема і екстерналістські семантики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/>
3. Кудрявцева Н. Гіпотеза лінгвістичної відносності в когнітивному дискурсі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1224
4. Уорф Б. Наука и языкознание // Новое в лингвистике. – 1960. – Вып.1.

Орест Колотай

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДІЯЛЬНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ ШЕЛЛІНГА

Діяльність у Шеллінга в різних мислителів фігурує або як принцип, або як теорія, або як те, і інше. Хоча у системі трансцендентального ідеалізму філософія – це діяльність – «вільне відтворення, вільне повторення ряду дій, в котрих розгортається єдиний акт самосвідомості» [2]. Це не означає, що словосполучення «теорія діяльності Шеллінга», чи «принцип діяльності Шеллінга» є невірними, адже діяльність поділена на теорію і практику, хоча насправді діяльність єдина, зокрема вираженням єдності є мистецтво. В мистецтві «немов би полум'яніє те, що в природі й в історії розділене, що в житті й діяльності, також як у мисленні, вічно повинне уникати один одного» [1]. Немає розрізнення між пізнанням, теорією і практикою, діяльністю як волінням, адже ця діяльність – мистецтво, естетична діяльність. Природознавчі науки вивчають природу, щоб досягнути її теорію, існують певні закономірності, біологічні закони, але природа постійно діяльна – одні види зникають, інші з'являються, але в усьому цьому є певна краса. Природа має свою «архітектуру». Це єдина, нероздільна діяльність, але ми виокремлюємо її функції для кращого пояснення.

В теоретичній діяльності здійснюється без свідоме творення об'єктивного світу – природи (створення об'єкту пізнання) і пояснюється ідеальність межі. В практичній – свідоме (свобідне) творить «другу природу», що надбудовується над «першою», а ще пояснюється реальність межі. В естетичній діяльності – водночас без свідоме і свідоме продукування творів мистецтва. В чому сенс діяльності? Діяльність направлена на межу, яка є не чим іншим як початково ідучою в безконечність діяльність Я, тобто тією єдиною діяльністю, котра притаманна Я. Я – ідеальна діяльність, лише від Я залежить межа. Будь-яка діяльність Я походить із противоріччя у ньому самому. Боець б'ється не на арені, чи рингу, бій відбувається в ньому самому, лише тоді, коли він перемагає всередині, він долає супротивника ззовні. Я – абсолютна тотожність, йому не потрібно іншої причини, яка б визначала до діяльності, крім подвійності в ньому самому і продовження будь-якої духовної діяльності залежить від тривалості дії, тобто постійного виникнення протиріччя.

Нічого не потрібно для пізнання, лише ти сам: а як же зовнішній об'єктивний світ? Метод? «Для існуючого більше немає зовнішнього, якщо під цим розуміти поверхневу оболонку, що приховує від погляду справжню природу об'єкта» (Сартр «Буття і Ніщо»). «Центр – усюди...» (Кузанський). «Сама ж діяльність, будучи покладеною в якості

діяльності Я і стає кінечною, але стаючи кінечною, вона знову переходить межу, знову обмежується» [2]. Це немов праця Сізіфа. Це не муки, не механічна праця, а усвідомлена механічна праця, а тут є різниця. «Якщо перебування продукту є постійне відтворення, то й будь-яка стійкість є тільки в природі як об'єкти; в природі ж як суб'єкти є тільки безкінечна діяльність» [2]. Чи Сізіф котить камінь нагору, це лише звичайна механічна робота, яка здійснюється неусвідомлено? Це не так. Скажімо, Ви робите вправу зі штангою, здається, що це відточені механічні рухи, усвідомлення ніякого немає. Але, якщо Ви будете робити вправу механічно, то мало того, що не досягнете успіху в спорті, ви можете отримати травму. Чи не дивує Вас той факт, що спортсменам-силовикам на змаганнях дозволено до п'яти хвилин налаштовуватися перед тим як здійснити спробу. Справа у зв'язку між нейронами в мозку і м'язами, якщо він налагоджений погано, то результат не буде здійснений, навіть у такій справі як піднімання штанги. Сізіф здійснює діяльність Шеллінга, а отже він займається філософією. Заради чого платити таку ціну, чи є результат? Так, це ідеал, який сягає вічності. «Ідеал – значний завжди лише для даного моменту діяльності, сама ж ідея, котра в рефлексії, звернена на діяльність, все знову і знову стає безконечною, може бути реалізована лише в безконечному просуванні» [2]. Тому муки Сізіфа не є вічними, а лише тими, що існують у часі, а він сам і його перемога над богами – вічна. Не в стінах навчальних закладів, не на конференціях, і не в цій аудиторії філософія (діяльність) [а це одне і теж, про що я намагався переконати Вас на протязі всієї моєї доповіді] продовжує своє існування, а у вічності.

Список використаних джерел:

1. Лисий Василь Діалектика Ф. Шеллінга в системі трансцендентальних теорій // Вісник Львівського університету. Серія : філософські науки. – Вип. 8. – Львів, 2005. – С. 48-56
2. Шеллинг Ф.В.Й. Сочинения в 2 т. : Пер. с нем. Т. 1 / Сост., ред., авт. вступ. ст. А. В. Гулыга. – М. : Мысль, 1987. – 637[2] с, 1 л. портр.

Богдана Ткачук

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Українська сучасність розгортається від визначеного минулого до невизначеного майбутнього. Нещодавно Україна пережила Революцію Гідності, а зараз перебуває на межі вирішення питання єдності та цілісності держави. Це засвідчує кризовий стан українського культурного універсуму. Важливим є генерація відповіді на питання «як?» нам вийти зі стану кризи, а не «чому?» ми в ній перебуваємо: тобто яким чином потрібно вирішувати проблему кризи і визначає сенс її вирішення, що актуалізує її практичне застосування в сучасному світі.

Мета статті полягає у з'ясуванні актуальності етико-світоглядного переосмислення українського самовизначення у час культурного перехрестя сучасності.

Українську національну ідею розглядаємо з точки зору актуального етичного світогляду українського суспільства. Національна ідея носить характер індивідуальної,

тобто такої, яка стосується кожного суб'єкта. Тут прослідковуємо поєднання етики з національною ідеєю. Тож національною ідеєю для українського суспільства може стати наша традиційна філософія кордоцентризму. Під кордоцентризмом ми розуміємо мотиваційну і рушійну *силу* емоційного почуття або силу людського серця. Тому до яскравого прикладу вияву національної ідеї на кордоцентричних засадах вбачаємо у студентських мирних протестах, що переросли у Революцію Гідності 2013-2014 років. Сучасна українська молодь – як живий голос своїх батьків, який впевнено висловлював своє невдоволення та виголошував своє право на гідність та повагу до свого народу. Сучасна молодь вже впевнено оперує юридичними дефініціями, вона є мобільною та освіченою, вона знає, яку державу варто будувати. Тому, на нашу думку, можна сказати, що Революція Гідності 2013-2014 років є революцією сучасної молоді України, яка слідувала ідеї внутрішньої людини серця. Це молода Україна, яка стала рушієм до пробудження громадянської свідомості і знайшла в собі сили нагадати верхівці влади статті із Конституції України.

У час гібридної війни та пропаганди, загострення конфліктів між українським громадянським суспільством та владною верхівкою важливим є усвідомлення та актуалізація проблем, що потребують спільного вирішення; акцентуація на питаннях, що потребують єдності. Серце як осередок добра та милосердя, миру та блага в кожній людині, може нас об'єднати. Зараз, як ніколи, нам варто усвідомити, що ми працюємо заради однієї мети – процвітання та кращого майбутнього своїх дітей та майбутніх поколінь.

Український феномен, що набрав обертів, поширився саме як реакція на сувору буденність – це волонтерство. Український феномен волонтерства активізував відповідальність. Громадяни, що беруть участь у волонтерському русі, так чи інакше визнають проблему за її назвою. Війну називають війною, де фронт на Сході усюди є гарячою точкою, де б ти не був, адже загроза життю не зникає з кілометрами. ті, хто ще називає війну Антитерористичною операцією бере участь у підтриманні гібридної війни, яка, по суті, не мала початку. Те, що не має початку – не має кінця, не претендує на існування та визнання, не потребує сил на вирішення, не передбачає визнання відповідальності.

Ця проблема тягне за собою іншу, яка стосується не тільки української спільноти, але й європейської – це питання переселенців.

Важливим є любов сердець до Дальнього, яка творить в людині її людськість. Волонтерство як раз і є проявом цієї любові до Дальнього. Не в географічному значенні, але у суттєво-наповненому. Цей феномен виявляє себе не тільки в контексті допомоги військовим, але й допомоги дітям/дорослим-інвалідам або людям з іншими потребами. Це також прояв відповідальності. Беручи участь у вирішенні соціальних питань ми тим самим долучаємось до їх визнання та вирішення. Тому важливо називати речі своїми іменами. Волонтерство є добровільним явищем, що означає з «доброї волі» – «із власної свободи». У вільній допомозі Близькому і Дальньому здійснюється людська екзистенція.

Кризова сучасність українського народу повинна беззаперечно стати мостом до мирного часу гуманізму. Ідея внутрішньої людини, серця, кордоцентризму базується на положеннях любові до Близького, ми ж вбачаємо потенцію у доповненні любов'ю до Дальнього. Таке переосмислення національної ідеї може задати вектор до вирішення актуальних питань українського суспільства, які були згадані вище: проблема порозуміння всередині культурного універсуму держави. Такий погляд дозволив би зрушитись із точки кризи до поступу сучасної молоді України.

Анастасія Ковач-Петрушенко

Львівський Національний університет імені Івана Франка

СМЕРТЬ АВТОРА ЯК ОДНА З ОЗНАК ПОСТМОДЕРНІЗМУ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ БЛОГОСФЕРІ

Постмодернізм – основний напрямок сучасної філософії, мистецтва і науки [4, с. 333]. Якщо у Європі постмодернізм по багатьом показником вже дійшов до завершення, то в Україні це явище стало актуальним тільки зараз. Він виявляється в усіх сферах життя українців, починаючи від побуту і закінчуючи медіа-простором. Під медіа-простором розуміємо не тільки традиційні види ЗМІ, такі як телебачення, радіо, але й Інтернет. У світовому веб-павутинні тепер у якості медіа виступають сайти від провідних телеканалів, а також ті, що є незалежними, соціальні мережі і живі журнали (ЖЖ). У соціальних мережах існують як новинні сторінки, так і окремі акаунти, які ведуть певні люди, до думки яких прислухається більшість українців. Цих людей, що пишуть соціальних мережах, прийнято називати *блогерами*.

Актуальність блогерства на політичні, суспільні та культурологічні теми особливо гостро постала після 2014 року, після революції Гідності. Чи не вперше в житті головними героями стали звичайні люди. Вдень вони працюють, а ввечері у соціальних мережах перевтілюються на експертів у тій чи іншій області. Вони проводять політичну аналітику, пишуть прогнози на майбутнє, відкривають нові таланти, розповідають читачам про нових українських музикантів, або митців, або акторів, або стають найкращими матусями і татусями (навіть якщо в реальному житті це не так). Вже в цьому вбачається одна з ознак постмодернізму: **смерть автора**.

«Смерть автора» – парадигмальна фігура постмодерністської текстології, яка фіксує ідею саморуку тексту як самодостатньої процедури смислотворення. Образ автора символізує ідею примусової зовнішньої каузальності, якщо говорити про це у контексті аксіологічної системи постмодернізму, «в ситуації якої лінійний тип детермінізму передбачає і лінійне пояснення явища через вказівку на його єдину і вичерпну причину, в якості якої для тексту виступає автор [2].

Всі ці аспекти виявляються у сучасній українській блогосфері, особливо у Facebook. Тепер окрім факту, що блогери реєструються під вигаданими іменами (що автоматично позбавляє справжнього автора свого авторства), ще й у читачів соціальних мереж є можливість коментувати тексти цих вигаданих авторів. Саме в коментарях кожен читач може показати іншим своє бачення й розуміння прочитаного тексту, може змінити, відкоригувати, додати, відповісти на блог. Приклади вигаданих імен у Facebook: один із авторів постів називає себе Свирид Опанасович (це ім'я було обране не випадково, адже це один з героїв твору Леся Подеревлянського «Казка про ріпку, або ху*ї не ясно?»), інший – Лорд Галіхвакс (так само герой твору Леся Подеревлянського, але вже «Король Літр. Трагедія»), Фашик Донецький, Томас Сирота (герой книги Івана Семесюка «Пригоди павіана Томаса») та інші. Таким чином, ми маємо головні ознаки «смерті автора» по Р. Барту, тільки в українській блогосфері.

Окрім «смерті автора» на перший план виступає «Текст». Саме Текст, з великої літери. Так само, як називають одного з лідерів постмодернізму, Жака Дерріда («Пан Текст»).

У класичній філософії Текст інтерпретується як витвір автора, в той час як Ролан Барт наголошує: «Присвоїти тексту Автора – це означає ніби заступорити

текст, наділити його остаточним значенням, замкнути лист.» [1]. Цей термін, який ввів, власне, Ролан Барт, означає, що кожен читач може стати автором, кожен може змінювати текст так, як йому хочеться, може розуміти текст, як заманеться. Тепер вже не потрібно вгадувати задум автора. У кожного читача є свій власний задум. Читач може вигадати продовження, або написати своє переосмислення. М. Павич, до прикладу, у передмові до свого «Хазарського словника» стверджує, що кожен читач може читати його книгу як йому захочеться, «як йому здається зручним. Одні, як в будь-якому словнику, будуть шукати ім'я або слово, яке цікавить їх в даний момент, інші можуть вважати цей словник книгою, яку слід прочитати цілком, від початку до кінця, в один присід ... » [3]. Тому автори постів особливу увагу приділяють саме тексту, а не справжньому авторству.

Список використаних джерел:

1. Барт Р. Смерть автора [Електронний ресурс] / Р. Барт // Русский филологический портал. – 1994. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/literature1/barthes-94e.htm>
2. Можейко М. А. История философии. Энциклопедия [Электронный ресурс] / М. А. Можейко – Режим доступа : http://velikanov.ru/philosophy/smert'_avtora.asp
3. Павич М. Хазарський словник [Електронний ресурс] / М. Павич // Іноземна література. – 1991. – Режим доступу : http://lib.ru/INPROZ/PAWICH/hazar.txt_with-big-pictures.html
4. Руднев В. П. Энциклопедический словарь культуры XX века: Ключевые понятия и тексты. – М. : «Аграф», 2003. – 608 с.

Анастасія Мартинюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЕКОФІЛЬНИЙ ЧИННИК В СИСТЕМІ ТРАДИЦІЙНИХ МІФОЛОГІЧНО-РЕЛІГІЙНИХ УЯВЛЕНЬ ЯПОНЦІВ ТА УКРАЇНЦІВ: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ

На сучасному етапі процес глобалізації породжує суперечливі тенденції всесвітнього масштабу як у взаємовідносинах між соціальними суб'єктами, так і між ними та природою. Наприклад, уніфікація цивілізацій та цінностей, з одного боку, створює єдиний інформаційний простір та сприяє “зближенню” культур, а з іншого – зміщує на другий план культурну самобутність, призводить до конфліктів під час міжособистісних, міжетнічних, міжнаціональних та міжконфесійних “зіткнень”, а науково-технічний прогрес утворює антропоцентричний екологічний світогляд в свідомості людей.

Підґрунтям будь-якої національної культури є його міфологічний світогляд, що сягає своїм корінням глибокої давнини, однак, трансформуючись в залежності від соціально-історичних реалій, лягає в основу різних форм культурної предметності (обрядовості, фольклору, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури, тощо), тим самим найкраще репрезентуючи себе саме на традиційному етапі розвитку будь-якого суспільства. Не варто забувати, що японське та українське суспільства свого часу теж перебували на традиційному етапі розвитку. Однак, схожість цих двох народів, на нашу

думку, простежується, в першу чергу, в екоцентричному екологічному світогляді, що зародився саме в лоні землеробського способу життя та первісних форм міфологічно-релігійних уявлень, особливо з осягненням простору як однієї з форм міфологічного світосприйняття.

З прадавніх часів японці та українці вважали, що природа є могутнішою за людей, непередбачуваною та таємничою. Поступове “освоєння” в природному світі формувало в них анімістичний світогляд, що з часом почав виконувати свого роду роль “внутрішнього сумління” людей, оскільки “закликав” їх остерігатися кари природи у вигляді різноманітних стихійних явищ за неналежну поведінку по відношенню до неї.

Оскільки японці та українці – це, переважно, землеробські народи, тому найбільшою шанною в них користувалася саме земля. Спостерігаючи за природним циклом, вони наділяли її здатністю до “народження”. Однак, відмінність полягала лише в статевих розбіжностях землі як дарувальника (-ці) життя: якщо японці розглядали землю переважно як уособлення батька (чоловічого початку), то українці – як уособлення матері (жіночого початку). До того ж, результат її “народження” – врожай або неврожай, на думку давніх японців та українців, залежав не лише від родючості або неродючості самої землі, але й від ефективної селянської праці та прихильності або неприхильності до дій людей надприродних сил (добрих і злих), що безпосередньо контролювали природні умови. Як правило, на архаїчному етапі розвитку міфологічної свідомості такими силами були різноманітні духи, які могли приймати і безособовий (переважно в уявленнях японців), і антропоморфний (переважно в уявленнях українців), і міксантропічний вигляд (спостерігається в уявленнях обох народів). Наприклад, давні японці-синтоїсти вважали, що світ пронизаний божествами-камі – духами природи (рік, гір, лісу, грому та ін.) та душами предків (яп. “удзігамі”) [2, с. 32]. В свою чергу, давні українці теж не відмежовували світ реальний від світу потойбічного або надприродного, вірили в існування численних духів, які, на їхню думку, перебували всюди: в полях (полудниці та ін.), у водах (водяник, русалки та ін.), в лісах (лісовики, мавки та ін.), тощо.

Вже на класичному етапі розвитку міфологічної свідомості першопочаткова віра в безліч духів та душ поступилася місцем більш зрілій вірі в певні божества. Однак, оскільки ці два народи були землеробськими, найбільшою шанною серед них користувалися саме ті божества, що тісно пов’язувалися із сільськогосподарським культом та відповідали за сприятливий або несприятливий природний цикл врожайності або неврожайності: в Японії (богиня Сонця – Аматарасу, Бог поля – Та-но Камі, бог води – Суйдзін, богиня рису та злакових культур – Інарі, бог вітру – Фудзін та ін.), в Україні (богиня Сонця – красна панна або бог Сонця – Дажбог, бог рослинності і родючої сили – Симаргл, богиня вологи – Мокоша, бог вітрів – Стрибог та ін.), а тому важливо було не гнівати їх, постійно задобрюючи молитвами та навіть жертвоприношеннями, особливо під час проведення сільськогосподарських робіт.

Варто зазначити, що давні уявлення японців та українців про природу як єдине ціле, в якій гармонійно взаємодіють всі її складові елементи – суб’єкти та об’єкти, на нашу думку, найкраще відобразилися в образі Світового Дерева. Уособлюючи собою певну модель Всесвіту, яка складалася з трьох світів за аналогією із будовою самого дерева, де нижня його частина (коріння) символізувала підземний потойбічний світ, середня (стовбур) – світ людей, а верхня (крона) – небесний божественний світ, цей образ довгий час служив людям еталоном упорядкованості світу, оскільки за його допомогою кожна жива та нежива істота зайняла чітко визначене місце у світоустрої. Не дивно, що у багатьох давніх народів, зокрема японців та українців, саме дереву надавали вагомого значення серед інших видів рослинності, тому що, через устремління до небес, воно вражало людей своєю могутністю, через перевагу людини

за тривалістю життя, – своїм довголіттям, через природний цикл народження, цвітіння, відмирання, – схожістю із біологічним циклом людини, через зв'язність коріння, стовбура, гілок – схожістю із генеалогічним деревом людського роду та ін. До того ж, в кожного давнього народу були свої священні дерева в залежності від специфіки природно-географічних умов проживання, соціально-історичних та культурних особливостей. Наприклад, у японців – це сакура (символ швидкоплинності життя), сосна (символ довголіття), клен (символ життєвої мудрості), верба (символ чистоти, жіночності), в українців – калина (символ життя, роду), верба (символ чистоти, жіночності), вишню (символ плодючості, продовження роду), явір (символ здоров'я, сили, молодості) та ін.) [1; 3]. Ці два народи вважали, що використовуючи зелень як оберіг в різноманітних обрядах можна зміцнити здоров'я, вберегти себе, рідних та господарство від лиха, яке могло заподіяти злі надприродні сили, забезпечити хороший врожай та ін. Наприклад, японці на свято Танго-но секку (свято хлопчиків) прикрашали та прикрашають і зараз гілками татарського зілля та полину вхід до оселі, щоб прикликати здоров'я, життєву силу та благополуччя для громади або роду. Натомість українці, напередодні свята святої Трійці прикрашали та прикрашають і зараз гілками осики, травами чебрецю, полином, татарським зіллям та ін. ворота, оселі, хліва для відлякування нечистих сил.

На жаль, первісний екофільний міфологічно-релігійний світогляд поступово відходив на другий план, поступаючись місцем раціональному осягненню дійсності, яке в ХХ ст. породило механістичний підхід до розуміння природи як об'єкта та людини як суб'єкта, а отже, призвело і до дегуманізації. На нашу думку, апогеєм таких відносин людини з природою і стала жахлива катастрофа на ЧАЕС 26 квітня 1986 року, що поставила на грань життя всіх живих організмів на Землі. Однак, яким би кардинальним не був перелом в свідомості людей, що все ж таки зорієнтував їхні інтереси в бік практичного вирішення екологічних проблем. Техногенна аварія на Фукусімі-1 11 березня 2011 року ще раз нагадала людству, що екологічна актуальність має бути постійно на порядку денному. А тому, апеляція до традиційного співіснування наших предків з природним світом має пробудити в людях сучасного ХХІ ст. бажання зберегти екосистему Землі.

Список використаних джерел:

1. Бриняк О. Рослинна символіка хрестинної поезії українців / О. Бриняк // Народознавчі зошити. – 2015. – Вип. 3. – С. 632-638.
2. Григорьева Т.П. Красотой Японии рождённый / Т.П. Григорьева. – М. : Искусство, 1993. – 464 с.
3. Лебедева А. Японский сад / А. Лебедева. – М. : Вече, 2002. – 320 с.

Романна Проців

Львівський національний університет імені Івана Франка

ОСОБИСТІТЬ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ: РЕЛІГІЙНИЙ КОНТЕКСТ

Соціум як органічний елемент еволюційного розвитку культури виступає детермінантою трансформації її структури. Він складається з мас – і одночасно з

яскравих особистостей, які залишають вагомий слід у певних історичних періодах. Тому особистість впливає не лише на суспільство, до якого належить, а й на весь універсум, оскільки вирішує соціальні (політичні, економічні, наукові, технічні, релігійні) проблеми та задає вектор культурного розвитку. Вона виявляє свою активність в кризових та переломних періодах, адже саме тоді перед суспільством виникають певні виклики, що потребують нестандартних відповідей. Особистість постає як суб'єкт вибору, вільна діяльна істота, що виступає в сприйнятті інших людей і в своєму власному як цінність та є втіленням і реалізацією в ній певних соціально важливих рис соціокультурного простору, в якому вона перебуває.

Саме завдяки свободі вибору, на думку Івана Павла II, виявляється характерна для особистості залежність від істини, оскільки роблячи певний вчинок вона немовби підпорядковується істині. З цього випливає пояснення, чому свобода зумовлює її духовний динамізм. Особистість, стверджував Іван Павло II, використовує можливості світу, але в цілях, які ставить сама собі, тому що розуміє суть і здатна визначати їх. “Дія цього принципу, – підкреслює він у своєму трактаті “Особистість і вчинок”, – поширюється на всіх; ніхто не має права використовувати особистість як засіб для своїх цілей: ні людина, ні навіть Бог-Творець. В цьому і полягає логіка Одкровення: Бог дає людині можливість пізнати надприродну ціль. Проте вона має право вирішувати, чи вибрати їй цю ціль”. Відповідно, вибір визначає її життя, від його правильності залежить вміння особистості бути в згоді з самою собою (а отже і з Божим Промислом), а також і її самореалізація, він як такий є невіддільним від совісті. “Совість, правда, відповідальність, свобода, – за словами папи, – є певною єдністю. Сукупністю внутрішнього світу, яка – хоч і не підлягає відчуттям, але все ж дана нам у надзвичайно інтенсивному досвіді. Це – досвід людини, а ще більше – досвід людського, того, завдяки чому людина остаточно і принципово стає особистістю”.

Таким чином особистість виступає як діяльний суб'єкт, що впливає на історію розвитку людства. Одним із способів, через які вона може перетворювати середовище свого існування, є створення соціальних інститутів. Їхній розвиток пов'язаний із забезпеченням найнеобхідніших умов життя і функціонування окремих індивідів та суспільства загалом. Існують певні типи інституційних установ, що регламентують стійкі порядки всередині соціуму. Релігійний як один із найдавніших соціальних інститутів, забезпечує регулювання стосунків між індивідами і надприродними силами. Він, в свою чергу, маючи складну структуру тісно пов'язаний з історією соціальної диференціації.

Тому не дивно, що на початку XX ст. суспільство усунуло церкву на периферію культурних процесів, адже виявило її неспроможність пристосуватися до умов епохи. Проте адаптація церковної практики до сучасних умов життя стала причиною переосмислення взаємозв'язку католицького віровчення, науки і філософії. Важливим моментом діяльності її керівника – папи римського у сучасному світі є встановлення братерських відносин з іншими християнськими церквами і з прихильниками нехристиянських релігійних традицій. Першим, хто почав пропагувати ці ідеї, був Іоанн XXIII, який закликав у своїх енцикліках та на II Ватиканському соборі створити світове співтовариство, у якому головною цінністю виступали б права людини та ідея миру. В енцикліці “*Pacem in terris*” (“Мир на землі”) мислитель наголошує на тому, що “...усіх людей доброї волі, очікує незмірне завдання: відновити стосунки співжиття у істині, справедливості, любові та свободі”.

Саме скликання II Ватиканського собору стало чинником завершення “ери Константина”, тобто переосмислення концепції людини, над якою домінує метафізична абстракція, що ігнорує її як індивіда, особистість, відриває її від середовища і соціальних умов, але перш за все розділяє в абсурдній “дихотомії” і протиставляє дух і

матерію. Собор детально зупиняється на питаннях громадського прогресу, боротьби за мир, участі християн в політиці, зачіпає питання про підтримку гідності шлюбу і сім'ї, про сприяння церкви культурному прогресу людства, а також підкреслює важливість свободи розповсюдження інформації в сучасному світі. Особистість отримує відтепер свободу у виборі релігії, право діяти згідно зі своєю совістю, оскільки ніхто не може здійснювати насильство або примушувати совість людини, навіть перед обличчям об'єктивної істини.

СЕКЦІЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

Захар Чорняк

Львівський національний університет імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ ЛЕЙБОРИСТСЬКОЇ ТА КОНСЕРВАТИВНОЇ ПАРТІЙ СПОЛУЧЕНОГО КОРОЛІВСТВА НАПРИКІНЦІ ХХ СТ. : ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У політичній науці існують різні системи класифікації партій. В якості підстави типологізації використовуються різні фактори – функції, ідеології, соціальні бази, методи діяльності і т.д. Загальноприйнятою та найбільш продуктивною є класифікація М. Дюверже, заснована на розходженнях у структурі партій і організації їх внутрішнього життя. Структура являє собою найбільш синтетичний компонент, на яку значною мірою впливає ряд чинників (ідеології, цілі, соціальні бази і т. д.). У той же час саме структура сприяє адаптації партії до мінливих умов, виступає необхідним елементом виживання партій у політичній боротьбі. Серед структурних характеристик М. Дюверже «виділив загальну організаційну будову, систему членства та органи керівництва» [2]. На основі цих змінних він розрізняв кадрові та масові партії.

До 90-х років ХХІ сторіччя структура Лейбористської та Консервативної партії Сполученого королівства відповідала класифікації М. Дюверже. Консервативна партія була зразком кадрової партії, Лейбористська – масової партії. Ключові процеси, такі як обрання лідера партії, формування програм та політики, вплив членів партії на прийняття рішень, основний склад структурних елементів залишалися стабільно незмінними. У Консервативній партії зберігалася домінування парламентської фракції, у Лейбористів зберігався «трипартизм», із зміщенням балансу сил на користь партійного керівництва та профспілок [3].

На початку 90-х років, після приходу Т. Блера до лідерства партії, а згодом і до посади прем'єр-міністра, розпочалася трансформація Лейбористської партії. Головною причиною, на нашу думку, яка спонукала керівництво партії до процесу трансформації була потреба змінити баланс сил, потреба зробити структуру більш централізованою, сконцентрувавши владу у руках лідера, для того щоб закріпити право формування ідеологічного напрямку і партійних змін саме за ним, і вузьким колом його помічників. Ідеологічні зміни в партії вплинули на зміну організаційної структури партії. Т. Блер, обравши новий напрямок для Лейбористської партії – «Третій шлях», змістив політику партії ближче до ідеологічного центру. Для закріплення за собою та своєю командою права диктувати власну політику та впроваджувати її без опору, Т. Блеру потрібно було сконцентрувати повноту влади та останнє слово у прийнятті рішень за собою. Для цього було потрібно обмежити право трейд-юніонів, та партійних активістів, (котрі були більш ліво-налаштованими, і масово не поділяли нової політики лідера), що і було зроблено.

Зміни в структурі Лейбористської партії вплинули на характер і чисельність партійного членства. Ефективність структури партії, щодо здатності представляти інтереси рядових членів можна простежити проаналізувавши три сфери: обрання лідера партії; висунення кандидатів в депутати та обрання депутатів, формування політики партії та партійних програм. Відповідно до цих трьох сфер, вплив рядових членів був сильно обмежений. Партійне членство почало падати, змінивши сутність партії, оскільки наявність численного партійного членства було однією із ключових ознак Лейбористської партії, як масової партії. Згідно свого нового вигляду, та характеру організації,

Лейбористська партія почала більше відповідати ознакам виборчої партії, хоча багато інших ознак масової партії вона за собою зберегла. Такі зміни у Лейбористській партії з однієї сторони спонукали до обурення традиційного електорату партії. Проте для виграшу на виборах, такі зміни були вимушеними, адже саме через залучення нетрадиційного електорату Лейбористська партія змогла вперше за довгий час виграти, та ще й три рази підряд.

За трансформацією у структурі Лейбористської слідувала і трансформації в Консервативній партії. Д. Камерон зрозумів, що потрібно скористатися досвідом Лейбористів, замість того щоб вперто протистояти їм. Рішенням нового лідера була зміна політики партії, та зміщення політики по ідеологічному спектрі до центру, як колись це зробили Лейбористи. Для того, щоб затвердити за собою вирішальне право впливати на програмний та ідеологічний напрямок партії, Камерон централізував структуру партії, під своїм керівництвом. Хоч трансформація Консерваторів не була настільки радикальною, як у Лейбористів, вона дозволила лідеру партії краще моніторити процес формування партійних програм та впровадити свою центристську політику на практиці.

Список використаних джерел:

1. Bochel H. Cameron's Conservatism : influences, interpretations and implications [Електронний ресурс]. – University of Lincoln. – Режим доступу : http://www.social-policy.org.uk/lincoln/Bochel_H.pdf
2. Duverger M. Political Parties : Their Organisations and Activity in the Modern State [Електронний ресурс]. – London : Methuen, 1954. – Режим доступу до інформації : <http://www.worldcat.org/title/political-parties-their-organization-and-activity-in-the-modern-state/oclc/983396>
3. McLean I., McMillan A., Leech D. Duverger's Law, Penrose's Power Index and the Unity of the United Kingdom [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформації : http://www2.lse.ac.uk/CPNSS/projects/VPP/VPPpdf/VPPPublications/VPP04_08.pdf
4. Shaw E. New Labour in Britain : New Democratic Centralism? [Електронний ресурс] // West European Politics. – 2002. – Режим доступу до вказаної наукової інформації : <https://dspace.stir.ac.uk/bitstream/1893/2369/1/Palgrave%20NL%20%26%20TU%5B1%5D.pdf>

Пелешук Ігор

Львівський національний університет імені Івана Франка

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА: МІЖ РАДЯНСЬКОЮ ТРАДИЦІЄЮ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЮ МОДЕРНІЗАЦІЄЮ

Конфлікт є складовою будь-якої політичної системи, яка протягом усього свого існування намагається вирішувати конфлікти, що виникають. Незважаючи на тоталітарний лад та утопічність, радянська система не стала винятком. Радянський Союз був сповнений різного роду конфліктами по всій його території.

Особливість політичної системи та методів управління призвели до того, що в Союзі всі конфлікти набували лише латентного стану, не переходячи у активну фазу. Всі конфлікти та суперечки, які виникали на радянських просторах вирішувались прямим застосуванням сили або погрозами щодо її застосування.

Таким чином, керівництво СРСР частіше консервували, «заморожували» конфлікти, а ніж їх вирішували, що було набагато швидше і зручніше для управлінців. Але через це вони перебували у аморфному стані десятки років, трансформуючись у бомбу уповільненої дії.

Падіння Радянської системи дало другий подих усім існуючим, латентним конфліктам, оскільки разом із ідеєю впала і система їх стримування. Через це нові країни, що утворились отримали не лише незалежність, але й величезний конфліктний спадок від старої системи.

Незалежна Україна стала хорошим середовищем для розвитку та трансформації конфліктів. Перехідний період від падіння Радянської системи та формування нової, самостійно, незалежної держави створили необхідні умови для зміцнення конфліктних настроїв у суспільстві та хорошого підґрунтя для їх подальшої трансформації.

Кризова ситуація поглинула усі сфери суспільного життя українського суспільства. Економічна криза сприяла поглибленню соціальної кризи. Вона у свою чергу підсилювала дестабілізацію в суспільстві та наростання невдоволеності суспільства новою владою. А політична криза, не давала змоги приймати необхідні управлінські рішення, що дозволили б виправити ситуацію.

Перебуваючи у такій глибокій кризі, українська політична система була неспроможна підтримувати контроль старих, латентних конфліктів. Таким чином старі проблеми виникали з новою силою. Основною проблемою було те, що при зміні політичної ситуації зовсім не змінилися методи та способи управління.

Якщо Радянський Союз мав достатньо сили для того, щоб придушити будь-яку непокору та протидію системі то в Україні з цим були проблеми. Таким чином використання старих методів «радянської традиції» сприяло поглибленню кризи.

Паралельно із цим Україна піддавалась сильному інформаційному та політичному впливу із Заходу. Активний процес засвоєння та імплементації європейських знань і досвіду у політичній системі України, окрім позитивних змін мали і негативний вплив на загальну політичну ситуацію.

Розвиток в Україні громадянського права, політичного права та розширення прав і свобод громадян в цілому стало хорошим підґрунтям для загострення вже існуючих конфліктів.

Через це розширення прав людини, які були до цього обмежені радянською системою, дозволили законно створювати антиукраїнські рухи та об'єднання, які у подальшому рушійним фактором по дестабілізації української політичної системи (анексія АР Криму, революція гідності та АТО).

Таким чином, спираючись на історичний досвід та сучасні українські політичні реалії, виникає необхідність напрацювання засобів та механізмів, які б дозволяли у майбутньому уникати формування нових та загострення вже існуючих конфліктів, які могли б зашкодити політичній системі України.

Одним з рішень є створення та інституалізація сукупності аналітичних методів, засобів прогнозування та моделювання, спеціальних баз даних у вигляді Системи Раннього Попередження конфліктів.

Основним завданням такого інституту буде постійний моніторинг за суспільними настроями та ефективністю політичної верхівки приймати рішення. Таким чином, Система Раннього Попередження формуватиме базу даних, які б містили інформацію про різні суспільні та політичні події, явища. На основі цієї інформації проводився б детальний аналіз та відбір найбільш суттєвих та потенційно загрозливих ситуацій та явищ, що виникли. Після цього відбувається процес моделювання та побудови прогнозів, щоб визначити реальну загрозу, яку може нести та чи інша подія. В результаті формується

низка прогнозів та порад, щодо рішень, які варта прийняти для запобігання трансформації цих потенційно виявлених конфліктів.

Таку ж сукупність операцій СРП проводить, аналізуючи вже кристалізовані конфлікти, ті які відбуваються, таким чином, сприяючи їх завершенню.

Питання інституалізації є обов'язковим, оскільки зараз в світі існують різного роду організації, які по суті і є цими СРП, але через свій неурядовий статус є необов'язковими, а часто і незатребуваними політичними верхівками країн. Натомість інституалізація такої системи сприятиме тому, що запропоновані прогнози та поради будуть обов'язковими до розгляду.

Список використаних джерел:

1. Анар Бусабаев. Кыргызстан нуждается в системах раннего предупреждения конфликтов [Электронный ресурс] / Анар Бусаев // Режим доступа до інформації : http://www.centasia.org/wpcontent/uploads/2012/09/Early_warning_system.pdf
2. Травин Д., Маргания О. Европейская модернизация / Травин Д., Маргания О. // «Издательство АСТ», 2004. – 665 с.
3. Политический анализ и прогнозирование : учеб. пособие / А. С. Ахременко. – М. : Гардарики, 2006. – 333 с.

Володимир Гнатюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

«КЛАСИЧНИЙ» ТА «НЕКЛАСИЧНИЙ» ПІДХОДИ У ВИЗНАЧЕННІ СУБ'ЄКТНО-ОБ'ЄКТНИХ ВІДНОСИН У СОЦІУМІ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Людське життя у своїй поліваріантності як специфічна система самоіснування та взаємодетермінації з іншим інобуттям у макросвіті характеризується, з одного боку, об'єктивним аспектом абсорбції процесів соціалізації та реабсорбції природної ретроспекції, а, з іншого, воно є, безумовно, конкретноінтенціональне, що індивідуалізується. У цьому контексті людина як істота у всій проявах її іпостасійного «Я» існує, попри формалізм, у рамках, котрі, з одного боку, обмежують її, а, з іншого, тотально ідентифікують її в найширшій, вивернутій екстернально, абстрагованості. Зокрема йдеться про дійсність, котра, на нашу думку, ототожнюється з двома світами, а саме: сферою природи та сферою людської соціалізованості з її цивілізаційним виміром, тобто тією складовою, що вічно прагне вийти з лона природи у світ гуманізованих правил, ідеалів та унормованих цінностей.

Власне, це проблема часу, який феноменонізував інший, а вірніше, єдиний, на той момент, аспект людини як фізіологічної істоти, тобто індивіда як представника людського роду, звісно, під кутом зору історичної закономірності та природознавства. Актуалізації людини через призму її психофізіогноміки, яку приймають, сприймають та відтворюють у людській рефлексії, відбувається значно пізніше. Тому категорії як «особа», «особистість» не лише якісно змогли представити соціальний, штучний, момент життєвості та її форм протікання, але й наочно квантифікувати таке бачення.

З іншого ракурсу ми можемо дискретно формалізувати інтернальні людські візії, емпатію, інтенції, тобто рухомі та нерухомі психологічні її стани, що визначають наші

modus vivendi et modus operandi³ у дійсності. В межах цих форм вияву сутнісних станів індивідів відбуваються крос-культурні та гуманізаційні зіткнення інтересів, бажань, почуттів і т.д. Таким чином, екстернально ми взаємодіємо та взаємовпливаємо на суб'єкта впливу і, навпаки, є детермінованими ним же. Під час даного процесу виникає відчуття когабітації просторово-часових меж самоіснування з Іншим, коли внутрішнє Моє є дотичним до внутрішнього Не-Мого. Конструюються ситуативні поля, які є просторово-часовими формами людського діалогу між його суб'єктами, що мінливо самоусуваються або виникають, зважаючи на вищезазначені детермінанти. Розуміння конструкту «взаємодія-наслідок» у сьогоденні є специфічним та суперечливим питанням, що, за своєю природою, інтегрує певну систему аспектів, які, будучи дискретно теоретично самодостатніми, створюють нову цілісність. Ця «нова цілісність» характеризується, по-перше, неадитивністю контекстів, що представляють різні кути зору, а, по-друге, вираженням нового бачення на проблематику поставленого питання.

Філософський прояв на виявлення природи взаємовідносин, їх форм, специфіки протікання та конституювання суб'єктно-об'єктних інтенцій є не єдиним (також існують психологічний та соціально-політичний, що разом складають цілісність як загального вияву проблеми), проте його можна охарактеризувати як первинний.

Теоретико-методологічні витоки філософського аспекту проблематики суб'єктно-об'єктних відносин ми розглядаємо у рамках двох підходів: «класичного» та «некласичного». Таким чином, це дає змогу зрозуміти ті сутнісні риси, що не лише онтологізують нас самих, а й метафізично проявляють «Інших» («Інший», в даному випадку, є суб'єкт людського вияву, тобто автаркія його воління та діяння) в кореляті до нас. І тут філософське знання стає на центральне місце «як система актуалізації з'яви людської свідомості, самосвідомості і пізнання, історія інтелектуального розвитку людства від примітивних форм чуттєвості до тієї точки, де воно, знання, починається...»[6, с. 6]. А тому, цей контекст стає загальним, тобто матричним, у схопленні думки та активних форм дії та взаємодії поміж суб'єктами дійсності.

«Класичний» підхід інтерпретується визначенням суб'єкта та об'єкта як керуючого та керованого елементів комунікаційної системи, яким характерні такі означення : 1) чіткість поділу на суб'єкта та об'єкта; 2) статичність ролей за конкретних просторово-часових рамках; 3) відносна мінливість ролей, що детермінується екстернально-інтернальними чинниками; 4) субординація та ієрархія інтенціювання з боку суб'єкта; 5) можливості об'єкта до свідомої інтроєкції; 6) тло комунікації визначається комплексом актуалізованих та латентних ресурсів та джерел можливої взаємодії. Таким чином, суб'єктно-об'єктна комунікація розглядається як процес узгодження та підпорядкування об'єкта суб'єктом, задоволення часткових потреб останнього, реалізуючи максимальні цілі даного суб'єкта. Теоретико-методологічні напрацювання цього підходу є у роботах докласиків (Аристотель, Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц, Т. Гоббс, Дж. Локк) [9; 10], представників НКФ (І. Кант [8], Й. Г. Фіхте [14; 15; 16], Ф. В. Шеллінг [17], Г. В. Ф. Гегель [6]) та їх послідовників Марбургської та Баденської шкіл неокантіанства (Г. Ріккерт [12; 13], Р. Авенаріус [1; 2] та ін.)

Не всі мислителі обмежувалася такою інтерпретацією сфери взаємодії, тому репрезентувала якісно новий погляд на це питання. Вираженням цих ідей доцільно розглядати на основі теоретичних надбань трьох філософів – М. Бубера [5], Я. Нідельмана [11] та М. М. Бахтіна [3; 4]. Саме ці представники уособили найповніше, на нашу думку, «некласичний» підхід до розуміння суб'єктно-об'єктних відношень. Основна ідея ґрунтується у діалозі (М. Бубер) [5, с. 38], де ми є відкритими та готовими до слухання

³ З лат. «спосіб життя» та «спосіб діяння», відповідно.

Інших, а Інші, відповідно до нас, теж до цього готові : інтенціювання інтернальних людських проєкцій – ось межа погодження, узгодження та конвергенції їх сутнісних сил.

Також мислитель (Я. Нідельман) говорить про «розкол Я» як процес самопізнання та інтроспекції Іншого у собі і, навпаки. Цей «розкол» відчувається як щось «швидкоплинне, короткочасне, інтенсивне у живому та врівноважене» [11, с. 199] в індивідуальному порядку. На нашу думку, це є момент саморефлексії, коли осяяння як почуття власної ваги у просторово-часових формах сприйняття екстраполюється не лише на нас самих, а й на Інших. Саме тому розуміння себе як істоти аксіологічної розпочинає акт гуманного означення Інших. Для цілісного пізнання необхідний Інший, зазначає М. М. Бахтін [7, с. 45-50]. Процес підтвердження Іншого стає самопідтвердженням власної онтологізації. Ми збагачуємося ним, а він – нами. Підсумовуючи сказане, можна твердити, що «некласичний» підхід стає передумовою нового світосприйняття суб'єктно-об'єктних відношень, яке не механічно дихотомізує два концепти, а діалектично доповнює свій «класичний» відповідник в теорії та на практиці.

Отже, проаналізувавши філософський аспект проблематики, можемо констатувати, що він формується як еволюційна синтеза таких складових: першої – як «класичного» розуміння суб'єктно-об'єктних відносин, що теоретико-методологічно сформувалися у XVIII – XIX ст., акумулюючи та інтегруючи напрацювання докласичного етапу, та другої – як «некласичного», представники якого ввели новий категоріальний апарат, чим внесли цікавий та якісно інший базис в дослідженні цього питання. В цілому, існує тенденція до теоретичного «зближення» між підходами, що детермінується гуманізацією міждисциплінарних наук «людиновимірною» спрямування, а також складністю соціальних процесів, які потребують комплексного методологічного інструментарію у вирішенні питань комунікативного аспекту у будь-якій політичній системі суспільства сучасності.

Список використаних джерел:

1. Авенариус Р. Философия как мышление о мире согласно принципу наименьшей меры силы / Р. Авенариус ; пер. с нем. – СПб. : Образование, 1913. – 56 с.
2. Авенариус Р. Человеческое понятие о мире / Р. Авенариус; пер. со второго (1905 г.) посмертного изд. М. Самсонова. – М. : Типография А.С. Суворина, 1909. – 136 с.
3. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности / М. М. Бахтин // Собрание сочинений : в 7 т. – Т. 1 : Философская эстетика 1920-х годов. – М. : Языки славянской культуры, Русские словари, 2003. – С. 69-263.
4. Бахтин М. М. К философии поступка / М. М. Бахтин // Собрание сочинений : в 7 т. – Т. 1 : Философская эстетика 1920-х годов. – М. : Языки славянской культуры, Русские словари, 2003.– С. 7–68.
5. Бубер М. Я і Ти. Шлях Людини за хасидським вченням ; пер. з нім. – К. : Дух і Літера, 2012. – 272 с.
6. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук / Г.В.Ф. Гегель : в 3-х т. – Т. 1. Наука логики. – М. : Мысль, 1974. – 452 с.
7. Духович О. Б. Інтерсуб'єктивна модель конституювання Я в ранньому періоді творчості М. М. Бахтіна / Духович О. Б. // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах : Філософські і психологічні науки. – 2014. – №9 (113). – С. 91–96.
8. Кант Иммануил. Сочинения в шести томах. Том 3. – М., 1964.(Философское наследие, Т. 6). – 799 с.

9. Кессиди Ф.Х. От мифа к логосу (Становление греческой философии). – М. : Мысль, 1972. – 312 с.
10. Лекторский В.А. Проблема субъекта и объекта в классической и современной буржуазной философии / В. А. Лекторский. – М. : Высш. шк., 1965. – 122 с.
11. Нидельман Я. Серце філософії / Я. Нидельман ; пер. з англ. О. Кіндій. – Львів : Літопис, 2000. – 286 с.
12. Риккерт Г. Границы естественнонаучного образования понятий (логическое введение в исторические науки). – М. : Наука, 1997. – 532 с.
13. Риккерт Г. О понятии философии / Г. Риккерт // Логос. – М. : Тип. Рус. Т-ва, 1910. – Кн. 1. – С. 19-61.
14. Фихте И. Г. Замкнутое торговое государство ; Перевод с немецкого Э. Э. Эссена. – КПАССАНД, 2010. – 162 с.
15. Фихте И. Г. Речи к немецкой нации ; Перевод с немецкого : А.А. Иваненко. – Наука, СПб, 2009. – 352 с.
16. Фихте И. Г. Сочинения : в 2-х томах. – СПб. : Мифрил, 1993. – 1485 с.
17. Шеллинг Ф. В. Изложение моей системы философии. – СПб. : Наука, 2014. – 264 с.

Валентин Гуцал

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЛІБЕРАЛЬНОМУ ПІДХОДІ ЛЮДВІГА ФОН МІЗЕСА

Права людини – це невідчужувані свободи і права особи, які індивід отримує в силу свого народження, основне поняття природного і, взагалі, будь-якого права в цілому [1, с. 62]. Права людини є складним, багатограним та невід’ємним від суспільних відносин явищем. У різні періоди розвитку людства проблема прав людини набувала різноманітного характеру, перебуваючи постійно у сфері актуальних суспільно-політичних відносин. Права людини є нормативним вираженням взаємодії індивідів, впорядкування їхньої поведінки та координації їхньої діяльності. Головним завданням, яке виконують права людини, це встановити таку міру свободи, яка сприяє реалізації індивідуальних інтересів та, з іншого боку, не порушує такі можливості для кожного іншого індивіда. Саме тому проблема надання прав людині завжди була предметом політичної боротьби, а визначення становища людини у суспільстві і надалі залишається ключовою проблемою.

Становлення та розвиток прав людини має тривалу історію. Хоча чимало дослідників вказують на першооснови прав людини ще за часів Стародавнього світу, зокрема вчення Мо-Цзи, однак нормативне закріплення прийнято вести з моменту прийняття Великої Хартії вольностей 1215 р. До перших нормативно правових актів, що закріплювали права людини належать також: Біль про права 1689 р., Декларація незалежності та Конституція США, Декларація прав людини і громадянина. Беззаперечно, доба Нового часу принесла нам чималі здобутки у галузі прав людини. Перш за все це було пов’язано з працями Жан-Жака Руссо та Джона Стюарта Мілля. Руссо обґрунтовував природне походження прав людини та їх невід’ємність. Головними природними правами для нього виступали свобода та рівність. «Людина народжується вільною, та все одно вона всюди у кайданах», – писав він, продовжуючи: «Нерівність майже ніщо в природному стані, однак вона посилюється в залежності від наших здібностей та стає

правомірною завдяки виникненню власності та законів» [5, с. 6]. Джон Стюарт Мілль поглибив цю концепцію. Свобода індивіда була для нього ключовою проблемою і мала кілька вимірів. Найперше вона містила внутрішню сферу буття людини (свободу думки, поглядів), по-друге свободу праці, способу життя, по-третє – захист від насильства. «Ніяке суспільство, в якому згадані основні права людини не поважаються, не може бути повністю вільним; ...якщо в ньому ці права людської свободи не визнаються безумовно і без всякого обмеження», – підкреслює автор [3, с. 59].

XX ст. стало чи не ключовим у процесі становлення прав людини вінцем якого було прийняття 10 грудня 1948 р. Загальної Декларації Прав Людини. Саме з того часу можемо говорити про всеосяжність прав людини, можливості їхньої реалізації та розширення. Втім ціллю нашої роботи буде не визначення особливостей розвитку прав людини, специфіки їх становлення чи функціонування. Наша увага буде зосереджена на особливості інтерпретації концепції прав людини Людвігом фон Мізесом – представником Австрійської школи, лібералом, послідовним захисником всебічних індивідуальних свобод. Головним чином ми зосередимо увагу на співіснуванні природного та позитивного права в його концепції та на особливості інтерпретації питання рівності та свободи.

Природне право (лат. *lex naturalis*) – теоретична доктрина в теорії права, за якою головним джерелом права є сама природа, а не воля законодавця [4, с. 32]. Природне право протилежне позитивному праву, створеному законодавством у рамках правової системи. Будучи взаємопротилежними елементами у Мізеса вони гармонійно співіснують та доповнюють один одного. Втім розгляд та розуміння підходу Мізеса слід розпочати із питання рівності. Головним чином через те, що ніде інше як у питанні рівності погляди Людвіга фон Мізеса більше відрізняються від загально прийнятих. Якщо ліберали XVII-XIX ст. керуючись ідеями природного права вимагали рівність політичних та громадянських прав для всіх, будучи переконаним у рівності усіх людей, то Мізес у XX ст. ставить дане положення під сумнів. На його переконання, саме ідея про рівність усіх людей є найменш обґрунтованою у сфері прав людини. «Люди абсолютно не рівні», – стверджує дослідник. Пояснення цього полягає у системі існування рівності. Мізес підкреслює, що люди не можуть бути рівними від природи, яка, за його переконанням, ніколи не створює нічого подібного. Кожна людина, яка існує, є індивідуальною та неповторною. Однак чи можна це вважати повним запереченням принципу рівності, як одного з ключових постулатів прав людини? На наш погляд, беззаперечно ні. Мізес апелює до того, що будучи рівними від природи люди вимагають рівності перед законом. Втім, рівність перед законом, на його переконання, не може базуватися на твердженні, що з рівними людьми потрібно діяти однаково. Саме виходячи з цього, Мізес виголошує рівність перед законом як ключову запоруку реалізації прав людини. Обґрунтовуючи необхідність рівності перед законом, Мізес наголошує на двох ключових тезах. Перша з них полягає в можливості повного використання власних можливостей. Лише людина, яка рівна перед законом, може сповна використовувати свої індивідуальні особливості для власного матеріального забезпечення та, як наслідок, повної реалізації належних їй прав. Друга ж його теза наголошує на необхідності підтримки соціального миру як запоруки індивідуального розвитку. Мізес наголошує, що саме рівність перед законом має бути «істинною рівністю», оскільки уявна всезагальна рівність веде до зрівнювання і не може бути реалізована. «Неможливо зробити чорного білим. Однак дати йому такі ж самі права, тим самим запропонувати йому забезпечувати себе як і білий» – і є рівністю [2, с. 45].

Такою своєю інтерпретацією Мізес фактично викреслює з питання рівності складову природного права, надаючи йому позитивного характеру. Втім, підхід Мізеса до концепції прав людини є доволі синкретичним, що простежується у його розумінні свободи як вияву прав людини. З одного боку, Мізес категорично був переконаний у

всеосяжності та необхідності свободи людини, з іншого ж обґрунтування цього тезису лежало виключно в економічній складовій, що також надавало свободі позитивного характеру права. Свобода для людини, у розумінні Мізеса, не походила з природної, втім і протилежного дослідник не стверджував, заявляючи, що питання природного не можливо осмислювати раціонально. Головна ж необхідність свободи полягала у тому, що вона давала можливість бути корисною для усіх.

Мізес стверджував, що свобода здатна створити більше благ для кожного, аніж неволя раніше. Саме можливість створення особистого блага було ключовим для Мізеса у розумінні свободи. Пояснюється це тим, що сукупність особистого блага дозволяє якомога більше реалізовувати права кожній людині. Мізес пояснював це на прикладі сучасної людини та роботоргівця у минулому, який, маючи уявне багатство, не міг жодним чином реалізовувати свої права, оскільки був оточений плеядою невільних, тоді як нинішня вільна людини не тільки має таку змогу, а навіть завдяки свободі, досягнула настільки значного підвищення продуктивності праці, що має набагато більше аніж роботоргівця тоді. Тобто прямо не підтверджуючи та не обґрунтовуючи природного походження свободи, Мізес і не надає їй виключно позитивного характеру, наголошуючи все таки на тому, що свобода – невід’ємна частинка людини.

Логічним доповненням цього був погляд Мізеса на сферу соціально-економічних прав. Такі права широко набували свого поширення саме у ХХ ст. та відносилися до другого покоління прав людини. Однак, на відміну від класичного трактування другого покоління прав людини, яке відрізняється від першого місцем та роллю держави у цьому процесі, Мізес висловлюється за збереження мінімальної ролі держави у цих процесах. Він переконує, що весь суспільний прогрес був досягнутий за рахунок ініціативи невеликої меншості, яка відступала від ідеалів пануючої більшості до того часу, доки остання не приймала переконань перших. «Дати більшості можливість диктувати меншості як думати, що читати і що робити, – означає раз і назавжди покінчити з суспільним прогресом», – зазначає Мізес. Водночас, він не заперечує, що держава повинна сприяти реалізації даних прав, однак вона не повинна брати на себе зобов’язання їхньої реалізації [2, с. 52].

Таким чином, Людвігом фон Мізесом був сформований індивідуальний підхід до розуміння концепції прав людини, який містив у собі синкретичні складові, поєднання природного та позитивного прав. Беззаперечно, це розуміння не є істинним, однак воно заслуговує на увагу при аналізі можливості реалізації та розширення прав людини як нині, так і в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Андрусяк Т. Теорія держави і права / Андрусяк Т. – Львів : Фонд «Право для України», 1997. – 380 с.
2. Мізес Л. Либерализм в классической традиции / Мізес Л. ; пер. с англ. – М. : «Начала-Пресс», 1994.
3. Мізес Л. О Свободе / Мізес Л. // Антология мировой либеральной мысли (I половины XX века). – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – С. 288–392.
4. Основи загальної теорії права та держави. Видання 5-те, зі змінами. Навчальний посібник. – К. : Атіка. – 2001. – 176 с.
5. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Руссо Ж.-Ж. ; Пер. з фр. та ком. О. Хома. – К. : Port-Royal, 2001. – 349 с.

Максим Буров

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ КОНСЕРВАТИВНИХ ІДЕЙ НА СУЧАСНУ ПОЛІТИКУ УКРАЇНИ

Однією з головних ознак консерватизму є традиціоналізм, який виражається через збереження традицій [1]. Для України він характерний через збереження національної ідеї, як це зазначає голова Української Національної Консервативної Партії Олег Соскін [3]. Тож, для нашої держави притаманний консерватизм, що фокусує свою увагу на національних інтересах, а також на відстоюванні культурної та етнічної ідентичності.

Взимку 2013-2014 рр. відбулася масштабна подія під назвою «Революція Гідності», яка об'єднала людей з усієї України спільною ідеєю. Євромайдан дав набагато більше, ніж це можна помітити з першого погляду: українці нарешті зрозуміли свою самобутність і саме з цієї події й починається історія «оновленого» українського народу.

Звісно, ці події й колосальні зміни в свідомості людей не могли не відбитися на політиці. Відтепер через загальноукраїнську «ейфорію» політики мусили підлаштовуватись під настрій людей, щоб отримати підтримку серед населення під час виборів на пост Президента України та під час виборів у парламент. Саме цим твердженням можна пояснити не виважений крок Верховної Ради 23 лютого 2014 року, коли вона намагалась радикально переглянути мовну політику, а саме скасувати закон «Про засади державної мовної політики», що в результаті привело до так званої кримської кризи.

Отже, в результаті вищезазначених подій політики України мусили орієнтуватися на патріотично налаштований сегмент населення (саме в ньому й лежить уособлення консерватизму), тому більшість політичних рішень мусили б бути узгодженими з цим сегментом, що і є першим чинником впливу консервативних ідей.

Треба відмітити також повалення першого пам'ятника В. Леніну, яке відбулося серед одного з мітингів. Ця подія ознаменувала початок декомунізації. Протягом останніх років проводилась політика, як уже зазначалося, у відповідності до інтересів патріотичного сегменту населення. Для прикладу можна взяти ухвалення пакету законів про декомунізацію, який був реакцією влади на стихійний «ленінопод». Про етапи декомунізації та її результати в населених пунктах говорили по всіх відомих українських ЗМІ. Населення ретельно слідкувало за процесом декомунізації: подавалися заяви до органів місцевого управління щодо пропозицій перейменування або навіть скарги про не виваженість руйнування певного пам'ятника або архітектурної споруди; в соціальних мережах і досі активно обговорюють виконання даних законів. Проте в цей самий час влада приймала й низку інших законів, які стосувалися соціальної та економічної сфери, що були суспільством або проігноровані, або залишилися без достатньої уваги, а не як у випадку з законами про декомунізацію.

Треба зазначити, що серед країн пострадянського простору законодавчо декомунізація закріплена лише в Україні. У всіх інших держав вона виражалася лише на хвилі підйому націоналістичних настроїв або антирадянських протестів. Якщо ж говорити конкретно про заборону комуністичної партії, то в таких державах, як Словаччина, Болгарія, Румунія вони діють цілком легально. Заборона діє лише на території в Угорщини та України [4]. Проте це є відвертим популізмом: Комуністична робоча партія Угорщини через закон про заборону просто перейменувалась у Робочу

партію, що не заважає їй далі функціонувати, як і до вказаного закону. Цю ж саму практику використала й КПУ, перейменувавши себе у Союз лівих сил.

Як вже зазначалося, українці після подій 2013-2014-го року стали консерваторами за своєю суттю й намагаються слідувати національній ідеї через усунення будь-якої проросійської символіки. Саме надмірна увага до українського символізму й ігнорування здійснення політики в соціальній сфері призводить до втрати справжнього контролю над здійсненням політики в цілому.

Отож, українське суспільство згуртоване єдиною ідеєю, але замість того, щоб направляти свій потенціал на збереження традицій, воно має бути націлене перш за все саме на якість свого життя, на прагматичну сторону здійснення політики. Іншими словами, воно має позбавити себе надмірного консерватизму й дивитись вперед, на розвиток держави.

Список використаних джерел:

1. Романюк А. Історія західних політичних вчень : Політичні доктрини ХХ-початку ХХІ ст. : Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Романюк А.С. – К., 2011. – 255 с.
2. Майданюк В. Консерватизм як ідеологія : критерії та основні принципи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fsn.fhum.info/pdf/112/112-26.pdf>
3. Соскін О. Національна ідея – основа державності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fsn.fhum.info/pdf/112/112-26.pdf>
4. Горбач Д. Декомунізація Східної Європи : чи правильним шляхом іде Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу до використаної наукової інформації : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/11/10/7040071/>

Назар Максимич

Львівський національний університет імені Івана Франка

АНТОНІО ГРАМШІ ТА КОНЦЕПТ «ЗМАГАЛЬНОГО АВТОРИТАРИЗМУ»

Минуле сторіччя відзначилося широким приростом різноманітних концепцій у соціально-політичній сфері знань. Переважна більшість із виниклих тоді концепцій мали обмежений термін придатності через те, що їм бракувало масштабу бачення і вони відображали лише моменти тодішньої кон'юнктури. Стрімкий хід суспільних перетворень з часом ще більше применшував їхній пояснювальний потенціал.

Творчий доробок А. Грамші належить до другої категорії напрацювань, що не втратили свого прикладного та евристичного характеру, і не стали черговим експонатом-скам'янілістю у музейному комплексі історії політичної думки. Безсумнівно, весь корпус праць італійського мислителя у своїй цілісності заслуговує належної уваги, однак, ми дозволимо собі вибірково виокремити певні фрагменти, що мають дотичність щодо функціонування політичних режимів. Попри те, що А. Грамші здійснював свої теоретизування у руслі марксистської думки і його твори начинені ідеологічною патетикою, що мало прямий відбиток на формулювання деяких понять та категорій, він одним із перших збагнув природу гібридних політичних режимів. Саме він заклав розуміння політичного процесу між владою та опозицією як певного перманентного дискурсу, кінцевою ціллю якого є досягнення “культурної гегемонії”. На наш погляд, зі всього великого поріддя концепцій гібридних політичних режимів,

найбільше тест на сумісність із грамшанськими тезами проходить концепт “змагального авторитаризму” С. Левітські та Л. Вея. Суть цього концепту полягає у тому, що попри те, що демократичні процедури та інститути є формально конституційованими, вони не виконуються на практиці. Особливо, ці демократичні стандарти порушуються у виборчій сфері, де майже унеможлиблюється можливість проходу до влади опозиції електоральним шляхом. Утворюється викривлене ігрове поле між владою та опозицією, де перша має більше адміністративних, економічних, інформаційних ресурсів аніж друга. Окрім цього стану асиметрії ресурсів, влада подеколи вчиняє репресії по відношенню до неугодних, зокрема у формі арештів, викрадень та навіть, убивств. Попри численні та регулярні порушення владою наявних юридичних норм, залишається певний простір для функціонування демократичних норм. Саме останнє виразно відрізняє цей концепт від варіацій повномасштабного авторитаризму, позаяк надає теоретичні можливості для демократичних способів завоювання влади. І тут, власне, з'являються аналогії із концепцією італійського мислителя. Зокрема, у А. Грамші дискурс між владою та опозицією простягається на різних рівнях громадянської та державних сфер, та отримує вираз “позиційної війни”. У “змагальному авторитаризмі” цей процес протистояння відбувається у межах чотирьох “арен суперництв” :

- виборча арена;
- законодавча арена;
- судова арена;
- арена засобів масової інформації.

Якщо співвіднести їх, то законодавчу та судову арену ми можемо віднести до державної сфери, арену ЗМІ до громадянської. Натомість виборча арена буде десь на перехресті вищевказаних сфер. А. Грамші твердив, що державна та громадянська сфера є переплетені, тому, залежно від умов, деякі інститути можуть бути сегментом обох сфер. Також, італієць зазначав, що партія це найефективніший ретранслятор класових інтересів та потреб. Левітські та Вей теж визначали партію хорошим інструментом у боротьбі за досягнення влади, позаяк вона найбільш інституційно адаптована до виборчих перегонів, а саме виборча сфера є найважливішою. У двох концепціях, опозиціонери мусять пробиратися у адміністративні структури і звідси проводити свою контр-системну діяльність, на шляху до здійснення стратегічної мети досягаючи часткових та проміжних цілей, та із університетської кафедри чи суддівської трибуни протидіяти зловживанням влади.

Значною важливістю наділене протистояння на арені ЗМІ, де відбувається змагання за нав'язування своєї світоглядної лінії (або “культурної гегемонії”). Це є попередньою умовою для зрушення владного ладу, у якому потрібно максимально заручитися підтримкою свого “класу” та союзних соціальних груп (селяни, інтелігенція). У нинішніх реаліях це набуває нечуваної актуальності. Багато із медійних каналів мають тісну прив'язку до того чи іншого політичного середовища, звідки проводить інформаційні кампанії. Зокрема, у свій час, створення каналу “FOX News” вимушено для того, щоб республіканці змогли відновити баланс на інформаційному полі, позаяк їм був обмежений доступ до інших каналів. В Україні політичні угруповання влаштовують медіа-війни, намагаючись задати максимальних втрат електоральним рейтингом своїх супротивників. Приміром, через серію трансляцій негативного змісту на каналі “1+1” рейтинг Олега Ляшка був урізаний майже вдвічі. Завоювання загальної прихильності та авторитету у культурній/інформаційній площині є необхідною підставою для сходження до влади, оскільки “хто панує у дискурсі, той панує у політиці!”.

Список використаних джерел:

1. Levitsky S. Competitive authoritarianism : Hybrid regimes after the cold war / S. Levitsky, L. Way. – Cambridge : Cambridge univ. press, 2010. – 517 p.
2. Грамші А. В'язничні зошити. Вибрані записи / А. Грамші ; Пер. з італ. – К. : Вперед, LAT&K, 2014. – 241 с.

Яна Сичова

Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОЛІТИЧНА РЕАЛЬНІСТЬ «КІНЦЯ СВІТУ» У ТЕОРІЇ З. БАУМАНА

Ключовою тенденцією розвитку світових процесів на зламі ХХІ століття є глобалізація як всеохопне явище. Її суть зводиться до стрімкого розширення масштабів комунікації, поглиблення взаємозв'язків між окремими державами, а, отже, до посилення їхньої взаємозалежності, що явно виходить за межі співпраці виключно в економічній сфері. Вплив глобалізації не в останню чергу відчула на собі й політична сфера людської життєдіяльності. Перш за все, зміни торкнулися інституту держави, зокрема, у сучасних умовах спостерігаємо нівелювання традиційних функцій національної держави, «колапс» усього національного, перехід влади до недержавних акторів та інститутів.

Стан речей, що склався на початку ХХІ століття (враховуючи вищеназвані тенденції), британський соціолог З. Бауман метафорично називає «кінцем світу» і пов'язує його з процесом неперервних змін. Цей процес дослідник означає як «interregnum», тобто «міжвладдя» – період, коли звичні й випробувані часом засоби ефективної дії вже не працюють, а нових засобів і стратегій ще не вигадали. З огляду на це, сучасний глобалізований світ З. Бауман називає «плинною модерністю», тобто світом, у якому дуже швидко все змінюється, а тому ним складно керувати. Плинність сучасного світу, за З. Бауманом, відображає колосальну свободу людини в цих умовах. Усе стало відкритим, проникним, динамічним. Зважаючи на це, і сама плинність, і проникність світу втілюють в собі головну цінність сучасності – свободу, яка означає «здатність вирішувати й обирати» [2, с. 14].

Зважаючи на ситуацію невизначеності, яка панує в сучасному світі, відбувається принципова трансформація соціуму в напрямку «послаблення зв'язків» між суб'єктами. Соціальна система переповнюється ентропією, рухаючись або до своєї «смерті», або до якісного перетворення. А якщо стан речей саме такий, то не видаються дивними різноманітні апокаліптичні настрої щодо нашого майбутнього, зважаючи на «відсутність упевненості в завтрашньому дні».

Слабкість зв'язків і набуття особистістю колосальної свободи закономірно призводять до корозії й розпаду інституту громадянства: інтереси індивідуума вже не можуть асоціюватися з якимось конкретним суспільством і з якоюсь конкретною територією. Гіпертрофований індивідуалізм, що яскраво характеризує сучасну добу, автоматично призводить до космополітизму, що, на перший погляд, може сприйматися як парадокс.

Інше питання: що в ситуації «відсутності впевненості в завтрашньому дні» відбувається з традиційною національною державою та її суверенітетом? Перш за все, аналізуючи поставлене запитання, З. Бауман звертає увагу на трансформацію понять

«могутність» і «влада» у глобалізованому світі. На думку дослідника, у сучасних умовах відбувається «розрив» між могутністю й владою (у теорії З. Баумана могутність – це здатність досягати поставлених цілей, зрештою, здатність діяти; тоді як політика (а отже, і влада) – це здатність приймати рішення щодо того, які речі мають бути зроблені, а які – ні). Могутність і політика були органічно поєднані в національній державі, однак у сучасних умовах, з огляду на глобалізаційні процеси й «розмивання» національного суверенітету, могутність перейшла до рук недержавних акторів (міжнародних структур, транснаціональних корпорацій). З. Бауман доходить висновку, що могутність стала глобальною, тоді як політика залишилася локальною (вона не виходить за межі окремих держав).

Порівнюючи сучасні держави з традиційними державами-націями, З. Бауман зауважує, що в ХХІ столітті держава вже не повинна виконувати більшість функцій, реалізація яких у минулому вважалася неодмінним її атрибутом (зокрема, підтримка «динамічної рівноваги») [1, с. 239]. Найсерйознішим викликом і, зрештою, наслідком глобалізації для національної держави, за твердженням З. Баумана, став злам її економічної опори. Реалізацію економічних функцій держави в сучасних умовах перейняв глобальний фінансовий ринок. Держави, у свою чергу, не володіють достатніми ресурсами, щоб протистояти цьому тиску. Новими господарями світу, таким чином, є вже не конкретні національні держави, а глобальні гравці, ринок як такий.

У глобалізованому світі, на переконання З. Баумана, спостерігаємо розмежування економіки й політики та відділення першої від регулювального втручання другої, що призводить до ослаблення політики як ефективного чинника. З огляду на це, не існує ні логічної, ні прагматичної суперечності між новою екстериторіальністю капіталу й новим розмноженням «слабких» або «безсиливих» суверенних держав.

Тому два процеси, які визначають дух сучасної епохи, а саме: «розмивання» національних кордонів і прагнення до збереження й посилення власної ідентичності, – не суперечать один одному, а навпаки, є взаємопов'язаними. Справа в тому, що ці тенденції зумовлені одними й тими ж причинами. Кордони вже не охороняють державу від проникнення інших культурних зразків, капіталів, інформації і т. д. Кордони як такі втратили своє значення, а отже, відбулася трансформація традиційної держави в розрізі її незалежності.

У сучасних умовах навіть «сильним» державам складно зберігати контроль над економічними, культурними й соціальними умовами життя своїх громадян. Цього від них і не потрібно: умови здобуття суверенітету стрімко знизилися з кінця другої половини ХХ століття. Звідси висновок: здобути статус незалежної держави зараз значно легше, ніж це було 50 або 100 років тому. Навіть потужні держави не можуть стверджувати, що вони цілком самостійні. Їхнє головне завдання наразі полягає в тому, щоб ефективно пристосуватися до мінливих зовнішніх умов. Це роздроблення, фрагментаризація політичних поділів у світі триватимуть, оскільки вони є прямим і закономірним результатом глобалізації та знищення охоронної функції держави.

З огляду на вищеперераховані тенденції, політична реальність «кінця світу» у теорії З. Баумана є закономірним наслідком глобалізації. У політичній сфері життєдіяльності вона характеризується, передусім, трансформацією ролі й місця держави в сучасних умовах, зокрема, переходом низки функцій національної держави до глобальних акторів (перш за все, ринку), а також «розмиванням» державного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. – М. : Логос, 2005. – 390 с.
2. Бауман З. Мыслить социологически / З. Бауман. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 255 с.

Володимир Гнатюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

**ЗАКОН ЕЛЕМЕНТНОГО УСКЛАДНЕННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ
ТА КОНЦЕПТ «ЕФЕКТ СИМФІЗУ» У ПОЛІТОГЕНЕЗИ**

Політогенез – це процес зародження та розвиток політичної підсистеми суспільства (де її ще немає), яка може трансформуватися у державу чи її аналог. Категорію «політогенез» пропонує, у свій час, радянський науковець Л. Е. Куббель [1]. У своїй теоретичній операціоналізації термін визначено адекватно та науково вичерпно як форму, проте його саме протікання цього процесу є складним та не повністю дослідженим як змісту форми, що породжує теоретико-методологічні пошуки на запитання про те, як це відбувається та яким чином це може виглядати, звісно, у спрощеній моделі. З іншого боку, такі наукові дослідження приведуть до точки узагальнення, яка, цілком ймовірно, сформує якісно нову конструкцію трансформаційних процесів соціальних інститутів та самої держави.

Поняття «політогенез», на нашу думку, несе потрійний контекст, який і розкриває його суть цілісно. Це, по-перше, констатуючий, або установчий, момент, що виражає готовність антропологічного чинника у формі спільноти, на її історичному типі розвитку, до трансформаційних змін, тобто утворення квазі- чи державних утворень. По-друге, це процесуальний момент, який відображає зміст тих змін, що відбуваються у рамках констатування такого типу відносин, тобто перехід від додержавних до квазі- чи державних відносин. По-третє, результуючий, або постфактичний, момент, на основі якого ми можемо зрозуміти та помітити ті зміни, що відбулися на час до діяння та після діяння як протікання усього процесу. Загалом процес політогенези природно розвивається на фоні категорії ширшої – розвиток – як казуальної циклічності природних\суспільних змін, що діалектично синтезують поляризовані форми цих змін (інтенсивні\інтенсивні), які детермінують одна одну в межах самоміри та історичної континуальності.

Власне, на нашу думку, вищеописаний контекст втілюється у рамках закону елементного ускладнення антропологічної системи, який звучить так: у природній системі її елементи здатні до штучної організації певного типу, яка діалектично утримує єдність їх буття та гетерогенність самопрояву\самовияву у диференційованих формах та інкорпорує кожен елемент на основі нових штучних відносин, що виникають на початку прийняття\сприйняття\самоідентифікації з цією організацією. Форма сприйняття – акумулятивність просторово-часового відображення генотипу елементів системи. Таким чином, будь-яка природна організація первинно-общинного ладу – клан, плем'я, фратрії і т.д. – ускладнюється в силу свого потенціалу, який задається історико-логічною та природно-фізіологічною формою. Очевидно, що не завжди це спричинює «вхід у зону політико-державних відносин» та «вихід з потестарних», проте це фактологізує зміну, що процес відбувається. Це ми можемо зрозуміти з напрацювань

класиків політичної, соціальної чи фізичної антропології, які цілком емпірично зауважували про механізми зміни у спільнотах, еволюції інститутів, про категорію «пережитків» і т.д. [2; 3].

У межах закону ускладнення антропологічної системи варто підмітити про «ефект симфізу», який є виявом феномену транзиту від природної спільноти до соціального суспільства. Межа між ними діалектична, адже, ми тут твердимо про процеси еволюційно-ретроспективного характеру. Тут актуалізується категорія «ретроекстерінтроспективність».

Поняття «ретроекстерінтроспективність» ознаменує потенцію індивідуума вступити в ієрархічні відносини, де він буде нижньою ланкою градаційної системи, а тому, в процесуальності, зможе досягнути власну природу, нігілювати цю моральну систему як правила корелятивної взаємодії між елементами відносин та стати автономним у власній самості, яка в об'єкта слабо розвинута. Ми бачимо специфічну алюзію, коли індивідуум йде у контакт лише тому, аби йому подали дзеркало, яке він не може дістати самостійно, аби побачити себе зі сторони та пережити себе самого, конструюючи нову детермінаційну систему власного буття та феноменологізації його сутності. Дана форма самопізнання протікає а posteriori, а тому континується у часі, що доцільний для цього дійства. Звісно, що такий процес є атавізмом, і наявних у людському роді безапеляційно. Питання у тому, що форми його є диференційованими за мірою протікання, які і змінюють їх бачення.

Концепт «ефект симфізу» якраз і відображає головну особливість протікання закону ускладнення антропологічної системи – діалектику трансформаційних змін. Зображуючи це, ми можемо уявляти щось подібне на єдність того, що є різним. Іншими словами, те, що утримує протилежності для того, аби створити нове.

Отже, політогенез – категорія, що має полісемантичне значенні факторності у єдиній теоретичній операціоналізації, тому, дослідження їх (факторів), науково необхідне. Дефіціціювання закону ускладнення антропологічної системи та концепту «ефект симфізу» є вагомим моментом у розширенні антропологічного знання, проте ставить на порядок денний питання іншого типу. Постає проблема визначення системи умов, що детермінують трансформації до та після процесу відносної політогенези. Такі завдання мають стояти перед сучасною політичною антропологією [5].

Список використаних джерел:

1. Куббель Л. Е. Очерки потестарно-политической этнографии / Л. Е. Куббель. – М., 1988. – 271 с.
2. Крадин Н. Н. Политическая антропология / Н. Н. Крадин. – М. : Логос, 2004. – 272 с.
3. Эванс-Притчард Э. Э. История антропологической мысли / Э. Э. Эванс-Притчард. Пер. с англ. А. А. Елфимова ; Ст. А. Л. Никишенкова. – М. : Вост. лит., 2003. – 358 с.
4. Левенець Ю. Політична антропология як парадигма політико-філософської рефлексії / Ю. Левенець // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 4. – С. 129-142.
5. Дельеж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії / Р. Дельеж. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 287 с.

Діана Ільницька

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА У СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА

Невід'ємним атрибутом сучасних демократичних правових держав є високий рівень захисту прав і свобод людини й громадянина. Важливе місце у системі правового захисту у стабільних демократіях відіграє інститут омбудсмена, який сьогодні ефективно функціонує у понад сотні країнах світу. Основним завданням омбудсмена є здійснення контролю за діяльністю органів виконавчої влади, недержавних інституцій, окремих осіб у сфері дотримання прав і свобод людини й громадянина.

Інститут омбудсмена, як механізм контролю за конституційним забезпеченням прав і свобод людини й громадянина, виник у Швеції у 18 столітті. Пізніше він був сформований у Фінляндії та інших Скандинавських державах. З 20 століття функціонування інституту омбудсмена – невід'ємна складова правозахисної практики більш ніж 100 країн. Головний напрям діяльності омбудсмена – забезпечення прав і свобод людини й громадянина та контроль у сфері взаємовідносин громадян-виконавча влада. Омбудсмен діє як допоміжний орган парламенту для здійснення парламентського контролю (у змішаних і парламентських формах правління) або як інститут виконавчої влади у президентських республіках (зокрема – США).

Омбудсмен (швед. ombudsman, від ombudo – представник) – посадова особа (представник парламенту), яка контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері дотримання прав людини [8, с. 426].

Крім назви омбудсмен, яка поширена у скандинавських країнах, у світі використовуються й інші назви: парламентський комісар з питань адміністрації (Нова Зеландія), медіатор, тобто посередник (Франція), народний захисник (Іспанія), проведор (Португалія), захисник громадянських прав (Польща), Парламентський уповноважений (Велика Британія); уповноважений з прав людини (Росія), контролер (Литва); уповноважений Верховної Ради з прав людини (Україна) тощо [5, с.94].

Хоча інститут омбудсмена почав формуватись у 18 ст., передумови його виникнення сягають ще часів античності, коли у Давній Греції і Давньому Риму вперше була здійснена спроба встановити контроль над виконанням положень правових документів, що стосувалися дотримання прав і свобод громадян. В Афінах у 509 р. до н. е. повноваженнями здійснювати контроль і нагляд за адміністрацією володів архонт-епонім. Прототипом сучасного омбудсмена у давні часи була грецька гелієя (суд присяжних), основною функцією якої був розгляд скарг на судові рішення та здійснення контролю за адміністрацією [13, с. 216]. У 494 р. до н. е. у Стародавньому Римі були введені посади народних трибунів, котрі володіли повноваженнями виносити протести на рішення сенату, а також ветоувати рішення патриціанських магістрів [13, с. 78].

У сучасних демократичних державах омбудсмен призначається, найчастіше, парламентом. Виняток становлять Великобританія (парламентські уповноважені призначаються королевою), Нова Зеландія, Франція (Посередник призначається Радою міністрів), Румунія, деякі країни Африки. Як правило, омбудсмен призначається на певний термін (4, 5, 6 або 8 років). У всіх країнах омбудсмен може бути усунений з посади у разі недобросовісного виконання своїх обов'язків.

Специфіка функціонування інституту омбудсмена визначається особливостями адміністративно-територіального устрою. Наприклад у федеративних державах (Канада,

Австралія) омбудсмен може призначатися і на загальнофедеральному рівні, і на рівні окремих суб'єктів федерації (регіональні омбудсмени). Діяльність регіонального омбудсмена обмежена частиною території (штатом, краєм, провінцією, республікою, областю тощо). Інститут регіонального омбудсмена функціонує у США, Канаді, Індії, Великобританії, Швейцарії, ФРН, Франції, Бельгії, Російській Федерації. У багатьох країнах з автономними утвореннями омбудсмени призначаються місцевими представницькими органами. Омбудсмени існують в автономних областях Італії (Тоскани, Лігурії, Кампанії, Лаціо, Ломбардії), Іспанії (Каталонії, Країні Басків, Андалузії, Галісії тощо). У деяких країнах (США, Бельгія, Італія, Ізраїль, Швейцарія, Великобританія тощо) існують омбудсмени на рівні окремих міст (місцеві омбудсмени). Активно діє омбудсмен у швейцарському місті Цюриху, є омбудсмени міста Єрусалиму, Хайфи, Тель-Авіва в Ізраїлі; омбудсмен міста Джеймстауна на Ямаїці; в Нідерландах – омбудсмен міста Амстердама; у Польщі законодавство допускає їх призначення у воєводствах [12].

Незважаючи на різноманітність назв, організаційно-правових форм та специфіку діяльності, інститут омбудсменів у багатьох країнах має певні спільні риси: 1) контрольно-наглядний, правозахисний характер інституту омбудсмена; 2) правовий статус омбудсмена визначається або спеціальним актом парламенту, або положеннями Конституції країни; 3) незалежність інституту омбудсмена при виконанні своїх функцій, його політична нейтральність; 4) форма реагування омбудсменів на порушення прав і свобод громадян – подання та пропозиції, з якими він звертається до парламенту, уряду, посадових осіб державних органів, у судові інстанції з метою відновлення прав і свобод громадян, усунення порушень, вирішення суперечливих ситуацій; 5) відсутність у омбудсменів повноважень приймати імперативні рішення та змінювати ухвали органів виконавчої влади. Акти і рішення, що приймаються омбудсменами, не мають обов'язкової юридичної сили (окрім Канади та Великобританії), а мають рекомендаційний характер.

Залежно від обсягу повноважень, сфери компетенції, специфіки функціонування виокремлюють кілька світових моделей омбудсмена: 1) парламентська (представницька) (передбачає призначення омбудсмена на посаду органом законодавчої влади, здійснення правозахисної діяльності від його імені); 2) виконавча (омбудсмени призначаються виконавчою владою. Така модель функціонує у деяких штатах США); 3) модель квазіомбудсменів (поєднуються риси представницьких та виконавчих омбудсменів. Омбудсмени призначаються виконавчими органами влади, однак активно співпрацюють і з іншими гілками влади. Ця модель діє у Франції, Судані тощо); 4) колегіальна (омбудсменівська служба) (функції омбудсмена виконуються не однією, а декількома особами водночас. Така модель поширена у Швеція, Австрії, ФРН, Литві, Молдові, в Танзанії, Замбії, Нігерії); 5) спеціалізована (здійснення омбудсменами своїх повноважень у певній сфері або ж з метою захисту прав окремої соціальної групи. Наприклад, у світовій практиці правозахисну діяльність здійснюють омбудсмени з прав дитини; з прав літніх людей; з питань рівних можливостей чоловіків та жінок; з питань охорони здоров'я, у справах споживачів; з питань меншин; військові омбудсмени тощо); 6) наднаціональна (сфера впливу омбудсмена поширюється на усю державу); 7) регіональна (діяльність омбудсмена обмежена частиною території (штатом, провінцією, краєм тощо) 8) місцева (омбудсмени діють на рівні міста) [4, 6, 9].

В Україні контроль за дотриманням прав і свобод людини й громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Правовий статус і повноваження українського омбудсмена визначені Конституцією та Законами України «Про Уповноваженого Верховної Ради з прав людини» (1997 р.) та «Про державну

службу» (1993 р.) із врахуванням національних правових та культурних традицій, а також специфіки функціонування державної влади в Україні.

Список використаних джерел:

1. Банах С. В. Генеза функцій інституту омбудсмана у зарубіжних країнах / С. В. Банах // Юридичний науковий журнал ДВНЗ «Запорізький національний університет». – 2014. – № 4. – С. 50-53.
2. Бесчастий В. М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн : навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О. В. Філонов. – К. : Знання, 2007. – 467 с.
3. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вказаного джерела : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>
4. Кавецька Н. Інститут омбудсмана : міжнародний досвід та українські реалії [Електронний ресурс] / Н. Кавецька. – Режим доступу до вказаного джерела : <http://www.academia.edu/4509908>
5. Ківалов С.В. Парламентський контроль за діяльністю органів виконавчої влади в Україні: історія, теорія, перспективи : Монографія / С.В. Ківалов, І.К. Залюбовська – Одеса, Юридична література, 2004. – 150 с.
6. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана : теорія і практика / О.В. Марцеляк; відп. ред. член-кор. АПрН України О.Н. Ярмаш : Монографія. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 450 с.
7. Мешкова А. В. Становление и развитие института омбудсмана в зарубежных странах [Электронный ресурс] / А. Мешкова // Вестник Московского государственного областного университета (Электронный журнал). – 2014. – № 2. – Режим доступу до джерела : <http://vestnik-mgou.ru/Articles/View/553>
8. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П. Горбатенко ; За ред. Ю.С. Шемшученка ; В.Д.Бабкіна ; В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с. – 426с.
9. Рудік О. Інститут спеціалізованого і місцевого омбудсмана як механізм захисту прав людини: зарубіжний досвід / О. Рудік, Л. Лазарева [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dums/_3/11romlzd.pdf
10. Тхаркахо М. Особенности формирования института омбудсмана в зарубежных странах / М. Тхаркахо // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1 : Регионоведение : философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. – 2008 р. – №2. – С. 16-21.
11. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Історія. Українська модель [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Режим доступу до запропонованого джерела : <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/history/ukr-model/>
12. Хаманева Н.Ю. Место и роль омбудсмана в системе правового контроля / Н. Ю. Хаманева // Правоведение. – 1992. – № 2. – С. 84–88.
13. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран : учеб. Пособие : в 2 т. / под ред. К. И. Батыра, Е. В. Поликарповой. – М. : Проспект, 2014. – Т.1. – 392 с.

Олександр Резенчук

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТОКІВ ТА СУСПІЛЬНИХ ЗМІН В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

«В наш час накопичилась
величезна кількість знань, гідних вивчення.
Скоро наші здібності будуть надто слабкими,
а життя надто коротким,
щоб засвоїти хоча б одну
найкориснішу частину цих знань»

Імануїл Кант

Ще в XVIII ст. Кант подає гіпотезу про кількість різноманітної інформації, яка стрімко збільшується, що в свою чергу ускладнює процеси пізнання. Збільшення інформаційної бази в певній галузі по ідеї мало б розширити розуміння проблем даної науки, тим паче у наш час можливості комунікації між світовими науковими центрами, миттєва публікація та критика робіт скорочує часові проміжки доступу інформації. Інформація постає головним ресурсом цивілізації. В поєднанні з технологічним прогресом останніх 50-и років, розвитком глобалізації, появи Інтернет-мережі людство оточує себе сіткою нефізичних субстанцій, тобто поява приватної власності в вигляді Інтернет валюти – біткоїнів (англ. bitcoin), онлайн рахунків, баз даних з приватною інформацією, поява соціальних мереж переносить одну з найважливіших та найобговорюваніших у політичних колах сферу в інформаційно-мереживну систему. Особисте життя індивіда транспортується в безперервний потік символів та знаків. Інформаційна революція, зміна суспільного ладу чи просто його поступова реформація у вигляд точної комп'ютерної системи? На ці питання пробували відповісти велика кількість дослідників ще від 60-х років минулого століття (хоча ситуація відтоді радикально змінилась) М. Кастельс, Е. Тоффлер, Д. Белл, З. Бауман, Д. Еляков та багато інших. Роль знання, як форми інформації уособлює найбільшу владу в суспільстві де усе побудовано на механізмах обміну інформацією. «Знання і влада точно відповідали один одному, були взаємопов'язані, накладалися один на одного. Неможливо було знайти знання, не володіючи владою. І неможливо було мати політичну владу, не зберігаючи певне соціальне знання»[1, с. 167].

Але хто владний над таким потужним потоком інформації, який зустрічає пересічна особа в побуті? Механізми постачання інформації покращуються з кожним днем, індивід має можливість вибрати контент потоку, створюючи певне дзеркало, але глобалізаційні процеси вносять його в переживання подій з усього світу, наслідком чого є проблема в розмірах постачання інформації та об'єктивній оцінці. Події в Японії впливають на стан Америки, світ стає цілісною системою, коли, здається б не значні дії в маленькій країні можуть змінити стан держав за тисячі кілометрів. Ефект метелика в гуманітарному вимірі. Вільні ринкові відносини сприяють конкуренції та потребі постійного створення і оновлення товару, проведемо аналогію на наукову діяльність, коли в боротьбі за передову діяльність публікуються сотні робіт у багатьох сферах, фільтрація, пошук корисної інформації потребує значної кількості часу, що в наш час дуже важливо. Рух інформації пришвидшується разом із всіма суспільними процесами. Пришвидшення інформації, як головного джерела освоєння цього світу детермінує пришвидшення самого часу, не вдаючись у фантастику я змушений

констатувати факт: соціальні зміни 100 років були повільнішими, що проходили повз свідомість звичайної людини, але тепер за життя людина переживає вагому кількість таких швидких та глобальних змін [2, с. 44]. Сама ж швидкість розмноження людей впливає на потоки інформації так «у 1850 р тільки чотири міста на планеті мали населення 1 000 000 або більше. До 1900 р це число зросло до 19. Але до 1960 року їх було 141, і сьогодні міське населення в світі збільшується зі швидкістю 6,5% на рік, згідно Едгару де Вріес і Д. П. Тису з Інституту суспільних наук в Гаазі. Тільки одні ці голі цифри означають подвоєння міського населення Землі за 11 років».

Інформаційні суспільства змушують швидко адаптуватись до змінних умов, розповсюдження технологій та культурних формацій спричинених глобалізаційними процесами обміну та поширення між різними групами населення Інтернет даних витісняють за межі актуальних в суспільстві процесів ті групи населення, які з певних чинників не встигають чи не мають можливості слідкувати за технологічним прогресом, або інформаційно обмежені (отримують інформацію лише з одного джерела, телеканалу, радіостанції). Прикладом слугують люди старшого віку, що можна побачити у більшості випадків серед населення України. Люди в країнах третього світу, для яких передові технології занадто дорогі та не доцільні.

Метою роботи було показати вузькі межі людського сприйняття та швидкі процеси створення інформації, що несе за собою дезорієнтацію та «шуми» пізнавальних планів, хоча досить цікавим є той факт, що навіть моя робота є нагромадженням наукової бази.

Список використаних джерел:

1. Мишель Ф. Надзирать и наказывать : Рождение тюрьмы / Ф. Мишель. – Москва : Ад Маргинем Пресс, 2015. – 416 с.
2. Тоффлер Э. Шок будущего [Электронный ресурс] / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2008. – 560 с. – Доступ : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Toff_Shok/index.php

Марія Дрожак

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНСТРУМЕНТАРІЙ SOFT POWER В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ СВІДОМІСТЮ АДРЕСАТА В ЗМІ

На початку 1990-х років в науковому обігу з'явилося нове поняття Soft Power, авторство якого належить Дж. Наю. У своїй праці «М'яка сила: засоби досягнення успіху у світовій політиці» він звернув увагу на те, що попри володіння державою різноманітними фінансовими, силовими, дипломатичними ресурсами не завжди реально використовувати їх ефективно. Проте, поява нових інструментів збільшення впливу держави на світову громадську думку, у вигляді м'якої сили, суттєво трансформувала звичні уявлення про ефективні механізми формування позитивного іміджу держави в сфері міжнародних відносин. Основна роль м'якої сили – досягнення поставлених цілей у зовнішній політиці, без використання зброї, за рахунок застосування інформаційних важелів впливу, а також безпосереднього втручання у внутрішню політику суверенних держав.

Варто зазначити, що в умовах сучасної інформаційної епохи, інформація створює силу і більша частина населення світу має доступ до цієї сили. Інноваційні технології посприяли значному зменшенню вартості обробки та передачі інформації, таким чином

утворився інформаційний надлишок, який зумовлює дефіцит уваги. В умовах дефіциту уваги, народ, від такого об'єму інформації, втрачає розуміння на чому варто зосередити увагу. Тепер увага стає дефіцитним ресурсом, тому силою володітиме той, хто може відрізнити цінну інформацію від фонового шуму. Однією з найбільших проблем сучасного суспільства є те, що реальність, яку ми пізнаємо, насправді дещо відмінна від демонстрованої дійсності, яка залишається в пам'яті в результаті її сприйняття через певний інформаційний канал. Для формування спроб розв'язання цієї проблеми, гостро необхідно досліджувати основні механізми, інструменти та ефекти впливу ЗМІ на свідомість та поведінку людей. При цьому варто пам'ятати, що суб'єкти політики, в процесі тісної взаємодії із ЗМІ, володіють здатністю регулювання фактора «надлишковості інформації», також вони можуть розширювати чи звужувати інформаційний простір, що сприяє маніпулюванню політичною свідомістю адресата зі сторони ЗМІ, створенню перешкод для свідомого сприйняття та розуміння політичної інформації.

Різноманітні когнітивні методи дослідження та інтерпретації медіадискурсу обумовлюють виділення двох блоків факторів, які впливають на ту інформацію, яку сприймає адресат: особистісні та інформаційно-технічні. До них належать, зокрема, такі фактори: світоглядний, культурологічний, національний, релігійний, віковий, гендерний, соціальний, політико-економічний, територіальний та інші. Врахування цих та інших факторів дуже важливе в процесі формування інформації та прогнозування реакції на неї, оскільки часто спостерігається різне сприйняття однакової інформації. Чим більша кількість адресатів, тим більше альтернатив сприйняття конкретної інформації, при цьому з'являються складнощі із прогнозуванням реакції, яка відповідно теж буде відрізнитись. Однак, за умов збігу деяких параметрів (вік, стать, соціальний статус, світогляд), можна помітити зближення позицій адресатів та їх реакції на конкретну інформацію. Зміна одного з параметрів також сприяє формуванню неоднозначних оцінок та реакцій на інформацію, наприклад передача однієї інформації різними інформаційними каналами призводить до трансформації її сприйняття адресатом.

Медіадискурс здатен змінювати соціопсихологічну структуру суспільства через прямий або опосередкований вплив на всіх членів суспільства. Маніпулятивний вплив, при врахуванні часового аспекту, виражається в одночасній комунікації з всією аудиторією. Міра детального висвітлення тих чи інших явищ політичного процесу визначається значимістю поданої інформації для суспільства. Часто найважливішою інформацією вважається та, яка пов'язана з боротьбою за ту чи іншу політичну позицію, передвиборчим процесом та становищем його кандидатів, результатами опитувань громадської думки та з прогнозуванням результатів виборів. Створення потрібного враження в ЗМІ та передбачення результатів виборів може суттєво вплинути на наслідки виборчого процесу в цілому. Одночасно ЗМІ дає адресату недостатньо інформації про сталі тенденції певного явища, наприклад не повідомляють про кваліфікацію кандидата, його вміння та навички; особистісні риси кандидата; позицію з різноманітних економічних чи соціальних питань.

Реакція адресата на політичне маніпулювання в медіадискурсі залежить від характеру інтерпретації поданої адресантом інформації. На інтерпретацію сприйнятого впливають наступні фактори: особистісний (досвід, рівень освіти, соціально-психологічні характеристики); ситуативний (переконавання, час і місце сприйняття, ідеали, військові конфлікти та ін.); соціокультурний (політична орієнтація адресата, соціальний статус, національність, релігія).

Таким чином, медіадискурс як простір реалізації Soft Power використовує різноманітні маніпулятивні засоби для досягнення необхідних цілей. Маніпулятивні процеси, які здійснюють суб'єкти політики, підпорядковуючи ЗМІ, суттєво трансформують особливості протікання політичного процесу та впливають на його наслідки. В сфері міждержавних відносин задоволення зовнішньополітичних амбіцій відбувається через

налагодження комунікацій з громадянами, що безпосередньо відображається в медійному просторі. Проте інформаційна епоха, через залучення інноваційних механізмів у політичну сферу, створює нові умови функціонування ЗМІ та потребує від політичних діячів нових навиків для реалізації можливості впливу на думку широких мас населення.

Список використаних джерел:

1. Nye J. Soft Power : The Means to Success in World Politics [Електронний ресурс] / J. Nye. – Режим доступу до запропонованої в дослідженні наукової інформації : https://books.google.ru/books?id=HgXTjQHsdUC&pg=PT1&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false
2. Желтухина М. Р. Коммуникативные технологии в XXI веке / М. Р. Желтухина, А. В. Омельченко. – Волгоград : ШАМ АО, 2008.
3. Най Дж. Будущее власти / Дж. Най ; пер. с англ. В. Н. Верченко. – Москва : АСТ, 2014.

Галина Баршівська

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФЕНОМЕН «ПАРАЛІЗОВАНОГО ЛЕВІАФАНА» АБО ЧОМУ STRONG STATE ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ В FAILING STATE

Зі збільшенням кількості держав-націй у XX столітті все більше зростають відмінності між ними щодо їхньої сили та стійкості. Усі державні утворення характеризуються численними відмінностями: величиною території, ресурсами та складом населення. Зважаючи на те, що на сьогодні саме національні держави являються основними суб'єктами міжнародної системи та елементами безпеки світового порядку викликом є те, що часто новоутворені держави не здатні побороти політичної нестабільності всередині та проявляють невіддатність, що в результаті призводить до появи невдалих форм державності.

Дискурс про процес державного розпаду перетворився на новий модний політичний тренд. Природно, що держава-нація, яка виникла в епоху модерну не справляється з викликами глобалізованого світу, та перетворюється в порожню, безсилу інституційну оболонку.

Розповсюдження ліберальної парадигми міжнародних відносин та поява ядерної зброї зумовили неможливість розширення меж держави шляхом війни, що призвело до направлення енергії держави на вирішення внутрішніх проблем. М. ван Кревельд вважає, що сучасні левіафани використовують статистику, оподаткування, поліцію, тюрми, обов'язкову освіту та соціальну допомогу для розповсюдження своєї влади над громадянським суспільством. Саме welfare state розширила свої межі до тих пір «поки не стала підніматися над громадянським суспільством подібно гігантській вежі». Після другої світової війни саме публікація в Великобританії плану В. Беверіджа дала поштовх та зразок країнам Заходу соціальних та економічних реформ. Саме для запровадження цих реформ правління зробило наступні кроки: сконцентрували в рамках держави якомога більше ресурсів (масова націоналізація) і збільшення державної бюрократії та її багато чисельних органів, що впроваджувала соціальну політику (Н. Паркінсон ще в далекому 1958 році прогнозував, що таке збільшення бюрократів спричинить те, що в 2195 році кожен чоловік, жінка та дитина

будуть працювати на державу). Всі ці тенденції зумовлювати якнайширше втручання держави в економічну систему.

Проте у 80-х роках ХХ століття welfare state зазнає краху. Вважається, що це пояснюється арабо-ізраїльським конфліктом 1973 року, що призвів для чотирьохразового збільшення вартості електроенергії для країн Заходу зумовивши економічну кризу. Більшість держав Заходу перейшли на рейки вільного ринку та розпочали проводити масову приватизацію державних підприємств. У зв'язку з прагненням мінімізувати державні інтервенції задля широкого спектру ліберальної свободи соціальні функції держав Заходу набули скорочення, що ознаменувало актуалізацію концепту мінімальної держави.

Саме глобалізаційні та демократичні процеси стали першими дзвіночками відмирання класичної нації-держави. Поступово держави почали відступати від вестфальського суверенітету, надаючи все більше повноважень міжнародним структурам, що опинились наддержавами – такі як ЄС, МВФ та Світовий банк. Проте, як відзначає Дж. Стігліц такі організації як МВФ і Світовий банк вирішували питання маючи надто вузькі ідеологічні погляди – лібералізація, демократизація та приватизація надзвичайно швидкими темпами, що призводило до того що, не підготовленні країни просто не опановували цих процесів та зазнавали краху. В ряді країн швидка приватизація опісля авторитарних чи тоталітарних режимів призводила до деформування політичного процесу – не налагодження системи конкуренції та регулювання, монополізація, скорочення непродуктивних робочих місць та урізання частини соціальних функцій несли за собою соціальні катаклізми. Держава виявилась нездатною реагувати на виклики населення, оскільки вже не володіла достатньою кількістю ресурсів. Саме в цей момент, як стверджує А. Хорн державницький апарат західних країн відступив, надавши більше повноважень недержавним утворенням, в той час як в країнах «третього світу» внаслідок скорочення державних витрат на соціальну сферу, приватизації держпідприємств та лібералізації торгівлі під тиском МФВ і Світового банку спостерігається хаос у зв'язку з втратою правління контролю над власною територією.

У. Бек в праці «Влада та контр влада в добу глобалізації» вказує що неоліберальна держава являється однією із форм національної держави внаслідок космополітичної констеляції. Вчений наголошує що це держава конкуренції, вільного ринку, політика якої наслідує логіку капіталізму, і саме така форма державності обов'язково несе в собі штамп «Перевірено МВФ». Щодо МВФ то У. Бек вважає, що це структура, що діє на зразок батька, що виховує дітей методом заохочень та покарань, правда під заохоченням мова йде про роздачу кредитів, а під покаранням – погрози позбавити кредиту: на початку ХХ століття економічна політика кожної третьої суверенної держави під контролем МВФ.

Більшість країн, що розвиваються, не спроможні ефективно впроваджувати власну політику та зазнають краху. Важливим є процес переходу від weak state до failing state. Слабкі держави не можуть захистити громадян через внутрішні суперечності та насильство, яскравими їхніми показниками є втрата як горизонтальної так і вертикальної легітимності – велика кількість населення не проявляє лояльності до влади, високим рівнем корупції тіншового сегменту економіки, наявністю етнічних, релігійних, мовних конфліктів серед населення – не існує гомогенного суспільства – а лише багато чисельні «communities» та для придушення конфліктів влада застосовує відкритті силові методи, а публічні рішення мають «локальний характер» – тобто здебільшого реалізуються лише в столиці. Нестійкі держави характеризуються гострим дефіцитом і якістю доступних благ, адже, як правило, подібні держави в агонії від внутрішніх конфліктів – влада зіштовхується з озброєними повстаннями та масовими безпорядками і їй не вистачає ресурсів для їхнього придушення, в той час як невдоволеність населення зростає все до нових соціальних вибухів. Однак точкою невідворотності в процесі failing state є використання сили. Р. Ротберг наголошує саме на важливості характеру сили, що направлений на офіційну владу та жорстокість інсургентів під мотивом вимагання більшої автономії чи відділення від офіційно-визначеної території.

Внутрішні суперечності (етнічні, релігійні, мовні) в частих випадках призводять до громадянських воєн, що призводить до нездатності контролювати деякі частини власної території та офіційна влада не спроможна запровадити порядок та безпеку. Також характерними для нестійких держав є великий відсоток кримінальності, процвітає корупція. Функціонує лише виконавча влада, але не у всіх регіонах, законодавча влада перетворюється в «друкарську машинку», а судова стає корумпованою та втрачає свою незалежність зростаючись з виконавчою.

Список використаних джерел:

1. Creveld van M. *The Rise and Decline of the State* – Cambridge University Press, 1999.
2. Rotberg R. *Breakdown, Prevention, and Repair // Rotberg R. When States Fail. The Failure and Collapse of Nation-States.* – Princeton, 2003. – P. 4-7.
3. Strange S. *The Retreat of the State : The Diffusion of Power in the World Economy* – Cambridge University Press, 1996.
4. Хорн А. Порядок распада государства / Хорн Аксель Кристиан // Философский журнал «Сократ». – 2011. – №3. – С. 124-130.
5. Бек У. *Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія.* – К. : Ніка-Центр, 2011. – 408 с.
6. Стігліц Д. *Глобалізація та її тягар* : Пер. з англ. – К. : Вид. дім "КМ Академія", 2003. – 252 с.

Ярослав Приходько

Львівський національний університет імені Івана Франка

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ ТЕРОРИЗМУ

Процес глобалізації і виклики, пов'язані з ним у вигляді міжнародного тероризму, невідомо змушують вдатися до глибокого осмислення наявного стану справ. Багато хто вбачає корінь всіх проблем в радикальності ісламу. Вважається, що іслам сам по собі є антигуманною релігією, яка ідентифікує всіх мусульман як терористів. Своєрідне конструювання образу ворога у вигляді мусульман активно впроваджується на Заході. Подібне трактування проблеми світового тероризму не охоплює всіх сутнісних ознак цього феномену, що призводить до формування помилкової думки в соціумі, а також спонукає до посилення міжнаціонального протистояння. У пошуках сутнісного визначення феномену тероризму багато хто з наших фахівців незаслужено ігнорують представників західної соціології та філософії. Зокрема, поза увагою залишився відомий французький соціолог Жан Бодрійяр. Відкинувши тезу ототожнення ісламу з тероризмом, ми разом з французьким філософом спробуємо визначити сутнісні ознаки цього феномену в доволі нестандартній формі.

Коли після терактів 11 вересня філософи-постмодерністи, аналізуючи цю подію, поспішили заявити, що це ще одна глобальна симуляція, феєрверк, який покликаний зробити сон ще більш захоплюючим, Жан Бодрійяр несподівано написав есе «Дух тероризму». Класик дійшов доволі простого, на перший погляд, висновку: теракти 11 вересня кінець «страйку подій», бо це вже не просто подія, а подія глобального масштабу, яка загрожує самому процесу глобалізації [1].

Однак, розпочати варто з іншого: однією із фундаментальних причин зростання популярності тероризму, він вважає гегемонію США, яка виникла після закінчення Холодної війни. Зокрема, мислитель виносить тезу, що дві ідентичні будівлі Вашингтонського Торгового Центру символізували кінець конкуренції і з самого початку були приречені на знищення, бо ніщо на планеті не символізує відсутність подій, відсутність життя і змін сильніше, ніж ці дві вежі близнюки. Філософ вдало означає сутність самознищення системи замкненої гегемонії: «Алергія на встановлений порядок, на будь-яку встановлену владу, на щастя – універсальна, а вежі-близнюки Всесвітнього торгового центру уособлювали цей порядок в досконалій формі. Немає потреби говорити про інстинкт смерті або про інстинкт руйнування, ні про перверсії. За невблаганною логікою, посилення і без того великої влади, загострює бажання її зруйнувати. І вона сама – співучасник власного знищення» [1].

Тому іслам усього-на-всього супротивник, який перехопив планку в ультралівих і ультраправих терористів, що тримали в страху деякі країни Західної Європи. Зокрема, Італію («свинцеві сімдесяті»), яка певний час знаходилась в стані перманентного громадянського конфлікту зниженої активності. Класик доходить висновку, що тероризм не має ідентифікаційних ознак, він не притаманний певній релігії чи національності, а є дифузним як вірус, що виникає під час спроби встановити абсолютну гегемонію. Тому він може жити в кожному з нас. Сам тероризм постає як своєрідна форма боротьби, що покликана стати фатальною для пануючої системи, бо встановлює нові правила гри, які є суто протилежними правилам гри головного гравця.

Мислитель влучно формулює ефективність використання терористичної моделі: «Радикальна відмінність нового тероризму в наступному: володіючи усіма видами зброї, виробленими даною системою, терористи мають ще одну перевагу – свою власну смерть, і це стає фатальним. Якби вони обмежилися боротьбою проти системи її ж зброєю, вони одразу були б знищені» [1].

Вихідною позицією, на якій побудована специфіка феномену тероризму, є перенесення протистояння в символічну сферу, де нівелюються закони раціонального мислення, які притаманні західним цивілізаціям. Подібне зміщення акцентів ведення боротьби призводить до виключення стандартних правил ведення бою, що веде за собою безсилість однієї із сторін, яка не звикла грати за іншими правилами. Символічній смерті, що набуває рис сакральності, західна цивілізація не здатна протиставити нічого, бо смерть була виключена із сфери сприймання дійсності і набула рис відчуження. Терористи ніколи не йдуть на пряму конфронтації у вигляді прямого ведення бойових дій, оскільки таке протистояння буде лежати в системі координат супротивника. Вони обмежуються нанесенням точкових ударів, які мають нести за собою хаос і жертви серед місцевого населення, бо люди на заході втратили почуття смерті, вона вносить страх в їх розум, змушуючи визнавати силу супротивника. Символічна смерть в арсеналі терористичних організацій вбиває поняття «нульової смерті», про яку так активно говорили ЗМІ під час війни в Перській затоці. «Що нам американські бомбардування! Наші люди в тій же мірі хочуть смерті, в якій американці хочуть жити». Звідси виникає парадокс системи з нульовою смертю і значною кількістю загиблих внаслідок теракту [1].

Отже, тероризм постає як своєрідний метод боротьби супроти системи, яка намагається встановити гегемонію, цим самим кидаючи своєрідний виклик іншим гравцям. Він дифузний і, немов вірус, може жити в кожному з нас. Тому йому не притаманна ідентифікація за релігійною, чи національною ознакою. Останні світові події спонукають до перегляду геополітичної парадигми, яка була встановлена після розпаду Радянського Союзу, з подальшим внесенням сутнісних поправок, що мають знизити градус протистояння або перевести його в інше русло. В протилежному випадку популярність тероризму буде зростати, а сам тероризм трансформуватись і набувати нових сутнісних ознак.

Список використаних джерел:

1. Дух терроризма. Войны в заливе не было / Ж. Бодрийяр ; [пер. с фр. А. Качалова]. – М., 2016. – 224 с.

Альона Шестопалова

Львівський національний університет імені Івана Франка

**КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ РЕГІОНУ
ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ (НА ОСНОВІ СВІТ-СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ТА
ІНДЕКСУ ЕФЕКТИВНОЇ КІЛЬКОСТІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ)**

Вивчення глобалізаційних процесів є одним із останніх трендів соціально-політичного наукового дискурсу. Вчені з різних сфер наукового пізнання намагаються осмислити світ, що дедалі сильніше глобалізується. Серед методик, які використовують у глобальних студіях, чільне місце належить світ-системному підходу. На думку українського науковця Є. Ніколаєва, основа світ-системних досліджень – аналіз циклів, тенденцій та довгострокових структурних характеристик світу [3]. Крім того, системний підхід передбачає наявність певних складових частин, тобто використання згаданого підходу можливе і при вивченні окремих елементів світової системи.

Сучасна глобалізація політики, економіки та культури стала можливою через взаємне зближення регіонів світу. Деякі історики глобалізації, наприклад, Робертсон або Фрідман, вважають, що глобальний розвиток людства якщо й не розпочався в 1492 році, то принаймні увійшов тоді у зовсім нову стадію. Саме в 1492 році почалася Епоха великих географічних відкриттів, безпосереднім результатом якої стало відкриття Американського регіону [1].

Сьогодні частина науковців вважає, що глобалізація та регіоналізація є протилежними процесами. Інші вчені переконані, що регіоналізація – ніщо інше, як форма сучасної глобалізації. Дотримуючись останнього підходу, ми розглядаємо регіон як основну структурну ланку глобальної світової системи. На нашу думку, глобальні дослідження мають здійснюватися на основі дослідження міжнародних регіонів. Це, по-перше, спрощує розуміння світу, який є занадто комплексною системою. По-друге, дозволяє звертати увагу на регіональні особливості і, таким чином, відстежувати причини змін загальної системи. По-третє, саме дослідження міжнародних регіонів допомагає ефективніше визначати слабкі місця та дестабілізуючі елементи світової системи загалом. Як наслідок, використання регіональних глобальних підходів сприяє кращому розумінню світової системи як єдиного цілого і сукупності частин, а також полегшує процес саморегуляції через надання інформації про проблемні складові. Окрім того, регіональні підходи вже найближчим часом можуть стати превалюючими у глобальних політичних дослідженнях. Причина цьому – зменшення ролі державних акторів і зростання ролі регіональних об'єднань (що вже сьогодні є особливістю світового політичного розвитку).

Це дослідження є спробою проаналізувати кількісні особливості парламентських партійних систем країн Латинської Америки. Відповідно до підходу Лааксо і Таагепери, ми прорахували кількість ефективних парламентських партій у кожній із 20 країн Латинської Америки за результатами трьох останніх парламентських виборів [5]. Схожі розрахунки вже проводилися різними дослідницькими інститутами [4]. Тим не менш, ми вирішили

самостійно обчислити всі дані для того, аби мати зведену інформацію щодо всіх держав Латинської Америки (на разі такої інформації не було знайдено у публічному україно-, російсько-, іспано-, англomовному Інтернет-просторі). Окрім того, самостійні розрахунки дозволяють повноцінно зрозуміти методику використання формули ефективної кількості парламентських партій. Скажімо, отримані результати щодо одних із чилійських виборів дещо відрізняються від даних, опублікованих Трінті Коледжем Дубліну. Вірогідно, під час розрахунку позафракційні депутати чилійського парламенту були обчислені всі разом – як одна партія з кількох членів, а не як окремі партії, що не зовсім відповідає правилам використання формули.

Латиноамериканський регіон було обрано для дослідження зважаючи на кілька причин. По-перше, він, на загал, є малодосліджений українськими політологами (як і науковцями інших сфер). По-друге, на вибір вплинула значна динаміка соціальних, політичних і культурних перетворень у регіоні. До прикладу, країни Латинської Америки не так давно позбулися авторитарних режимів, у них продовжується стабілізація маятника політичної системи. Зростання впливу наднаціонального об'єднання БРІКС породило новий виток дискусій щодо антиамериканських настроїв усієї Латинської Америки. Зрушення парламентських партій «уліво», що характерне для багатьох досліджених держав – додатковий аргумент на користь цієї тези. Окрім того, науковці та медіасти все частіше говорять про так звану «латиноамериканізацію» сучасної України – тотальну корумпованість, тяжіння до узурпації влади – риси, що в недалекому минулому були притаманні Латинській Америці [2]. Це також підвищує цікавість регіону для вітчизняних науковців.

Висновки за результатами дослідження:

- не виявлено ознак регіональної кризової нестабільності парламентських партійних систем у регіоні. Найменш стабільними, за результатами останніх трьох парламентських виборів, є системи Аргентини та Венесуели. Для Аргентини притаманне коливання кількості ефективних парламентських партій від 2,6 у 2011 до 7,4 у 2013 та повернення до 2,7 у 2015. Можливо, наступні вибори вкотре продемонструють коливання. Дещо інша ситуація у Венесуелі. Маятникових коливань не помічено. Однак партійна система протягом останніх трьох виборів пройшла шлях від майже двопартійної (1,85) у 2005, до 5,5 партійної у 2015. Вірогідно, що на наступних виборах закріпиться багатопартійна система;

- парламентські політичні системи країн Латинської Америки, на загал, не є стійкими та стабільними. Найстабільнішою є, хіба, система Уругваю – майже 2,5 партійна: 2,3; 2,6; 2,6 на останніх трьох виборах відповідно;

- повернення авторитарних режимів, а також встановлення у парламентах регіону однопартійних систем є маловірогідним. Більшість законодавчих органів мають багатопартійні системи, у середньому це 3-5 партійні системи. Щоправда, не варто нехтувати прикладом Бразилії, яка у 2006 році сформувала 9,3 партійну систему, у 2010 – 10,4; у 2014 – 13,4 партійну. Поруч із Бразилією маємо приклад Куби, яка, де-факто, досі має однопартійну політичну систему;

- у деяких країнах регіону сформувалася 2,5 партійна політична система. Що робить майже неможливим отримання однією із партій абсолютної більшості у парламенті та узурпації влади. Така ситуація 2006 та 2002 року в Домініканській республіці, на виборах 2007 в Еквадорі, в 2005 та 2009 році у Гондурасі, частково у Парагваї та на всіх трьох досліджених виборах в Уругваї.

Основна цінність цього дослідження в інтерпретації результатів, зважаючи на регіональний фактор. Нам вдалося не тільки проаналізувати парламентські партійні системи кожної з 20-ти латиноамериканських держав, але і виокремити регіональні особливості та спрогнозувати вірогідні характеристики майбутнього розвитку парламентських партійних систем регіону.

Список використаних джерел:

1. Воронкова В. Глобалізація як процес універсалізації стосунків між державою та ринком [Електронний ресурс] / В. Воронкова // Філософія. – 2008. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.4url.ru/25168>
2. Матвієнко П. ...ська влада, плюс латиноамериканізація України! [Електронний ресурс] / П. Матвієнко. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.4url.ru/25169>
3. Ніколаєв Є. Світ-системний аналіз І. Уоллерстайна як сучасний методологічний підхід до аналізу розвитку світового господарства [Електронний ресурс] / Є. Ніколаєв // Людина і політика. – 2002. – № 6. – Режим доступу до запропонованого ресурсу: <http://www.4url.ru/25170>
4. Election indices [Електронний ресурс]. – Published by Trinity College Dublin. – 2015. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.4url.ru/25171>
5. Laakso M. Effective Number of Parties : A Measure with Application to West Europe / M. Laakso, R. Taagepera // Comparative Political Studies. – 1979. – № 12. – P. 3–27.

Євген Домашин

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФЕНОМЕН СТАТУСУ «НЕГРОМАДЯНИНА» НА ПРИКЛАДІ ЛАТВІЇ ТА ЕСТОНІЇ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПОДІБНОЇ ПРАКТИКИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

«Сірий паспорт» – паспорт негромадянина у Балтійських країнах, названий так через сірий колір обкладинки.

Негромадяни – в системі права Латвії і Естонії особи, які не є громадянами Латвії та Естонії чи будь-якої іншої країни, проте відповідно до законів Латвійської та Естонської республік «Щодо статусу громадян колишнього СРСР, які не мають іншого громадянства» мають право на паспорт негромадянина, виданого урядом Латвії та Естонії, а також деякі інші права.

Подібна практика є досить специфічна для сучасного світу, а особливо для Європи, і зумовлюється у першу чергу колоніальним та окупаційним минулим Балтійських країн, що позначилося зокрема також і на демографічній ситуації, та етнонаціональному складі населення цих держав. Зокрема, внаслідок військових дій, репресій та депортацій доля корінного населення суттєво скоротилась, в той же час протягом існування СРСР відбувалася практика планомірного переселення на території національних республік, зокрема також Естонії і Латвії, представників російської національності, або зрусифікованих представників інших етнічних груп. Варто також згадати те, що процес русифікації був нормою протягом більшої частини існування СРСР, адже за великим рахунком партійна номенклатура будувала «великий радянський народ» на основі російського етносу, а русифікація вбачалася як головний інструмент цього будівництва.

Провідники національних рухів Латвії та Естонії вже в процесі розвалу СРСР та здобуття незалежності передбачили ті проблеми, з якими зіштовхнуться молоді держави внаслідок значного проширкення проросійськи налаштованого населення (нагадаю, що саме прибалтійські держави першими вийшли зі складу СРСР та категорично відмовилися брати участь у будь-яких пострадянських формаціях на зразок СНД). Власне, для запобігання впливу цих людей, з цілком відмінною культурою, менталітетом, ідентичністю та

світоглядною парадигмою, аби не вкладати їм до рук інструментарій реалізації їх сепаратистських та реваншистських схильностей, та задля їхньої інтеграції у новий соціум і був вироблений інститут «негромадянина».

Статус «негромадянина» полягає у наступному. Ті мешканці Естонської та Латвійської Республік, які не були громадяни цих республік до окупації їх СРСР у 1940-у році, або чий предки по прямій лінії не були громадянами даних республік, не отримували автоматично громадянства вказаних республік після здобуття ними повного суверенітету з розпадом СРСР. Натомість, вони отримали статус «негромадянина з дозволом на проживання», що засвідчувалося відповідним документом – сірим паспортом. Відповідні закони були прийняті у 1993 р. у Естонії та 1995-у р. у Латвії. За великим рахунком, негромадяни мали ті ж права, що громадяни, і користувалися протекцією республік під час перебування за кордоном. Виключення – це політичні права (обирати та бути обраним) та право на володіння крупними активами. Власне, ці два виключення і є базовими. Вони запобігли втручання російського капіталу у приватизацію та звузили електоральну базу імперсько-реваншистських проросійських партій, що дало змогу провести люстрацію влади, здійснити необхідні реформи та приєднатися до НАТО (2001 р.) та ЄС (2004 р.). Важливий факт – зі входженням Латвії та Естонії у Шенгенську Зону з певним часом негромадяни отримали можливість безвізових подорожей на рівні з громадянами.

Звісно ж, негромадянам була залишена можливість здобуття громадянства за рахунок процесу натуралізації, або ж перехід в підданство іншої держави (здебільшого це Росія). Спочатку процес натуралізації не був дуже популярним серед негромадян Естонії та Латвії, адже в обох випадках включав у себе обов'язковий іспит з державної мови, історії, та Конституції. Імперська матриця, яка глибоко вкоренилася у свідомості «негромадян», більшість з яких з очевидних причин була етнічними росіянами, запобігала сприйняттю важливості володіння мовою держави власного проживання. Як вдало зазначив колишній прем'єр-міністр Естонії Андрус Ансіп, «росіяни – це колишня нація панів, яка ось вже впродовж багатьох років не може змиритися зі втратою панівного становища». Однак, вступ до ЄС та вхід до зони Шенгену зумовив сплеск запитів на натуралізації. І зараз кількість «негромадян» за рахунок натуралізації, природної смертності, та еміграції до колишньої метрополії стабільно падає.

Те, що в 1991-у році подібна практика була надактуальна для України сумніву не викликає. Питання в тому, чи є це актуальним для України станом на зараз. На мою думку, відповідь очевидна – так. Загравання з відвертими українофобами та проросійськими сепаратистами призвели до втрати Криму та війни на Донбасі. Водночас, сепаратистські настрої в Східних областях не меншають, про що можуть свідчити хоча б результати партії «Опозиційний Блок» на місцевих виборах восени 2015-го року. Закон про позбавлення громадянства за терористичну діяльність є тим мінімумом, який необхідно запровадити.

Анастасія Русиняк

Львівський національний університет імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКА НЕФОРМАЛЬНА ПОСТРАДЯНСЬКІСТЬ ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МУТАЦІЇ

На сучасному етапі розвитку української політичної дійсності, в умовах трансформацій політичної системи та політичної культури, аналіз неформальних політичних інститутів займає визначальне місце.

Після розколу Радянського Союзу, Україна як і інші колишні союзні республіки здобула незалежність. Склалася нова держава з новими установками та правилами. Нова внутрішньополітична ситуація та статус державної самостійності в міжнародному співтоваристві сприяли формуванню нової політичної системи, побудованої на ринкових та демократичних принципах. Головними елементами українського державотворення в цей період стають становлення, формування та розвиток політичних інститутів, сприяння утвердженню нових правил функціонування політичного процесу.

Однак, як ми можемо простежити з різних джерел, зі здобуттям незалежності, Україні постійно притаманний гібридний політичний режим, з відкатами або в бік демократії, що можна простежити в період президентства Л. Кравчука та В. Ющенка, Порошенка, або в бік авторитаризму, що прослідковується за президентства Л. Кучми та В. Януковича, що підкріплюється змінами до Конституції щодо системи державного правління. Коли парламентсько – президентський напівпрезиденталізм змінюється президентсько – парламентським напівпрезиденталізмом.

Відтак, попри задекларований демократичний режим, Україна переповнена неформальними практиками, які не дають можливості розвиватися демократичним інститутам, що зумовлює характеристику реального українського політичного режиму як гібридного. Виникає затребуваність аналізу неформальних політичних інститутів для ідентифікації векторів подальшої демократизації політичної системи України.

Доцільно розглядати українські неформальні інститути, які залишилися і перейшли з радянського минулого, які розвиваються в рамках пострадянськості – непотизм, кумівство, блат, патерналізм, пропаганда і брехня, нетолерантність, абсолютизація ієрархії, всеохопний контроль, та ті, які почали активно розвиватись та функціонувати із здобуттям незалежності – корупція, лобізм, бізнес на державних функціях, та багато інших неформальних практик.

Пострадянськість у рамках проекту, реалізованого Інститутом світової політики, визначається як соціально-політична мутація, коли старі радянські цінності, практики та норми модифікуються, змішуються і взаємопов'язуються із західними еквівалентами, породжуючи новий еkleктичний контекст [1].

Україні притаманна дана пострадянськість в першу чергу, в якій механізми клієнтелізму, корупції, патримоніалізму, блату, лобізму існують поряд з новими демократичними, ринковими і державними інститутами, нерідко підриваючи їх. Тобто на рівні прийняття рішень демократія функціонує разом із нелегітимними неформальними інститутами та правилами, які суперечать принципам демократичної правової держави.

«Відповідно, переважання політичного та соціально-економічного статусу неформальних інституціональних структур над формалізованими правовими нормами створює головну перешкоду процесам вітчизняної державно-політичної модернізації», – зазначив А. Фісун [3].

В українських демократичних реаліях зберіглася неформальна політична практика Радянського Союзу – *всеохоплюючий контроль*. Пострадянський політик прагне контролювати все і завжди, і недобре сприймає делегування повноважень. Заповіти В. Леніна твердять, що соціалізм – це в першу чергу облік та контроль.

Повна недовіра радянського керівництва до оточення, залишилась характерною рисою і для українських політиків. Контроль зумовлений в першу чергу прагненням утримати владу у власних руках, не ділити її ні з ким. Утримання влади виступає, таким чином, інстинктом самозбереження. Тобто з здобуттям незалежності України, новостворений пострадянський український істеблшмент сприяв зміцненню даної установки.

Важливим є момент, що пострадянський контроль проявляється в тому, що вся політична верхівка усіма керує, всіх контролює, проте не несе відповідальності за

прийняті рішення, і, більше того, не приймає ніяких політичних рішень, адже основний мотив приходу до влади – явно не прийняття суспільно важливих політичних рішень. У міжнародних дослідників виникає уявлення, що українські політики приходять до влади не для ухвалення рішень, а для власної вигоди. Рішення приймаються лише в тих випадках, коли немає іншого виходу.

Із метою контролю українські пострадянські політики призначають на державні посади довірених, близьких осіб, родичів, що гарантуватиме безпеку і надійність. До прикладу, багато експертів побачили, що відбір міністрів прем'єром, і спеціально призначуваних міністрів президентом, здійснюється не за професійними здібностями, як би мало бути, а за критерієм відданості прем'єру чи президенту, готовністю виконати будь-який наказ [1, с. 24].

На відміну від західних політиків, українським політикам властиве дуже поважне ставлення до високопосадовців. В українській політиці присутня ще одна пострадянська політична практика – *абсолютизація ієрархії*. Багато західних дослідників вважають, що ієрархія є не суто негативним явищем, а навпаки ієрархічні структури є нормальним та поширеним явищем, проте не в випадку з пострадянськими державами. Ієрархія в них носить деструктивний характер, адже вона побудована не на компетентності та професіоналізмі державних службовців, на відміну від західних компетентних ієрархічних структур.

Українська абсолютизація ієрархії відзначається своєю подвійністю. Крім формальної ієрархічної структури, існує ієрархія «тіньова», до якої входять лідери фінансово – промислових груп, і які залучені в політичний процес, не займаючи високих посад, бо уникають публічності. Це Ренат Ахметов, Дмитро Фірташ, І. Коломойський, в минулому Олександр Янукович [1, с. 27].

Ієрархія для українського народу – це стан, коли знаєш до кого треба йти, кому скільки треба заплатити, щоб гарантувати вирішення тієї чи іншої проблеми. Саме тому, українці, на відміну, від американців, до прикладу, набагато інертніші в питаннях кар'єрного росту.

В українських реаліях особливе місце займає і *політична нетолерантність*, яка проявляється у нетерпимості політичних лідерів до своїх опонентів, до представників сексуальних меншин (що характерно головно Комуністичною партією України). Пострадянському політику важко приймати до уваги переконання та цінності, які відрізняються від його власних. Політична психологія трактує таке явище як ефект проєкції, коли на інших людей проєктуються власні якості, очікується інші політичні актори будуть діяти подібно «як ми»; коли важко погодитись на існування відмінної від власної думки.

Також українські політики не завжди політкоректно висловлюються щодо різних питань, щодо українських громадян до прикладу.

Значний вплив на функціонування політичної системи України здійснюють такі неформальні інститути як *політичний блат, кумівство, непотизм*. Вони прослідковуються від часу здобуття незалежності.

До прикладу кумівство було поширене під час президенства Віктора Ющенка, коли набуло поширення його спеціальне позначення – «любі друзі», до яких належали Петро Порошенко, Микола Мартиненко, що очолював парламентську фракцію «Наша Україна», Олександр Третяков, тодішній керівник Кабінету Президента України. За президенства Януковича почав зростати вплив сім'ї глави держави, про що свідчить вплив двох синів Віктора Януковича. Великий вплив при політичній верхівці України відігравали головно за Віктора Януковича, і продовжують відіграють представники *донецького клану*.

В українській ситуації можна прослідкувати дуже багато проявів *непотизму*, коли чиновники, високопосадовці, народні депутати намагаються пролобіювати своїх синів, дочок, братів, сватів, колег на різноманітні державні посади. Журналісти задаються питанням, що чим так приваблює державна служба українських політиків, навряд чи офіційними доходами, без врахування корупційних «надбавок».

Аналізуючи неформальні політичні інститути слід врахувати дискурсивні практики, такі як *патерналізм*, *популізм*, *пропаганда*. Політичний дискурс можна визначити як взаємопов'язані тексти, розмови і практики, які мають відношення до політичних акторів та об'єктів [1, с. 35].

Патерналізм в суспільно-політичному житті України проявляється в тому, що пересічний українець сподівається, що держава забезпечить його всім необхідним, захистить його інтереси. Дана неформальна практика активно експлуатується патерналістськими промовама українських політиків. Особливо часто такі формулювання в політичному дискурсі можна зустріти при формуванні передвиборчого електорату, в період виборчих кампаній.

Інша проблема, що наскільки такі формулювання є реалістичними, адже як ми можемо простежити з історії української політики, передвиборчі програми політичних партій є швидше формальними текстами, сформульованими на вимогу Центральної виборчої комісії [1, с. 38].

Попри те, що передвиборчі обіцянки в більшості випадків не виконуються політичними лідерами, відповідно, рівень довіри до державних інститутів в Україні є одним з найнижчих в Європі, і далі знижується, особливо після Революції Гідності. Втім, патерналістські формулювання залишаються ефективним способом досягнення поставлених цілей, що ми могли прослідкувати на нещодавніх місцевих виборах 25 жовтня 2015 року.

Особливо актуально це було після здобуття незалежності, коли громадяни були розчаровані та сумували за радянським минулим, тому в них викликали симпатію патерналістські фрази, до прикладу комуністів, попри надто низьку потенційність їх реалізації.

У пострадянській Україні вагомим елементом політичного дискурсу залишається *несанкціонована публічна брехня та пропаганда*. Пропаганда використовується практично всіма українськими політичними діями, а її використання є ефективним, що пояснюється кращим сприйняттям громадянами пропаганди, ніж складної політичної аргументації. Пропаганда передбачає навмисне поширення неповної чи неправдивої інформації чи про діяльність органів влади, чи про діяльність політичних партій. Кожна політична сила України звітує про свої успіхи, часто їх перебільшуючи або даючи неповні статистичні дані [1, с. 39].

Проблемною суспільно-політичною практикою в українському політичному житті є *клієнтелізм*. Клієнтелізм перейшов з радянського минулого та укорінився із незалежністю. Через відсутність професійної бюрократії, політична неграмотність населення, недостатнє забезпечення громадян є головними причинами політики клієнтелізму. Клієнтелізм передбачає неформальні зв'язки між індивідами з нерівними соціально-політичними позиціями, коли індивід з вищою позицією через власний вплив та ресурси захищає інтереси своїх «клієнтів» в обмін на різні послуги, та виконання різних наказів.

Аналіз найрізноманітніших неформальних політичних інститутів в Україні можна продовжувати довго, адже їх численна кількість, але складна проблема – корупція, яка підсилюється вище проаналізованими практиками є найдеструктивнішим інститутом в сучасних українських політ реаліях.

Корупція в Україні є важливою суспільно-політичною проблемою. Високий рівень корумпованості України визнано її політичними керівниками, законодавчим органом, міжнародними інституціями. Цей неформальний інститут негативний впливає на всі сфери суспільного життя. Корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, поступово корупція перетворюється в норму поведінки [2, с. 55].

В Україні корупція ставить під загрозу сам факт існування держави, перешкоджає розвитку громадянського суспільства, підвищенню рівня життя суспільства, перешкоджає економічному зростанню та загрожує політичній стабільності через неефективний перерозподіл ресурсів в суспільстві. Корупція в Україні крім підризу економічних основ держави, блокує прихід іноземних інвестицій, провокує недовіру населення до владних структур. Корупція негативно відгукується на міжнародному іміджі України, приводить до «тінізації» економіки і більше того, сприяє зростанню впливу організованих злочинних дій [5].

Саме населення України дуже високо оцінює масштаби поширення корупції в Україні. Так, результати соціологічного дослідження, проведеного Центром Разумкова свідчать про те, що лише 2% громадян вважають, що «майже ніхто в країні не бере хабарів». Більшість населення підтримує позицію, що «беруть хабарі, використовуючи службові повноваження, майже всі» – таку позицію підтримали 12 % громадян, позицію «більшість» підтримали 49%, і позицію «дехто» – 29% [5].

У 2014 році в Індексі сприйняття корупції міжнародної організації Transparency International, Україна зайняла 142 місце(поряд з Угандою та Коморськими островами) із 175 країн, що досліджувалися [6]. Журналіст Міжнародної організації Transparency International, будучи здивованим даними дослідження зазначив: «Не зважаючи на зміни фасаду, Україна продовжує тупцювати на місці. Новоприйняті закони поки не дали відчутних результатів в боротьбі з корупцією» [7].

Щоб досягти реального результату, державна влада, в першу чергу повинна проводити реальні ефективні рішення щодо антикорупційної діяльності. Однак, як зазначає голова антикорупційного комітету Єгор Соболев, "Депутатів, які хочуть щось змінити – не більше 50-70. Це багато, порівняно з минулим складом парламенту, але це замало, щоб змінити ситуацію" [4].

З проаналізованого виникає питання, чому склалася ситуація в Україні? Чому корупція зростає, попри нібито активну протидію їй?

В першу чергу, це пов'язано з відсутністю політичної волі в українського народу на придушення корупції, також це пов'язано із недосконалою судовою системою, а, відтак, і з відсутністю ефективної системи покарання хабарників.

Неефективність антикорупційної політики теж пов'язана з непрозорою діяльністю та неналежним рівнем підзвітності державних органів. Однак, на сьогодні проводяться часті дискусії, активна політика щодо прозорості діяльності державних службовців.

Вирішальним фактором протидії корупційним схемам є політична воля, прояв якої повинен відкинути всі суб'єктивні моменти, а закон повинен застосовуватись до будь-якої особи незалежно від особистих відносин, родинних зв'язків, за умови наявності законних підстав.

Відсутність політичної волі, що ми зараз спостерігаємо в Україні, прирікає будь-яке законодавство, навіть найбільш досконале на декларативне існування, а антикорупційну діяльність на імітацію такої боротьби. Отже, політична воля, відкритість державної влади повинні стати основою антикорупційної політики, а не численні закони.

Отже, з вище проаналізованого, ми можемо зробити висновок, що в Україні активно функціонують ряд проблемних та деякою мірою деструктивних неформальних політичних інститутів. Попри задекларований демократичний режим, Україна

переповнена неформальними практиками, які не дають можливості розвиватися демократичним інститутам, що зумовлює характеристику реального українського політичного режиму як гібридного. Виникає затребуваність аналізу неформальних політичних інститутів для ідентифікації векторів подальшої демократизації політичної системи України.

Список використаних джерел:

1. Безп'ятчук Ж. Як позбутися пострадянськості? / Безп'ятчук Ж., Гетьманчук А., Канчелі Т. та ін. – Київ : Інститут світової політики, 2012. – 150 с.
2. Кохан Г.В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз : монографія / Г. В. Кохан. – К. : НІСД, 2013. – 232 с.
3. Фисун А. А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: монография / А. А. Фисун // Константа. – Харьков, 2006. – 352 с.
4. Корупція і відмивання коштів – буденна річ для Верховної Ради? [Електронний ресурс] // Інформаційне агентство. Українські реалії. – Режим доступу до інформації : <http://www.corruption.net/ua/koruptsiya/63190-koruptsiia-i-vidmyvannia-koshtiv-budenna-rich-dlia-verkhovnoi-rady>
5. Центр Разумкова. Коррупция в Украине : сущность, масштаби и влияние [Електронний ресурс]. – Режим доступу до запропонованої в дослідженні інформації : http://www.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=200
6. Corruption Perceptions Index 2014 Table [Електронний ресурс] // Transparency International. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2014>
7. Ukraine remains most corrupt country in Europe [Електронний ресурс] // Transparency International. – Режим доступу : <http://en.interfax.com.ua/news/economic/237633.html>

Оксана Іванців

Львівський національний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОНФЛІКТУ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Незважаючи на те, що за вікном ХХІ століття, по всьому світу щоразу виникають все нові конфлікти, які впливають на перебіг міжнародних відносин. Число конфліктів стає все ширшим і потребує їх якомога швидшого розгляду та вирішення. У зв'язку з розвитком процесів глобалізації, інтеграції окремих регіонів, створення міжнародних організацій логічним наслідком є свідоме і невідоме включення все більшої кількості держав до тих чи інших конфліктів. Лише після Першої світової війни, наслідками якої були численні людські, матеріальні та культурні втрати, перед людством постала необхідність у інституціональному оформленні міжнародних організацій.

Міжнародні організації – об'єднання трьох або більше незалежних держав, їхніх урядів, інших міжурядових організацій, спрямоване на вирішення певних спільних питань чи організації проектів [2, с. 178].

Міжнародні організації можна виокремити безпосередньо за предметом діяльності, колом учасників, порядком прийому нових членів, кількістю учасників,

цілями та принципами діяльності тощо. Їх завданням є співпраця, вирішення спільних питань, взаємодопомога тощо.

На мою думку, найважливішу роль все ж відіграють універсальні міжнародні організації, тобто ті, які включають велике число держав-учасниць по-всьому світу. Але чи насправді вони є такими дієвими? Вони в курсі усіх подій у світі, проте не поспішають з діями. Вони зобов'язані врегульовувати конфлікти, проте часто це відбувається лише на словах, без будь-яких дій.

Яскравим прикладом цього твердження можуть слугувати військові дії на сході нашої країни, а саме збройний конфлікт на частині території Донецької та Луганської областей між РФ з одного боку, та українськими правоохоронцями із залученням Збройних сил України, з іншого боку [5, с. 33-37]. Безумовно, світова громадськість та українці зокрема очікували більш швидкої та бурхливої реакції з боку таких міжурядових організацій як ООН, ОБСЄ, ЄС тощо. Звичайно, передбачалась допомога у вигляді фінансових, продовольчих, військових ресурсів, а також впровадження в дію санкцій [1]. Проте, все це виявилось малоефективним і війна в Україні триває вже понад 3 роки.

Головною з причин неможливості розв'язання існуючих конфліктів, на мою думку, є дисбаланс між повноваженнями та відповідальністю міжнародних організацій.

В діяльності міжнародних організацій є як позитивні, так і негативні функції. Але все ж, зазвичай, де-факто, функції міжнародних організацій не виходять за межі нормотворчої, координаційної та регулятивної. Зокрема, спеціально створена моніторингова місія ОБСЄ підтвердила наявність російського війська на сході України, але й вона не приймає конкретних рішень, озвучує лише рекомендації [4, с. 148-149]. Діяльність Ради Безпеки ООН характеризується надто затяжним та неефективним процесом прийняття рішень (консенсус, наявність права вето тощо) [3]. Але, з іншого боку, можна зрозуміти передові країни світу, які є учасниками цих міжнародних організацій, і їхні побоювання до рішучих дій. Адже, як би там не було, інтереси відіграють свою роль. Для багатьох вигідна ця війна, бо сили Росії зменшуються, територія України руйнується (відповідно вона буде шукати допомоги з-за кордону), та більшість держав все ще зберігає тісні зв'язки з агресором задля своєї вигоди. Тобто, часто проводиться подвійна гра.

Отже, для ефективною діяльності міжнародних організацій потрібно їхнє якісне реформування, спрощення механізмів прийняття рішень та, перш за все, усвідомлення, що досягнення певної мети – результат спільних зусиль держав, міжнародних інституцій та інших суб'єктів міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Возняк Т. Геополітичні аспекти війни в Україні / Возняк Т. – Львів : Незалежний культурологічний журнал «І», 2015.
2. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І.О. Поліщук та ін. // За ред. М. П. Требіна. – Харків : Право, 2015. – 178 с.
3. Мартинюк В. Конфлікт в Україні – тест світової системи безпеки / В. Мартинюк // Український незалежний центр політичних досліджень. – 2015. – №5/730.
4. Російсько-український конфлікт : позиції експертів / Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова // Національна безпека і оборона. – 2014. – № 5-6. – С. 148-149.
5. Троян С., Киридон А. Грузія 2008 – Україна 2014 : запаралелення російських стратегем / Троян С., Киридон А. // Зовнішні справи. – 2014. – № 8. – С. 33-37.

ДЛЯ НОТАТОК

